

özgür aralık 1988 gelecek

SIYASAL ve KÜLTÜREL DERGI

1

12 Eylül'le Hesaplaşma

Türkiye ile İlgili "İnsan Hakları Raporu"

Dünü ve Bugünüyle "Geri Kalmışlık" Sorunu

Ölümlerinin 4. Yıldönümünde Cigerxwin ve Y. Güney

Fiyatı:
1500.- TL

Özgür gelecek

SIYASAL ve KÜLTÜREL DERGİ

aralık 1988

Gelecek Basın, Yayın Ltd. Şti. Adına
Sahibi ve Yayın Yönetmeni
Mehmet BAYRAK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Bekir KESEN

Yazışma Adresi
Meşrutiyet Cad. No: 17/19,
Kızılay-ANKARA, Tel: 118 22 96

Banka Hesap No
Türkiye İş Bankası
Meşrutiyet Şubesi - 391137 nolu
hesap

Abone Koşulları
Yıllık 15.000.- TL,
Altı Aylık 8.000.- TL,
Avrupa Yıllık 50 DM; ABD 35 Dolar;
Avustralya 40 Avustralya Doları

İlan Tarifesi
Arka Kapak: 400 bin;
İç Kapak: 300 bin;
İç Sayfalar: 200 bin;
Yarım Sayfa: 100 bin;
1/4 Sayfa: 50 bin TL.

Dizgi
ARTI Ltd. Tel: 118 63 80

Baskı
Yorum Matbaacılık Yayıncılık

Dağıtım
GAMEDA

İÇİNDEKİLER

SUNU.....	2
ÇIKARKEN: ÖZGÜR GELECEK İÇİN.....	3
GÜNCEL GELİŞMELER	
- SHP MECLİS GRUBUNDA 12 EYLÜL'LE HESAPLAŞMA.....	6
- 12 EYLÜL ÖNERGESİ DOLAYISIYLA MAHMUT ALINAK'LA KONUŞMA.....	9
- TÜRKİYE İLE İLGİLİ "İNSAN HAKLARI RAPORU".....	10
- TRİBÜNLERDEN SAHAYA İNMEK.....	16
Hüseyin TOPRAK	
- HALKEVLERİ YENİDEN KURULURKEN.....	18
Mehmet BAYRAK	
İNCELEME - ARAŞTIRMA	
DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE "GERİ KALMIŞLIK" SORUNU.....	20
Mirzali ÇİMEN	
- ALMAN EMPERYALİZMİNİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ VE ZİYA GÖKALP.....	26
Taki SİNEMLİ	
KÜLTÜR - SANAT	
- ÖLÜMLERİNİN 4. YILDÖNÜMÜNDE CİGERXWİN VE YILMAZ GÜNEY.....	30
Ferhad CAN, Mehmet BAYRAK	
- Cigerxwin ya da "Mayın Tarlalarını Aşan Şiir".....	30
- Yılmaz Güney Dönemeci ve Bir Anma Toplantısının Düşündürdükleri.....	35
- "Mahpus Yılmaz Güney" Üstüne Hasan Kıyafet'le Konuşma.....	36
- ÖLÜMÜNÜN 7. YILDÖNÜMÜNDE ENVER GÖKÇE'NİN ACILI "BÜYÜK" YAŞAMI.....	38
- YARIŞ (Öykü).....	41
Zeynel KURUCALI	
OLAYLAR VE GÖRÜŞLER: Haber-Yorum-Belge	
- TERİTORYAL SAVUNMA MI YOKSA "MİLİS KUVVETLER" Mİ?.....	43
- TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARININ BOYUTLARI.....	44
- SİĞİNMACI KÜRTLERİN DRAMI.....	45
- FİLİSTİN ULUSAL KURTULUŞ HAREKETİNDE ÖNEMLİ DÖNEMEÇ.....	46
- "ÖZGÜR GELECEK" İÇİN ÖNERİLER.....	47
Şiirler:	
Ozan TELLİ, Yılmaz ODABAŞI, İbrahim MALGAÇ, Hüseyin ELÇİ, Babür PINAR	
Desenler/Karikatürler:	
Ali ULVİ, Turhan SELÇUK, Asaf KOÇAK, Dino, H. SAYDAN	
Resim: Arif SEVİNÇ	
Fotoğraf: Çerkes KARADAĞ	

SUNU

MERHABA

Düşünce özgürlüğüne dönük paniğin yaratıldığı bir ortamda aylık siyasal ve kültürel dergi ÖZGÜR GELECEK'le karşınızdayız.

Bir yandan demokrasiye geçiş sloganlarının atıldığı bir ortam, öte yandan bu anlayışa tamamen ters anti-demokratik uygulamalar... Bir yandan Avrupa'yla kaynaşma, bütünleşme çabaları; öte yandan en basit burjuva-demokratik haklara bile tahammül edememe... Demokratikleşmenin temel ölçütlerinden biri düşünce ve basın özgürlüğüken, özellikle toplumsal mücadelenin önemli öğelerinden biri haline gelen ilerici-demokrat yayın organları üzerinde terör estiriliyor. Başka bir deyişle bu alanda, burjuva-demokratik anlayışla da kesinlikle bağdaşmayan bir panik yaratılmaya, bir korku salınmaya çalışılıyor. Hele yayın organlarının ilgi alanlarından biri resmi ideolojinin tabulaştırdığı konulardan biriye... Her nedense insanlar, bilimsel gerçekliği ve dünden bugüne Türkiye'nin veya ilişkili öteki halkların toplumsal gerçekliğini görmüyorlar ya da görmek istemiyorlar. Oysa bilimsel, toplumsal gerçeklikleri ters-yüz etmek ve toplumsal gelişme yasalarının önüne geçmek mümkün değildir. Herhangi bir nesne gibi bir 'toplumsal gerçeklik' de "yok" demekle yoksanamaz, inkâr edilemez. Bu bağlamda resmi ideolojinin tabulaştırılmış kuralları neyi öngörürse öngörsün, ezilen sınıf, ezilen ulus ve bunlara bağlı olarak ezilen inanç olguları gözümüze çakılacak, iliklerimize işleyecek ölçüde bir "gerçek" olarak ortadadır... İşte birey ve toplum yaşamını bütünüyle sarmalamış olan bu gerçeklik Özgür Gelecek'in gündemini, emekçi ve yurtsever kamuoyu da kitle tabanını oluşturacaktır.

Bu anlayışın gereği olarak, toplumun yukarıda vurgulamaya çalıştığımız doğal ve özgül koşullarını gözeterek, doğru bir demokrasi mücadelesi vermeyi amaçlıyoruz. Gerek demokrasi, gerek sosyalist mücadelenin de Türkiye'nin özgül konumu ve koşulları kavranmadan verilemeyeceğine inanıyoruz. Amacımız, eşitlik ve özgürlük temelinde, halkların kardeşliği ilkesinden yola çıkarak her anlamda ezilenlerin yanında yer almak ve onların gerçeklerini, haklı özlemlerini demokrasi mücadelesinin omurgası haline getirmektir.

Bunları yaparken, yaşamsal mücadelemizi bazı sloganlara, heyecanlı çıkışlara feda etmemek ve "bir atımlık barut" olmamak çabamızdayız ve kararındayız. Bilimsel gerçeklikten yola çıkarak düşünceyi olabildiğince temellendirmek ve Türkiyeli çoğu okuyucu için yeni sayılabilecek birçok konuda ufuk açıcı ve yanlışlardan arındırıcı mesajlar vermek istiyoruz.

Koşulların, ta baştan vurguladığımız gibi demokratik güçlerin değil, egemen güçlerin lehinde olduğunu biliyoruz. Ancak demokratik mücadele ile demokratik ortam arasında bir diyalektik birlik bulunduğunun da bilincindeyiz. Bu arada, bir şairin deyişiyle, "zaferin hasarsız olmayacağı"nın da...

İşte "ÖZGÜR GELECEK", insanların gerçekten özgür, halkların gerçekten kardeş olabileceği güzel ve özgür geleceğe bir köşetaşı ve bir tutam harç koymak amacıyla çıkıyor... Öyleyse, ÖZGÜR GELECEK'in yükümlendiği bu "özgür gelecek imcesi"ne sizin de katılmanızı bekliyoruz...

Her anlamda ve her aşamada katkılarınızı beklerken, bir ucundan güzel ve özgür geleceği örmeye başlayan ÖZGÜR GELECEK'lerde yeniden buluşmak dileğiyle, dostça selamlar...

Özgür Gelecek İçin

Dergimizin adını "Özgür Gelecek" koyduk. Bu bir rastlantı mı? Sıradan bir ad mı seçtik? Yoksa o, insanlarımızın umudunu, büyük özlemini, düşünüyü mü yansıtıyor?

Kimi zaman adlar bir toplumsal dönemin, büyük değişim ve dönüşümlerin özüdür, özetidir.

Bugün ülkemizde özgürlük somut bir istemdir, insanlarımızın derin özlemidir. İş gibi, ekmek gibi, ışık ve hava gibi.

Özgürlük insanoğlunun yaşamında soylu, saygın bir sözcük. O, tarih boyunca hep ezilenlerin, haksızlığa uğrayanların, iyi ve güzel bir gelecek için savaşanların dilinde slogan oldu. Özgürlük kavgası yeni değil.

Eski Roma'nın köleleri özgürlük için ayaklandılar ama yenildiler. Ama köle sahiplerinin Roma'sı da gün geldi yıkıldı. Yine günü geldi, Eski Roma'nın külleri üstünde faşizmin kara bayrağı yükseldi. Ama insanoğlunun sömürsüz, barışçı, özgür bir dünyaya doğru yürüyüşünde öne çıkan bu engel de ezilmekten kurtulamadı. Mussolini bacaklarından asıldı, Hitler'in mezarı bile belirsiz oldu.

Özgürlük kavgası tarih boyunca gel-gitlerle doludur.

4 Temmuz 1776 tarihini taşıyan Amerika Birleşik Devletleri "Bağımsızlık Bildirgesi"nde şöyle deniyordu:

"Tüm insanlar eşit yaratılmışlardır, Tanrı tarafından bağışlanmış belli ve vazgeçilmez haklara sahiptirler; yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişme hakları da bunlar arasındadır..."

Ne var ki, aynı tarihlerde Afrika'dan Amerika'ya gemilerle köle ticareti sürüyordu. ABD'nde köleliğin resmen yasaklanması için daha yüzyıla yakın bir sürenin geçmesi gerekti. 22 Eylül 1862'de yayınlanan "Özgürlük Bildirgesi"nde Abraham Lincoln şöyle diyordu: "1863 yılı Ocak ayının ilk gününden itibaren, kölelik altında tutulan herkes ebediyen özgür olacak."

Ancak bu da köleleri kolayca özgür yapmaya yetmedi. Köle sahipleri zorlu iç savaşta yenildikten sonra bu yasaya boyun eğdiler. Ama siyahların, kendilerine yönelik ırk ayrımı ve eşitsizliğin yarattığı durumu değiştirmeleri için daha yüzyıla yakın zorlu bir mücadele gerekli oldu ve ancak 1960'lı yıllardan itibaren ırkçı

engeller önemli ölçüde aşıldı.

Fransız halkını 200 yıl önce coşkuyla ayağa kaldıran üç sihirli sözcüğün ilki "özgürlük"tü. Devrim zafere ulaştı, krallık yıkıldı, cumhuriyet kuruldu; ama kavga bitmedi. Egemen sınıflar zaman zaman kazanılmış hak ve özgürlükleri tırpanladılar. İşçiler, emekçi halk yığınları üzerindeki sömürü çarkı ise acımasızca işlemeye devam etti. Fransız emekçileri 1848'de, 1871'de kitle halinde ayaklandılar, ikincisinde, Paris'te 72 gün süren bir hükümet (Ünlü Paris Komünü) de kurdular; ama her ikisinde de yenildiler. Fransız halkı İkinci Dünya Savaşı sırasında yurdunu işgal eden faşizme karşı yüreklice savaştı. Daha sonra ise Cezayir halkının kurtuluş mücadelesine karşı sürdürülen ve bizzat kendi özgürlüğünü de tehdit eden kirliliğe karşı direndi. Fransız emekçilerinin uğrunda savaştığı sosyalizm, bugün, "Sosyalist Mitterrand"ın cumhurbaşkanlığına ve Sosyalist Parti'nin iktidarına rağmen hâlâ Fransa'ya gelmiş değil. Ama bu ülkede güçlü bir demokrasi geleneği ve demokratik kurumlar var. Yani özgürlük kavgası boşa gitmemiş.

Özgürlük kavgası günümüzde de, baskı rejimlerinde, gerici diktatörlükler altında olan ülkelerde özellikle canlıdır. Şili'de, Filistin'de, Güney Afrika'da –daha da yakına gelelim– Irak'ta, İran'da halklar tutsaklık zincirlerini parçalamak, ulusal kurtuluşa ve demokrasiye ulaşmak için savaşıyorlar.

Ya Türkiye'de durum nasıl?

Türkiye'de özgürlük ve demokrasi mücadelesi –zulme karşı halk direnişleri bir yana– demokratik kurumları, demokratik hak ve özgürlükleri kazanma yönündeki bilinçli ve örgütlü politik eylemler olarak oldukça eskiye gidiyor: Tanzimat Fermanı, Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet, Cumhuriyet'in Kuruluşu, çok partili yaşama geçiş ve sonrası...

Bu ülkede çuk partili yaşam, yalnızca burjuvazi ve büyük toprak sahipleri açısından "çok partili" bir yaşam oldu. Emekçilerin kendi partilerini kurmalarına hiçbir dönemde izin verilmedi ve bugün de verilmiyor. Bu ilginç "Türk-işi" demokrasi yalnızca "sağ"a açık, "sol"a ise kapalıdır. Sağ için parlamento, sol için ise cezaevleri yapılmıştır.

Demokrasinin böylesine tek bacak üzerinde duramayacağı açık. Duramıyor da zaten. Sözde "çok partili yaşam"a geçildikten bu yana üç kez askerler yönetime el koydu. Birincisinde halkoyuyla seçilmiş başbakan ve hükümetin iki üyesi daha idam edildiler. 12 Mart ve özellikle 12 Eylül ise, demokratik hak ve özgürlüklerin köküne kibrit suyu ekmek için elden geleni yaptı. Altmış yıllık CHP'nin yanı sıra, burjuvazinin o günkü anaç partisi AP bile kapatıldı. Bunlar, demokrasinin tek bacak üstünde yürüyemeyeceği konusunda burjuva politikacılara ders olmalı ama, olur mu dersiniz?. Kendileri kündenin altına gidince yanık yanık ve pişkince demokrasi edebiyatı yapan Demirel gibileri bunu artık kavradı mı dersiniz? Bay Demirel de benzerleri de olan bitene rağmen bunu kavramadıklarını sık sık kanıtıyorlar. Demokrasi tek kaleli bir oyun değil. Emekçileri ve öteki toplumsal güçleri dışta bırakarak, salt "ben özgür olayım yeter" anlayışıyla demokrasi varedilemez. Burjuva anlamda da olsa demokrat olmak, "liberal" olmak bunu kavramaya ve söz konusu ilkel tutumu, bencilliği aşmaya bağlı.

Demokrasi, ancak yığınlar ona sahip çıkarsa, onu koruyabilecek şekilde örgütlüyse yaşatılabilir. Ama, söz konusu burjuva politikacılar tarafından, salt kendilerine oy veren bir sürü gibi görülen, politikadan uzak tutulmak için herşey yapılan, örgütlenmeleri yasaklanan, hatta düşündüklerini özgürce söyleme hakkı bile tanınmayan, binbir şekilde ezilen, baskı altında tutulan kitleler demokrasiye –hem de bu iğreti demokrasiye– nasıl sahip çıkabilirler?

Kitlelerin kolunun kanadının kırılmasında Demirel'in, Ecevit'in ve bugün yeniden siyasi haklarını kazanıp politika sahnesine dönmüş olan öteki burjuva politikacılarının büyük payı var. Onlar sahneye döndüler ama, halk yine, yasal olarak bu sahnede yok.

Diğer yandan, asıl özgürlük ve demokrasi mücadelesi kitleleri ilgilendiriyor. Çünkü özgürlük ve demokrasi onlar için, Bay Demirel ve benzerleri gibi bir koltuk sorunu değil, bir iş, ekmek sorunu, insan olma sorunu, başı dik yaşama sorunudur.

Özgürlük bu insanlar için somuttur, yakıcı bir özlemdir.

İşkence çarkındaki insana, zindan duvarları ardındaki binlere, onların ana-babalarına, çocuklarına, sevdiklerine özgürlüğü anlatmaya gerek var mı?

Ya el emeğiyle evlerin en güzelini yapan, zeytinlerin en güzelini yetiştiren, yünü, eti üreten, ama başını sokacak bir kulübe bulamayan, kimi zaman işsiz dolaşan, işi olduğu zaman da aç olan, çoluk çocuğunu gönlünce giydiremeyen, yediremeyen, üstelik hakkını aradığı zaman işten kovulan, zindana atılan insanlara?

Ya anadiliyle okuyup yazması, konuşması, türkü söylemesi, hatta adları bile yasaklanmış; ezilmiş, sürülmüş, kırılmış olanlara?

Düşünceleri nedeniyle işinden olmuş üniversite hocasına, okulundan atılmış öğrenciye, kitapları yasaklanmış ve hamur edilmiş yazara, yayıncıya, bütün bu insanlara özgürlüğü anlatmaya gerek var mı?

Bunlar milyonlardır, halktır, toplumun ezici çoğunluğudur.

Ama elbet, bu toplumda ve bu ülkede demokrasiye gerek duymayanlar, yeterince veya yeterinden çok özgür olanlar da var. Örneğin başkalarını karın tokluğuna bile değil, kuru ekmeğe çalıştırıp büyük servetleri yığanlar, vurgunla soygunla yüklerini tutanlar, onların hiçbir iş yapmayan, gezip tozan bol paralı veletleri, onların dolgun ücretli uşakları, bekçileri... Bunların özgürlük ve demokrasi diye bir sorunları yok elbet. Özgürlüğümüzü elimizden alanlar da zaten onlardır. Bunlar özgür ve demokratik bir toplumdaki korkuyorlar, kan emici yarasaların aydınlıktan korktuğu gibi.

Ne var ki bu sömürücü ve zorbalara bir avuçtur.

Türkiye'de özgürlük mücadelesi ezici çoğunlukla, halkla bu bir avuç parazit ve zorba arasındadır. Onlar sayıca azdır, ama iyi örgütlüdürler. Halkın ise bilince ve birliğe, örgütlü olmaya ihtiyacı var.

12 Mart'ın karanlık günlerinde ve onu izleyen dönemde özgürlük ve demokrasi şiarları ön plana çıkmıştı. Bugün de öyle. Bu şaşırtıcı değil. Güneşin bol olduğu bir ülkede güneş üstüne türküler az yakılır. Çölde ise yağmur ne güzel bir sözcüktür! Bizim ülkemizde özgürlük ve demokrasi bugün de hasretimiz. 19. yüzyıldan, "Yeni Osmanlılar"dan beri böyle. Bu ülkeye demokrasi hiç gelmedi ve biz hiç özgür olmadık; bu güzel tutkular için, yani geleceğimiz için savaşmaktan daha güzel ne var...

Her baskı dalgasından, her tırpanlamadan sonra daha geri mevzilerden başladığımız da oluyor. Başka ne yapılır? Bunun için karamsar olmaya gerek var mı? Hayır!

Daha geri mevzilerden başlıyor ve ezop dilini kullanıyoruz, ama bu herkesinde daha zayıfladığımız anlamına gelmiyor. Tersine, daha da büyük güç biriktirmiş olarak başlıyoruz. Daha yaygın ve derin bir bilinçle, deney kazanmış olarak. Özgürlük tutkusu herkesinde daha geniş yığınları sarmış olarak.

Bunun içindir ki, herkesinde, daha geri mevzilerden başlamış olsak da daha ilerilere varıyoruz.

Bu hep böyle gel-git biçiminde olmayacak elbet. Çiçeğe duran bahçe herkesinde Şubat soğuklarıyla kavrulmayacak. Özgürlük ve demokrasi güçleri bir gün hedefe ulaşacaklar. İnsanlarımızın o büyük özlemi, kuşku yok, gerçekleşecek.

O güne bir an önce ulaşmak, yolu kısaltmak ise toplumun ilerici, demokratik, yurtsever güçlerinin ustalığına, becerisine bağlı. Geçmişten yeterince ders alınmışsa, hatalar, eksikler görülebiliyorsa bu yol kısaltılabilir.

Bugün kimileri hala demokrasi mücadelesinin önemini kavramıyor, "devrimcilik" adına demokrasi sözcüğüne dudak büküyor. Böyleleri "kestirmeden" gitmek, kısa sürede sonuca ulaşmak ve herşeyi biranda yapmak istiyorlar. Bu, duygu olarak elbet güzel, ama gerçekçi değil; ülkenin ve toplumun içinde bulunduğu nesnel tarihi koşulları, güçler dengesini göz önüne almıyor. İnsan, koca bir ırmağı bir sıçrayışta geçebilse ne iyi olurdu! Ama en kestirme yol, çoğu zaman dümdüz bir yol olmayabilir. Bizim tam bir kurtuluşa, barışa ulaşmamız belli aşamalardan geçerek gerçekleşecektir.

Şunu düşünmeli: Bugün, bu ülkede, toplumsal gelişmenin ve özgürlüğün önündeki gerici ve tutucu

ÖZGÜRLÜK(*)

güçleri alt etmek için ne yapmalıyız? Bunun için toplumun en geniş ilerici kesimini biraraya getirmek gerekmiyor mu? Unutmamalı ki "ilerici" ve "gerici" görece kavramlardır, bir şey diğer bir şeye göre ilerde, bir başkasına göre geridedir. Her somut duruma bakmalı: Bugün, 12 Eylül rejiminin topluma giydirdiği demir gömleği çıkarıp atmak, onun toplumsal gelişmenin, hak ve özgürlüklerin önüne diktiği duvarları, bentleri ortadan kaldırmak önemli ileri bir adım olacaktır. Amaç elbet 12 Eylül öncesine dönmek değil, halk yığınları açısından, özgürlük ve demokrasi açısından çok daha ileriye yürümektir. Toplumun tüm ilerici kesimlerinin ortak paydası demokrasidir. En geniş muhalefet güçleri demokratik hak ve özgürlüklerin kazanılması amacı üzerinde biraraya getirilebilir ve getirilmelidir.

Bu konuda "sol"un sorumluluğu büyüktür. İdeolojik ayrılıklar, program farkları (radikal, ılımlı veya reformcu) ne olursa olsun, ortak paydalarda birleşmeli. Bu ise demokrasinin kazanılmasıdır. Başarının temel koşulu güçleri birleştirmektir.

Bir kez daha yenilgi istemeyen (her yenilgi bir öncekinden çok daha ağır olacaktır) bu konuda iyi düşünmeli. Kendisini ve halkı aldatmak istemeyen sorumlu davranmalı.

Geçmişin yenilgiye yol açan zaaflarını göreceğ biçimde açık, birlikte çalışacak, yanyana yürüyecek kadar geniş yürekli olmalıyız. Şu ya da bu sudan gerekçeyle bölünme ve dargrupçuluk hoşgörülemez. Ayrılık noktalarını değil, birlik noktalarını öne çıkarmalı.

Geçmiş dönemde sol içinde şiddete, kan davalarına kadar varan kördöğüşü yerine, ayrılık noktalarından uygarca bir tartışmaya dayalı ikna yöntemine ağırlık vermeli. Görüş ayrılıklarını, asla işbirliği ve dayanışmanın önüne bir engel gibi koymamalı. Özetle, solun bugün, geçmişten farklı, yeni bir anlayışa ihtiyacı var. Sol kendini yenilemeli.

Demokrasi mücadelesine, barışa ve özgürlüğe hizmet edebilecek hiçbir güç dışlanmamalı. Doğal olarak, birçok noktada görüşlerimiz farklıdır; ama varmak istediğimiz birçok ortak hedef de var. Özgürlüğü ve demokrasiyi kazanmak istiyorsak güçlerimizi birleştirmek zorundayız.

Herkes yolunu ayırırsa gericilik ve baskı rejimi karşısında toptan eziliriz. Demokrasi ve özgürlük kavgasının değişik dereciklerini ortak bir ırmağa akıtmanın yolunu bulmalıyız. Bu da karşılıklı anlayış ve hoşgörü gerektiriyor.

Özetle, sol, ilerici, demokrat, yurtsever ve barışçı güçler arasında hoşgörü, dostça eleştiri, dayanışma, birlik... Bize gerekli olan budur. Özgür bir geleceğe giden yolu kısaltmak buna bağlı.

İşte, **Özgür Gelecek** bu soylu mücadeleye katkıda bulunmak için çıkıyor. O, halkımızın ileriye yönelik eyleminin ve kültürünün bir sözcüsü olmaya çalışacak.

Onun etkinliği, yaşaması yurtsever, ilerici, demokrat insanlarımızın ilgisine, desteğine, katkısına bağlı.

Omuz omuza, özgür günlere! ■

özgürlük

kilime işlediğimiz nakış
yeniden başladığımız akış
okyanusun ortasında aşk ile

özgürlük

demire yürüyen su
bozkırı bürüyen ateş
kanla kurtulan emek

özgürlük

ulu bir ağaç dallanan
insan ormanında onurlu
güneşleri doruğunda doğduran
yağmurları salkım salkım yağdıran
bereketi ekmeğimizin
ekmeğimizin katığı
ve gök boyu mavi
deniz suyu mavi
ve doğurgan kara toprak
en büyüğü anaların
en yücresi aşkların
ay gibi akıtma alnımızda
gönlümüzde güneştir
ve yıldızdır gözümüzde
özveridir özümüzde
ömürdür
yaşar yanar ışıır yanar
yasakları aşar yanar
aydınlığı taşır yanar
bizim olan yarınlara sönmeden

yarınları çalar sazım
geleceğe gerilir
geleceğe kurulur
perde perde tel ile
çalındıkça el ile
söylendikçe dil ile
yüründükçe yol ile
özgürlüğe varılır
özlemlere varılır
varılır vezüv'un yamaçlarına

(*) Ozan Telli'nin 1977'de Vatan Gazetesi birincilik ödülü alan "Özgürlük" şiirinden bir bölüm

SHP MECLİS GRUBU'NDA 12 EYLÜL'LE HESAPLAŞMA

Topluşsal gelişme yasalarının bütün yasaların üstünde olduğu bilinen bir gerçektir. Toplumsal gelişmenin ivmesinin her zaman ileriden, yeniden, güzelden, doğrudan yana olduğu da ayrı bir gerçek. Kimi çomak sokmalar ya da yapay bentler, toplumsal akışı ancak küçük sürelerle durdurabiliyor. Yoksa doğal ve toplumsal gelişmenin önünde uzun süre durulamayacağı açıktır.

İşte, 12 Eylül askeri darbesiyle bunun yeni bir örneği yaşandı. Bu yetmedi, toplumsal gelişmenin önündeki yapı bendin biraz daha ömürlü olması için, "zoraki Anayasa"ya eklenen geçici 15. maddeyle bende yaklaşılması yasaklandı. Ancak böyle bir yasaklamanın insanın ve doğanın yapısına aykırı olduğu ortadaydı. Böyle olduğu içindir ki, insanlar o zoraki oluşumu önce vicdanlarında mahkum ettiler, sonra da yüksek sesle düşünerek ya da açıktan haykırarak...

12 Eylül rejimine ve bugün de sürmekte olan kurumlarına yönelik toplumsal muhalefet, geçtiğimiz ayın başlarında SHP'nin Meclis Grubu'nda yansımaları buluyordu. Kars Milletvekili *Mahmut Alınak* ve 65 arkadaşı, TBMM Başkanlığına verdikleri bir önergeyle, 12 Eylül askeri darbesinin, Türkiye'nin demokratikleşmesi üzerindeki etkileri ve sonuçları konusunda genel görüşme açılmasını istiyorlardı. Genel Başkan *Erdal İnönü*'nün karşı koymasıyla, önerge Genel Kurul yerine SHP Meclis Grubunda ele alınıyordu. Alınak ve arkadaşlarına verilen önerge şöyleydi:

"12 Eylül 1980 askeri darbesi ülkemizin ekonomik, demokratik ve politik yaşamında önemli yapısal değişiklikler yarattı.

Sermaye sahipleri televizyonundan buzdolabına, traktör parçasından ilacına, salçasından deterjanına kadar mallarının fiyatını keyfi olarak artırabilirken işçi ve memur emeğinin, üreticiler ürünlerinin bedelini artırma imkân ve özgürlüğünden yoksun bırakıldı. Esnaf, fiyat

artışları karşısında küçüldü. Böylece 12 Eylül darbesinden sonra halk daha da yoksullaşırken holdingler büyük paralar kazandı. Sabancı, Koç, Dinçkök, Profilo, Şişe-Cam ve Yaşar Holdingin satışları devlet bütçesini aştı. Türkiye'nin 500 sanayii şirketinin 1980 yılında 124 milyar olan kârı, 1986 yılında 12 katına çıkarak 1 trilyon 462 milyon liraya yükseldi. Peki işçinin-memurun ücreti; üreticinin tahılı, sütü, pancarı, pamuğu ve benzeri ürünlerinden hangi birinin fiyatı 12 katına çıktı?

1946'da demokrasiye geçmeye karar verdik evladım. Ama 1950'de dedik ki, "Asıl şimdi demokrasiye geçiyoruz". Yanılmışız, asıl demokrasiye 1961'de geçtik diye sevinirken 1973'te yine demokrasiye geçmeye denemez miyiz, derken bir de baktık ki 1983'te yeniden demokrasiye geçiyormuşuz; bu demokrasi Çanakkale gibi oldu evladım, hâlâ bir türlü geçemiyoruz!..

Cumhuriyet: 31.10.1988

ANKA tarafından yapılan hesaplara göre 12 Eylül'de memurun 100 lirası bugün ücretindeki artışlara rağmen 71 liraya, kamu işçisinin 100 lirası 62 liraya, özel sektör işçisinin 100 lirası da 59 liraya düşmüştür. Özellikle grev

olanağının ortadan kaldırılması ile özel sektör işçi ücretleri büyük ölçüde geriledi. Yine tarım kesiminin de gelirlerinde büyük düşüşler oldu. Sanayide ortalama % 30 olan ücret oranı % 7'lere düştü. Türkiye'de maaş ve ücretlilerin milli gelir içindeki payı bırakın Almanya'yı, Fransa'yı, İsveç'i; Nijerya'nın, Kenya'nın, Ürdün'ün, Yunanistan'ın bile çok gerisine düştü. 1979 yılında maaş ve ücretlilerin milli gelir içindeki payı % 31 olmasına rağmen 1986 yılında bu oran % 18,6'ya düştü.

Peki bu noktaya nasıl gelindi? Bütün demokratik hak ve özgürlükleri yok edilmiş, teslim alınmış, boyun eğdirilmiş, tepkisiz bir toplum yapısı yaratılarak bu noktaya gelindi. Bunu gerçekleştiren ve devam ettiren 12 Eylül askeri darbesidir.

"Terörü önleme" gerekçesi ile yapıldığı söylenen 12 Eylül askeri darbesi tanklarla yürüdüğü parlamentoyu dağıttı, kapısına kilit vurdu. Anayasayı ortadan kaldıran darbeciler, politikacıları, yazarları, aydınları, gençleri, işçileri, köylüleri cezaevlerine doldurmaya başladılar. İşkence çıplıkları dünyayı sardı. Ülkemiz bir anda keyfiliğin bütün vahşeti ile hüküm sürdüğü bir hapishaneye dönüştürüldü. Kanun hakimiyetinin yerini cop ve süngü hakimiyeti aldı. İşveren sendikalarına ve derneklerine en geniş özgürlükler verilirken çoğu demokratik kuruluşlar kapatıldı, yöneticileri tutuklandı. Basın üzerindeki sansür süngü zoru ile devam ettirildi. Sendikalar kapatıldı; işçilerin toplu sözleşme ve grev hakkı yok edildi.

Hak aramak, ses çıkarmak büyük bir suç oldu.

Böylece demokrasi paçavra gibi ezildi. Bunun sonucunda da halk, "daha iyi bir hayat; daha fazla ekmek" için verdiği mücadeleyi veremez duruma geldi. Çünkü demokrasi yok edilmişti. Aynı yapı bugün de devam etmektedir. Çözüm yolu ülkenin demokratikleşmesidir. Zamlara, hayat pahalılığına, geçim darlığına ve baskılara karşı demokratik mücadele verilemiyorsa bunun nedeni 12 Eylül askeri darbesinin demokrasiyi ortadan kaldırmış olmasıdır.

Bu nedenle 12 Eylül askeri darbesinin ülkemizin demokratikleşmesi üzerinde etkileri ve sonuçları hakkında genel görüşme açılmasını saygılarımızla arz ederiz."

DİSK Genel Sekreteri ve Bursa Milletvekili *Fehmi Işıklar*, grupta yaptığı konuşmada, 12 Eylül'ü "*kanlı bir darbe*" olarak nitelendiriyor ve 12 Eylül'ün bütün uygulamalarıyla bugün de devam ettiğini vurguluyordu. Işıklar, 12 Eylül döneminde yapılanları yargı dışı tutan Anayasa'nın geçici 15. maddesinin "çok kötü ve kanun dışı uygulamalar" bulunduğunun göstergesi olduğunu ekliyor.

Malatya Milletvekili *İbrahim Aksoy* da, 12 Eylül'den sonra bireysel anarşi ve tetörün birdenbire kesildiğini hatırlatarak, "*12 Eylül sabahı oluyor, anarşi bir anda unutuluyor. Halbuki Valiler, Emniyet Müdürleri, Genelkurmay Başkanı aynı, değişen bir şey yok*" diyordu.

12 Eylül yöneticilerinden hesap sorulmasını da isteyen Aksoy, şöyle devam ediyordu: "*Çünkü bir daha 12 Eylül benzeri faşist darbeler ülkemizde olmasın.*"

Askeri cunta öncesinde, faşistlerin iktidarı silah zoruyla ele geçirme provalarını Malatya, Kahramanmaraş ve Çorum'da denediklerini de belirten Aksoy, 12 Eylül sonrasında bu toplu katliamların faillerinin aranmadığını da vurguluyor ve "*Bulunamazdı çünkü bunları bizzat polis, yani kontrgerilla tertipliyordu. Devletin de bunda haberi vardı*" diyordu. Aksoy, konuşmasını şöyle sürdürüyordu:

"Eğer aşağı yukarı 700.000 insanın 12 Eylül'de gözaltına alındığını hesaplarsak, en az bu kadar aile bu tür baskılara karşılaşmıştır. Her ailede 2 veya 3 çocuğun olduğunu düşünürsek, aşağı yukarı 2.000.000'a yakın çocuğumuz şu anda o korkunun verdiği bir ruhi bozukluk içerisindedir. 15 yaşına gelmiş olmasına rağmen hâlâ birçoğu yatağına çişini yapmaktadır. Ruh hastası olan anne, baba ve eşleri ise hesaba katmıyoruz. İşte 12 Eylül faşizminin bize bıraktığı ve herkesin gözünden kaçan 2.000.000'lük bir sakatlar ordusu.

Değerli Arkadaşlar;

12 Eylül faşizminin aklanacağı tereddütünü taşıyan birçok arkadaşımız var. Sakın böyle birşey düşünmeyiniz. Çünkü, insanlığın yüzkarası olan hiçbir faşist hareket tarih önünde aklanmamıştır. 12 Eylül faşizmi de aklanamaz. Bizim görevimiz bunun sorumlularını halka teşhir etmektir.

Hepimizin de bildiği gibi, 12 Eylül'den sonra suçlu aranmadı, insanlar arandı. Yakaladıkları insanlara da, işkence ile bir suç kabul ettirmeye çalışıldı. Bu uygulama Doğu'da halen devam etmektedir.

Kürt halkı 12 Eylül faşizminin en ağır faturasını halen ödemektedir. Bu baskılar karşısında, Kürt halkına yardımcı olmak, onların kendi anadillerini konuşmalarını ve kendi kültürlerine sahip çıkmalarını sağlamak, Kürt halkına bir himmet değeridir. Her demokratın, demokratlık görevidir."

İstanbul Milletvekili *Mehmet Ali Eren* de, 12 Eylül döneminde; 650 bin kişinin gözaltına alındığını, 48 kişinin idam edildiğini, 30 bin kişinin Avrupa'ya sığınmak zorunda kaldığını, 14 bin kişinin vatandaşlıktan çıkarıldığını, 117 kişinin işkenceyle öldürüldüğünü hatırlatarak, 12 Eylül'ü "*en korkunç gerici hareketlerinden biri*" olarak nitelendiriyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu: "*Görüldüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama adı altında yapılan darbe, Türkes ile aynı ülkeleri paylaşıyor, Koç'un ümidi oluyor, ABD Başkanının içini ferahlatıyor. Tüm bunlardan, darbenin kimin için yapıldığını anlamak zor olmasa gerek. Sayın Özal, bu senaryonun oyuncularından biri olduğu için TBMM'de bu meselenin tartışılmasından rahatsız oluyor ve dokunulmazlıklarımızı kaldırmakla bizi tehdit ediyor. Ancak 10 yılda bir tekrarlanan bu senaryonun iç ve dış bağlantılarıyla açığa çıkarılmasını ve bunun halka anlatılmasını istiyoruz.*"

Eren, Cumhurbaşkanı Evren'in 12 Eylül hareketinin ülkeyi bir iç savaştan kurtardığını sürekli yinelediğini hatırlatarak şöyle diyordu:

"Sayın Evren, söylediklerinin ve yaptıklarının haklılığına gerçekten inanıyor, bunlara güveniyorsa, niçin kendisini 1982 Anayasasıyla birlikte tek taraflı bir propaganda ve dipçik zoruyla seçtiğiştir. 1982 Anayasası ve

sayın Evren için yapılan seçim, meşru değildir. Bu nedenle, Cumhurbaşkanlığı makamını gasbedilmiş bir makam olarak görüyorum. Sayın Evren yaptıklarının haklılığına ve meşruluğuna inanıyor, güveniyor olsaydı, kendisini Anayasa'nın geçici 15'inci maddesi ile yargı denetiminden kaçırmazdı. 12 Eylül darbesini yapanlar, suç işlemişlerdir. Toplumunu faşist terörle susturmuş, sindirmiş ve köleleştirme amaçlamıştır."

Tunceli Milletvekili *Orhan Veli Yıldırım* da, 12 Eylül'ün açık ve net bir şekilde faşizm olarak tanımlanmasını istiyor, 12 Eylül darbesiyle siyasal iktidara el koyan Milli Güvenlik Konseyi'ne de "Cunta" denileceğini kaydediyordu.

"Türkiye'deki mevcut rejim askeri darbeden sonra kurumlaştırılan rejimdir ve sivil görüntünün göreceli olarak artmasından başka nitelik açısından hiçbir fark yoktur" diyen Yıldırım, sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"ABD ve NATO'nun yaşamsal çıkarları doğrultusunda üstlenilen bölge jandarmalığı gelişen sürecin gereklerine uygun bir anlayışla daha ustaca yerine getiriliyor. Görünüşteki yumuşamanın sahteliği Sol'a karşı sürekli gündemde tutulan operasyon ve yıldırma politikalarının, Kürt asıllı vatandaşlara karşı sistemli halde geliştirilen Bölge Valiliği, Köy Koruculuğu sistemi, bu da yetmiyormuş gibi yakında Meclis'e sevkedilecek veya Hükümetin Meclis'in denetimine sunmadığı karamameleleriyle yürürlüğe konulacak Teritoryal maskesiyle getirilen Hamidiye alayları veya Milis kuvvetleri oluşturuluyor ve Doğu'da 12 Eylül darbesiyle sınıflandırılan Hükümete bağlı aşiretlerin emrine özel ordu kurma yetkisi veriliyor."

Yıldırım, 12 Eylül darbesinin çeşitli alanlarda yarattığı tahribatın bütün boyutlarıyla irdelenmesi için meclis araştırma önergelerinin TBMM Başkanlığı'na iletilmesini de istiyor, ancak Genel Başkan Erdal İnönü'nün karşı çıkmasıyla bu öneriye uyulmuyordu.

İnönü, çeşitli konuşmacıların, 12 Eylül konusundaki tutumunu açıklıkla ortaya koymasına yolundaki önerileri üzerine görüşlerini özetle şöyle dile getiriyordu:

"Türkiye'de kim suç işlemişse, haksızlık yapmışsa hesap sorulmalıdır. Bugün sorulur, yarın sorulur, ama mutlaka bir gün sorulur. Ancak bunu yaparken parlamento, Anayasa Mahkemesi, Silahlı Kuvvetler gibi demokrasinin ve toplumun temel kurumlarını zedelememek hepimizin görevi olmalıdır."

Tüm bunlar olup bitirken *Özal*, askeri yönetimin sivil devamı olduğunu bir kez daha kanıtıyor ve 12 Eylül konusunda genel görüşme açılmasını isteyen milletvekillerini, dokunulmazlıklarını kaldırarak tehdit ediyordu. DYP Genel Başkanı *Demirel*, bu tutumundan dolayı *Özal*'ı, "12 Eylül bezirgânlığı yapmak"la suçlarken; söz konusu milletvekilleri de 12 Eylül yöneticileri ve *Özal* yönetimiyle daha iyi hesaplaşmak için dokunulmazlıklarının kaldırılmasına hazır olduklarını bildiriyorlardı...

Öyle görünüyor ki, 12 Eylül, tüm kurum ve kuruluşlarıyla kazınıncaya kadar tartışma gündeminde kalmaya devam edecektir... Toplumsal gelişme yasaları, bu olguda da zoraki yasaları alt edecektir... ■

ÖZGÜRLÜK SAVAŞÇILARI İÇİN

- 1 .
Bilir ki bütün kuşlar
Avcılar pusudadır
ve gün düşmez
pusu yerine
- 2 .
Herşeye rağmen, herşeye rağmen
Kaçınılmaz bir yazgıdır
Kuşlar uçar
- 3 .
Kuşlar uçar
Dağılır bulutlar, açılır gökyüzü
Sevincin başladığı yerde
yeni bir mevsimle
donanır yeryüzü
- 4 .
Uçmanın mevsimi yoktur
Ve yaralı da olsa kanatlar
Çırpınır her ilkyaz
kuşların yüreği
- 5 .
Çünkü ölümle eşdeğerdir
Kuşlar için
Gökyüzüne bakıp da uçmamak
- 6 .
Kuşların tarihine hiçbir zaman
eylemsizlik adına
bir not düşülmemiştir daha
- 7 .
Kuş ölümlerini bekler çakallar
Kanlı dalgalarla kıyıya vuran çığıllıklar
Serinletir avcılarının gövdelerini
- 8 .
Sanılır ki bir an
Kuşlar uçamaz enginlere
Sanılır ki bir an
sürekli dir gece
ve uçmayı unutabilir onlar
- 9 .
Sevincin karanlığı yoktur oysa
Sevdanın zindanı yoktur
ve kaçınılmazdır yüreğin kıpırtısı
- 10 .
Yeter ki güneş ısıtmayagörsün
dünyayı
Yeter ki
"Kararmasın sol memenin altındaki cevahir"
Çılgın bir ırmak zorlar
dipten dibe
Kuşlar uçar

12 Eylül Önergesi Üstüne Mahmut Alınak'la Konuşma

■ 65 arkadaşınızla birlikte 12 Eylül askeri darbesinin etkileri ve sonuçları konusunda genel görüşme açılmasını istediniz. Partiniz içinde bazı kesimler zamanlamanın doğru olmadığı gerekçesiyle isteğinize karşı çıktılar ve sorunun SHP Grubunda görüşülmesiyle yetindiler. SHP'de genelde Sol Kanadın bu görüşe katılmadığı açık. Bu önergeye önyak olan kişi olarak siz hangi düşüncelerle yola çıkmıştınız?

Hatırlanacağı gibi 12 Eylül öncesi terör, ülkemiz üzerine bir kâbus gibi çökmüştü. Sokaklarda, evlerde, işyerlerinde gündüz ortası insanlar kurşunlanıyor, hergün onlarca insan öldürülüyordu. Sıkıyönetim olmasına rağmen terör, bütün acımasızlığı ile sürüp gidiyordu.

Silahlı kuvvetlerin ve polis örgütünün o gücüyle istense terör hemen durdurulabilirdi. Ama Orgeneral Bedrettin Demirel'in dediği gibi, çok daha önceden darbe kararı alan generaller terörü durdurmak istemediler. Terörün gelişmesi ve toplumu "otorite" arayışı içine sokması darbecilerin işine geliyordu. Yani darbe kararı kanla yazılacaktı. Ve öyle de oldu.

Peki bunca kargaşa, terör ve ardından da faşist darbe üç-beş generalin kişisel zevki ve iradesi ile mi gerçekleştirilmişti? Elbette ki hayır! 12 Eylül faşist darbesini Amerika istiyordu. Peki neden? Yerli işbirlikçisi sermaye ile bir olup halk yığınlarını daha çok ve daha rahat bir şekilde sömürmek için darbe yapılmasını istiyordu. IMF, Dünya Bankası ve OECD'nin basıncı ile 1 dolar 45 liradan 70 liraya çıkarılmıştı. Ücretler ve maaşlar dondurulacak, yatırımlar durdurulacaktı. Buna 400 milyar liralık zam paketi de eklenince halkın tepki göstermemesi mümkün değildi. Çünkü bütün bunlar halk için geçim darlığı, pahalılık, işsizlik ve sefalet demektir. İşte halk yığınlarının bu vahşi sömürüye ve soyguna karşı çıkmaması ve teslim olması için askeri darbe yapıldı. Kısacası sömürü ve talan için dikensiz gül bahçesi yaratmak üzere faşist darbe yapıldı.

Özetle, halkımızın bugün içinde bulunduğu geçim darlığının ana sebeplerinden birisi de 12 Eylül faşist darbesidir. Çünkü işçi, köylü, esnaf, memur ve öteki halk kesimleri süngü zoru ile susturuldu; haklarını savunamaz duruma getirildi.

İşte, ben ve arkadaşlarım öncelikle 12 Eylül darbesinin halka nasıl zarar verdiğini ortaya koymak için genel görüşme isteğinde bulunduk. Ayrıca darbeciler, darbenin şartlarını oluşturmak için terörü önlemediler. Bu genel görüşme ile darbecilerin binlerce can alan terördeki sorumlulukları da ortaya konmuş olacaktı. Dahası 12 Eylül öncesi ile halkı korkutarak oy sağlama imkânı bulan

Özal'ın elinden bu silah etkisiz bir hale getirilmiş olacaktı.

Özal'ın, 25 Eylül referandumundan birkaç gün önce "istediğim oyu alamazsam giderim", "ben gidersem terör gelir" şeklindeki şantajını unutmamak gerekir.

İşte bütün bunların ortaya konmasını sağlamak için 12 Eylül'ü Meclis'e getirmek istedik.

■ SHP Grubundaki görüşmeler sizce yeterli oldu mu görüşmeler sırasında beklemediğiniz aykırılıkta gelişmelere tanık olundu mu? Bir de, "konu Meclis Genel Kurulu'na götürülseydi, 12 Eylülcüler ANAP'ın oylarıyla aklanırlardı" biçiminde bir görüş var, siz bu yaklaşıma katılıyor musunuz?

□ 12 Eylül'ün Meclis Grubumuzda tartışılması elbette ki yararlı olmuştur. Ama yetersiz olmuştur. Genel Kurula inmesi halinde 12 Eylül, öncesi ve sonrası ile bütün ayrıntılarına kadar incelenecek, terörün ve ekonomik çöküşün sorumluları birbir ortaya konacaktı.

Terör, 12 Eylül'ün bizzat kendisidir.

Genel görüşme isteğinin Meclis'e inmesi halinde 12 Eylülcülerin aklanması mümkün değildi. Çünkü 12 Eylülcülerin Anayasayı ayaklar altına almadıkları mı söylenecekti? Yüzbinlerce insanı cezaevlerine kapatmadıkları mı ileri sürülecekti?..

Genel görüşme isteğimiz elbette ki ANAP oyları ile reddedilecekti. Bu, 12 Eylül'ün aklanması olarak kabul edilecekse, ANAP'ın hiç bir uygulaması, örneğin işsizlik, pahalılık, işkence ve benzeri uygulamaları konusunda da genel görüşme istememiz sakıncalıdır. O zaman gidip evimizde oturmamız gerekir. Örneğin işsizlik ile ilgili genel görüşme istediğimiz reddedildi diye Türkiye'de işsizlik yok mudur diyeceğiz? Yani ANAP'ın halkı işsiz bırakan ekonomik politikası aklanmış mı olacak? Buna maymunlar bile güler.

■ Tunceli Milletvekili Orhan Veli Yıldırım, Grupta yaptığı konuşmada, 12 Eylül Harekatının 22 ayrı alanda yaptığı tahribatın tek tek ele alınmasını ve irdelenmesini öneriyordu. Sorun, Genel Başkan Erdal İnönü'nün isteğiyle Genel Kurula götürülmediği ve Grupta da ayrıntılı biçimde görüşülmediği için 12 Eylül darbesinin Türkiye genelinde yarattığı tahribat detaylı olarak sergilenemedi. Bir Doğulu milletvekili olarak siz, 12 Eylül darbesinin Doğu açısından bir değerlendirmesini yapar mısınız?

□ 12 Eylül ırkçı, faşist ve gerici uygulamaları ile Doğu'yu açık bir cezaevine dönüştürmüştür. Doğu halkı, 12 Eylül'de hiç de hak etmediği şekilde çok ağır bir fatura ödemiştir. Devlet, Doğu'da tarihsel olarak sürdürdüğü statükoyu 12 Eylül döneminde vahşete dönüştürerek şanına yakışır bir baskı ve zulüm tablosu yaratmıştır. ■

Türkiye İle İlgili İnsan Hakları Raporu

İnsan Hakları İçin Uluslararası Helsinki Federasyonu adlı ve merkezi Avusturya'da bulunan örgüt, "Türkiye Yasalarında Demokrasi ve İnsan Haklarının Çerçevesi" başlıklı bir rapor hazırladı. Mayıs 1988 tarihli bu rapor, başlığından da anlaşıldığı üzere, Türkiye'de mevcut Anayasa'yı ve diğer yasaları insan hakları açısından ele alıp değerlendiriyor.

1982 Anayasası ile İlgili Olarak

"Bir anayasa tek başına çoğulcu demokratik bir toplum yaratamaz. Anayasa, kültürel gelenekler, politik durum ve o toplumdaki iktisadi ve askeri güç merkezlerinin tutumları gibi diğer birçok faktöre bağlı olarak demokrasinin gelişeceği ya da gelişemeyeceği bir çerçeve oluşturur."

Raporda, 1982 Anayasası, sağlıklı bir demokratik gelişme ve insan hakları açısından yetersiz bulunuyor, gerçek bir demokrasinin, ancak "karşıt görüşler taşıyan taraflar arasında belli bir karşılıklı saygıyla birlikte azınlıkların ve bireylerin haklarına saygıyı da" gerektirdiği belirtilerek şöyle deniyor:

Bu Anayasa'nın 12 Eylül 1980 tarihinde, Türkiye'nin yaşamının sorunlu bir döneminde iktidara el koyan generallerin görüşlerini temsil ettiği unutulmamalıdır. Görüldüğü kadarıyla Anayasa'nın bazı maddeleri askerlerin aydınlarla ve halk hareketlerine karşı tipik önyargılarını yansıtmaktadır. Böylece 68. madde, yalnız hakim ve savcıların değil, yükseköğrenim kurumlarındaki öğretim üyelerinin, Yüksek Öğrenim Konseyi üyelerinin, resmi kurum ve organlardaki memur niteliğindeki çalışanların, yaptıkları işin mahiyeti nedeniyle işçi sayılmayan diğer kamu görevlilerinin, öğrencilerin ve silahlı kuvvetler mensuplarının da politik partilere üye olmalarını yasaklamaktadır. 76. maddeye göre aynı gruplar, görevlerinden istifa etmedikleri takdirde seçimlere katılıp parlamento üyesi de olamayacaklardır.

Anayasa'da daha da ciddi olan maddeler, mevcut hükümetin görüşüne göre, 14. maddede belirtilen eylemlerden dolayı mahkum olanların affını önleyenlerdir. Aşağıda gösterileceği üzere, 12 Eylül 1980'den sonra çok sayıda aydın, yapıldığı tarihteki ceza yasası yorumuna göre cezaya neden teşkil etmeyen böylesi eylemler dolayısıyla mahkum edilmiştir.

Türk kamu sektöründe çalışan binlerce kişi sıkıyönetim döneminde (1402 sayılı yasa uyarınca) sıkıyönetim komutanlarının emirleriyle görevlerinden atılmış ya da istifaya zorlanmışlardır. Bunların arasında 1000'den fazla öğretim üyesi de bulunmaktadır. İşten çıkarmalar gizlice, hiçbir gerekçe gösterilmeden yapılmış ve gerekli prosedüre uyulmamıştır. Bu kişilerin, sıkıyönetimin sona ermesinden sonra bile kamu sektöründe çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Böylece bunlar hukuki bir yargı ve temyiz hakkı olmadan, sıkıyönetim yasası dışında hiçbir yasal yetkiye dayanmadan cezalandırılmışlardır.

Halk hareketlerine karşı askeri önyargı, dernek kurma hakkına büyük kısıtlamalar getiren 33. maddede yansımaktadır. Böylece örneğin dernekler 'politik amaçlı olmayacak ve politik faaliyet yürütmeyeceklerdir' 1986 yılında Türk Tabipler Birliği, idam cezalarının uygulanması sırasında doktorların hazır bulunmasına karşı olduğunu belirten bir açıklamada bulunduğu zaman, savcı, derneğin politik bir açıklama yaparak yasayı çiğnediği iddiasıyla koğuşturma açmıştır!* Tabipler Birliği'nin kısa süre önce beraat etmiş olması sevindiricidir. Kelimesi kelimesine yorumlandığı takdirde 33. madde, amacı çevre koruması ya da kadınların kurtuluşu ya da çocuklara kötü davranılmasını engellemek olan derneklerin yasaklanmasında kullanılabilir. Böylesi dernekler açıkça politik hedefler gütmekte ve Batı demokrasilerinde önemli demokratik işlevlere sahip bulunmaktadır.

Kürt Dilinin Yasaklanması ve Lozan Anlaşmasını İhlal

Raporda, "Etnik Azınlıklar" başlığı altında şöyle deniyor:

Anayasa'nın bir dizi maddesi etnik azınlıkların statüleriyle ilgili olarak yorumlanabilir. Örneğin 10. madde, *dili*, ırkı, rengi, cinsi, politik görüşü, felsefi inancı, dini, mezhebi ve diğer statüsü ne olursa olsun herkesin yasa karşısında eşit olduğunu belirtmektedir. 14. madde de anayasanın içerdiği hak ve özgürlüklerin, dil nedeniyle ayrımlar yapmak amacıyla kullanılmasını kesinlikle reddetmektedir. (Öyle anlaşılıyor ki raporu hazırlayanlar, bu maddenin, özgürlükleri güvence altına almak için değil, tersine hiçe indirmek için konduğunu anlamamışlar. Batılı adam bu denli şark kurnazlığını nasıl anlarsın ki! Y.N.)

Buna karşın 26. maddede 'yasayla yasaklanmış hiçbir dilin fikirlerin ifade ve yaygınlaştırılmasında kullanılamayacağı' hükmü getirilmektedir. Herhangi bir yanlış anlamayı önlemek için 28. maddede, 'yasayla yasaklanmış bir dilde hiçbir yayın yapılamayacağı' belirtilmektedir. (Ayrıca bak: dil eğitimine ilişkin 42. madde).

Bu yasak, 19 Ekim 1983 tarihli (Resmi Gazete, 22 Ekim 1983) Türkçe dışındaki dillerdeki yayınlara ilişkin 2932 sayılı yasada bulunmaktadır. Söz konusu yasanın 2. maddesine göre: 'Türkiye devletinin tanıdığı devletlerin ilk resmi dili olan diller dışındaki dillerde düşünce ifade etmek ve yayımlamak ve yaygınlaştırmak yasaktır'. Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar dolayısıyla ve eğitimsel ve bilimsel nedenlerle istisnalar yapılabilir.

Türkiye'de Kürtlere nasıl davranıldığını bilmeyen bir okuyucu hayrete düşecektir. Bir dilin yasayla yasaklanması için ne gibi bir neden olabilir? Bunun yanıtı, Türk resmi politikasının homojen bir ulusal nüfus yaratmayı hedeflemesi ve zorunlu asimilasyonu, bu amaca ulaşmak için etkin bir yöntem olarak kabul etmesidir. Bu politika Batı demokrasilerinin temel ideolojisine ters düşmekte ve Helsinki anlaşmalarının 'topraklarında ulusal azınlıklar bulunan devletler, böylesi azınlıklara mensup kişilerin yasa karşısında eşitlik haklarına saygı gösterecekler, onlara insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmaları için tam olanak sağlayacaklar ve böylece onların bu alandaki yasal çıkarlarını koruyacaklardır' yolundaki açık hükmünü ihlal etmektedir. Çocukken öğrendiği dili, ana dilini konuşmasına, yazmasına ve okumasına izin verilmeyen ve yalnızca yabancı bir dili konuşmaya zorlanan bir insan ciddi şekilde özürle hale gelebilir ve kendisinin 'insan haklarından yararlanmak için tam olanaklara sahip olduğu' söylenemez.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi, konvansiyonda belirtilen hakların; cins, ırk, renk, *dil*, din, politik ya da diğer görüşler, ulusal ve sosyal köken, *ulusal bir azınlığa mensup olmak*, mülkiyet, doğuş ve diğer statü ne olursa olsun ayırım yapılmadan kullanılacağı hükmünü getirmektedir. 14. madde ayırımları önleyerek bu azınlıkları korumayı hedeflemektedir. Bu, söz konusu azınlıkların varolma hakkını da içermektedir. Dolayısıyla Kürtçe dilini yasaklayan Türkiye yasaları Avrupa Konvansiyonu'nun 14. maddesini ihlal etmektedir.

Kürtçe dilinin yasaklanması, ayrıca, 24.7.1923 tarihli Lozan Anlaşması'nın 39. maddesini de ihlal etmektedir. Anlaşmanın, azınlıkların haklarının korunmasıyla ilgili bölümüne dahil olan 39. madde şunları öngörmektedir:

"- Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları da Müslümanlarla aynı yurttaşlık ve politik haklardan yararlanacaklardır.

- Din farkı gözetmeksizin Türkiye'de ikamet eden herkes yasa karşısında eşit olacaktır.

- Din, mezhep ve inanç farklılıkları dolayısıyla herhangi bir Türk vatandaşına karşı, medeni ve politik haklardan, örneğin kamu görevlerinden, işlev ve ünvanlarından yararlanmak veya herhangi bir meslek veya sanat icra etmek konusunda önyargılı davranılma-yacaktır.

- Hiçbir Türk vatandaşına özel konuşmalarda, ticari ve dinsel yaşamda, basında ya da her türden yayınlarda ya da umumî toplantılarda herhangi bir dili özgürce kullanmasında hiçbir kısıtlama getirilmeyecektir.

- Resmi dilin yanı sıra, Türkçeden başka bir dil kullanan Türk yurttaşlarına mahkemelerde sözlü olarak kendi dillerini kullanmaları için gerekli kolaylıklar sağlanacaktır." (Altı, raportör tarafından çizilmiştir).

Türk yasa koyucular görünüşe göre Lozan Anlaşması'nın azınlıkları koruyan hükümlerini ancak Müslüman olmayan azınlıklar için geçerli olarak yorumlamışlardır. Bu yorum ne 39. maddenin son iki paragrafının ne de 38. maddenin 1. paragrafının lafzına uygundur: "Türk hükümeti, menşe, ulus, dil, ırk ve din farkı gözetmeksizin tüm Türkiye vatandaşlarının hayat ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını yükümlenir."

Türkiye'de bugün fiilen Kürtçe diline karşı uygulanan yasak, Türkiye'nin taraf olduğu anlaşmaların bir ihlalidir. Dolayısıyla, bu tutum, böylesi anlaşmalar konusunda bir itiraz kaydını özellikle vurgulayan yukarıda sözü edilen 'Türkçe dışındaki dillerdeki yayınlara' ilişkin Türk yasasına da ters düşmektedir!

İnsan Hakları

Anayasa'nın insan haklarına ilişkin hükümleri ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi'nin müadil hükümlerinin karşılaştırılması, Türkiye anayasasındaki insan haklarına ilişkin hükümlerin Türkiye'nin de taraf olduğu insan haklarına ilişkin bu iki belgeye uygun olamayacak kadar kısıtlayıcı olduğunu göstermektedir.

Anayasa'nın insan haklarına ilişkin hükümlerinden bazıları, Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleriyle kesinlikle uyumlayacak biçimde, özellikle kısıtlayıcıdır. Örneğin seyahat ve ikamet özgürlüğüyle ilgili 23. madde, bir vatandaşın ülkeyi terketme özgürlüğünün, "ulusal ekonomik durum, yurttaşlık yükümlülükleri ya da adli kovuşturma ya da soruşturma nedeniyle" engellenebileceğini hükmetmektedir. Gerçekte, 300.000'den fazla yurttaşa ülkeden dışarı çıkma izni verilmemiş bulunmaktadır.

23. madde ve pasaport yasası İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 13/2. maddesiyle bağdaşmamaktadır: "Herkesin kendi ülkesi dahil her ülkeyi terketme

ve kendi ülkesine dönme hakkı vardır." Ülkelerine dönme hakkı yalnızca Türkiyeli mültecilere yasaklanmış da değildir. Yurtdışında yaşayan küçük çocuklara Türkiye'deki aileleriyle biraraya gelme hakkının reddedildiği durumlar da bulunmaktadır. Bu, Helsinki sözleşmelerindeki ailelerin birleştirilmesi ilkesinin açık bir ihlalidir.

Tek tek insan haklarına ilişkin özel kısıtlamalardan daha da önemlisi, Anayasa'nın 13-15. maddeleriyle insan haklarına getirilen genel kısıtlamalardır.

Bu üç madde belirli koşullarda *tüm insan haklarının kısıtlanmasına* izin vermektedir. Bu durum, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, savaş ve olağanüstü durumlarda Sözleşmeden istisnalara izin veren, ama 2. maddenin (yaşama hakkı), 36. maddenin (işkence ve insanlık dışı ya da alçaltıcı muamele ve cezaların yasaklanması) ve 4. maddenin (zorunlu çalışma yasağı) hiçbir şekilde askıya alınamayacağını belirten 15. maddesi ile açık çelişki içindedir.

Anayasa'nın 13. maddesi, insan haklarının "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, ulusal egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın, genel sağlığın korunması amacıyla" yasayla sınırlandırılabilirliğini öngörmektedir.

Seçilen yoruma göre bu madde insan haklarını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin izin verdiği kadar büyük ölçüde sınırlandırmak için kullanılabilir. 13. maddenin ikinci paragrafı genel ve özel insan hakları sınırlamalarının "*demokrasinin gereklerine aykırı olamayacağına*" hükmetmektedir. Türk makamlarının, Türkiye'nin Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalayarak üstlendikleri yükümlülükleri "demokrasinin gerekleri" ile eşanlamli olarak kabul edecekleri umulur. Ancak, Türk mahkemelerinin anayasanın insan haklarına ilişkin hükümlerini bunun mimarlarının amaçlarına uygun olarak kısıtlayıcı yönde yorumlamaları daha gerçekçi bir olasılıktır.

14. madde muhtemelen Anayasa'da insan hakları konusunda en kaygı verici sınırlandırmayı getirmektedir. Bu madde, Anayasa'daki hiçbir hak ve özgürlüğün, "*bir sınıfın diğer sınıflar üstünde egemenliğini sağlamak... amacıyla kullanılmayacağına*" hükmüne bağlanmaktadır. Altı çizili sözcükler, Türk Ceza Yasası'nın, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra askeri mahkemelerce şiddeti savunan politik partilerin yönetici ve üyelerini, gazetecileri ve yazarları cezalandırmak için yaygın biçimde kullanılan 141. maddesinin lafzını anımsatmaktadır. Eğer Anayasa'nın 14. maddesinin altı çizili sözcükleri, askeri mahkemelerin TCK'nun 141. maddesini yorumladığı biçimde yorumlanırsa, bu, ülkede politik özgürlüklerin çok ciddi kısıtlanması anlamına gelecektir. Öte yandan böyle bir yorum, askeri mahkemelerin adaletsiz kurbanı olan binlerce kişinin son derece gerekli rehabilitasyonuna da bir engel oluşturacaktır. Çünkü Anayasa'nın 87. maddesi Anayasa'nın 14. maddesinde belirtilen suçlardan hüküm giymiş kişilerin "hiçbir şekilde af ya da bağışlamalardan yararlanamayacaklarını" öngörmektedir. (Cumhurbaşkanı'nın bağışlama yetkisi 104. madde uyarınca kronik hastalıklar, sakatlık ya da yaşlılıkla sınırlandırılmış bulunmaktadır).

15. madde insan haklarının "uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmemesi kaydıyla", savaş ve seferberlikte, sıkıyönetimde ya da olağanüstü hallerde askıya alınmasına izin vermektedir. Bu kayıt, Türk hukukunu, özellikle de Türkiye'nin bireylerin insan hakları ihlallerinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na şikayet hakkını tanıdığı gözönünde bulundurarak, bu maddeyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun olarak yorumlamaya teşvik etmelidir.

Ama yine Türk mahkemelerinin Anayasa'nın insan hakları hükümlerini mimarlarının düşündüğü ruhta, çok kısıtlı bir anlamda yorumlamaya devam etmeleri daha büyük bir ihtimaldir.

Anayasa'nın 176. maddesine göre "bu anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmının anayasa metnine dahil" edilmesi dikkate alınması gereken bir noktadır. Başlangıç bölümünde "Türkiye'nin ulusal çıkarlarına karşı düşünce ve görüşlere hiçbir korunma sağlanmayacağı" ibaresi bulunmaktadır. Bu sözcükler, 12 Eylül 1980 darbesinden bu yana Türkiye'de adli uygulamalara karşı Batı demokrasilerince yöneltilen suçlamaları doğrulamaktadır. Adli sistem yalnızca şiddet ya da diğer kendi içinde yasadışı araçlara başvuran ya da bunları savunan politik faaliyetlere değil, politik görüş, düşünce ve ifadelerle karşı da kullanılmıştır. Böylesi düşünce ve görüşler doğal olarak yok olmayacak, ama yeraltına çekilecek ve ileriki bir tarihte ülkenin istikrarı için, çeşitli ideolojiler arasındaki mücadelenin açığa sürdürülmesinden daha büyük bir tehlike oluşturacaklardır.

Cumhurbaşkanı Evren'den şu sert askeri alıntı yapılmıştır:

"*Bu anayasanın amacı bireyleri devlete karşı korumak değildir. Anayasa devleti bireylere karşı korur.*"

Bu raporun yazarı, Anayasa'nın bundan daha iyi bir tanımlamasını düşünmemektedir.

Ceza Yasası

Türk Ceza Yasası, Türkiye'nin sosyal sistemine yönelik eleştirileri boğmak ve politik hareketleri ezmek için kullanılacak ve kullanılmış olan bir dizi hüküm içermektedir.

159. ve 140. maddeler, Türkiye'nin ve kurumlarının belirsiz olarak tanımlanmış bazı eleştirilerini suç sayarak ifade özgürlüğünü tehdit etmektedirler.

159/1. maddeye göre, "Türk halkını, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisi'ni ya da devletin hükümetini ya da ordusunu ya da güvenlik kuvvetlerini ya da yargı makamlarının kişiliklerini tahkir eden ya da karalayanlar ya da Büyük Millet Meclisi'nin yasallığı konusunda şüphe uyandırabilecek saldırgan eylemlere girişenler bir ile altı yıl arası hapisle cezalandırılacaklardır."

Eğer karalama ya da tahkir eylemleri bir Türk tarafından yabancı bir ülkede işlenirse ceza 159. maddenin 4. paragrafına göre en az üçte bir miktarda artırılacaktır.

140. maddeye göre: "Yabancı bir ülkede, devletin yabancı ülkelerdeki şöhret ve itibarını zarara uğratacak

biçimde yanlış, kötü niyetli ya da abartılmış şayialar ya da haberler yayınlayan ya da ulusal çıkarlara zararlı faaliyet yürüten bir vatandaş beş yıldan az olmamak üzere ağır hapis cezasıyla cezalandırılacaktır."

Türkiye'de iktidarda bulunanların kendi şöhretlerini, eleştirmenlerini suçlayarak korumayı gerekli görmeleri acınacak olduğu kadar açımlayıcı da bir durumdur. Bunun kaçınılmaz bir sonucu, muhalefet ve eleştirilerin yeraltına çekilmesi olacaktır.

141. maddeye göre, "bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıflar üstünde egemenliğini kurmak ya da bir sosyal sınıfı yoketmek ya da ülkedeki kurulu temel ekonomik ya da sosyal düzenleri devirmek amacıyla herhangi bir biçimde ve isimde örgüt kurmaya teşebbüs eden ya da kuran ya da bunların faaliyetlerini düzenleyen ya da idare eden ya da bu konularda yol gösteren" bir kişi sekiz ile onbeş yıl arasında ağır hapisle cezalandırılacaktır.

142. maddeye göre aynı politik amaçlarla propagan-
da yapmanın cezası beş ile on yıl arası ağır haptistir.

Bu hükümler İtalyan Ceza Yasası'ndan esinlenen 1930'ların Türk Ceza Yasası'ndan kaynaklanmaktadır. 1950 yılında 141. madde değiştirilerek uygulama alanı genişletilmiştir. 1950'lerde bu hüküm solcu politik faaliyetleri bastırmak için yaygın biçimde kullanılmıştır.

1961 Anayasasıyla başlayıp 12 Eylül 1980'de sona eren liberal dönemde bu faaliyetler ancak şiddet içermeleri ya da şiddet ya da diğer kendi içinde yasadışı yollar önermeleri halinde cezaya layık görülmüşlerdir.

Eylül 1980'deki askeri darbeden sonra bu maddeler geniş bir yoruma tabi tutulmuşlardır. Bu yeni yorumun geriye dönük uygulanması sonucunda, liberal dönemde kurulan ve faaliyetleri darbe sırasında sona eren bazı örgütlerin yöneticileri, şiddeti savunmayan bu örgüt ve faaliyetler örgütlerin kurulduğu ve faaliyetlerin yer aldığı tarihlerde suç teşkil etmediği halde, 141. ve 142. maddelere göre hüküm giymişlerdir. Bunun iyi bilinen örnekleri arasında Barış Derneği, DİSK, TÖB-DER ve TİKP, TIP ve TSİP adlı politik partiler hakkında açılan davalar bulunmaktadır. Ayrıca birçok gazeteci ve yazar da hiçbir Batı Avrupa demokrasisinde suç sayılmayacak yazıları dolayısıyla ağır hapis cezalarına mahkum olmuşlardır.

Askeri darbeden sonra 141. ve 142. maddelerin yorumunun değiştiği, Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki TİKP yargılaması sırasında meydana gelen aşağıdaki örnekle kanıtlanmaktadır. Sanıklardan bazıları 1977 yılında "Aydınlık" dergisindeki (daha sonra dergi TİKP'in yayın organı haline gelmiştir) yazılarıyla 141. maddeyi ihlal ettiklerinden dolayı yargılanmış ve beraat etmişlerdir. Mahkemede savcı TİKP'in yönetici ve üyeleri için aynı materyalleri kullandığında savunma makamı bu materyallerin sanıklara karşı kullanılmasının "ne bis ne idem" ilkesini ihlal olacağını söyleyerek itiraz etmiştir. Savunma avukatı Ali Kalan'a göre savcı bunu kabul etmiştir: "Beraat etmişlerdir - ama bu karar 141. maddenin şimdiki yorumuna uymamaktadır."

Ceza yasasındaki böylesi hükümlerin yeni ve daha sert yorumlarının geriye dönük uygulanması, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 11/2. maddesinin ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7. maddesi kadar,

Türkiye Anayasası'nın 34. maddesini de açıkça ihlal etmektedir. Bu durum sonucunda çok sayıda Türk aydını, yazar, gazeteci, sanatçı, yayıncı, doktor, avukat, sendikacı ve politikacı, ülkenin seçkin aydınlarının önemli bir kesimi yıllarca hapiste yatmak zorunda kalmışlardır. Bunların birçoğu, bazı koşullarda cezalarının azaltılmasını getiren yeni yasaya göre şimdi serbest olmalarına rağmen, daha birkaç yıl politik ve yurttaşlık haklarından yoksun kalacaklardır. Türk parlamentosuna seçilemeyeceklerdir. Birçoğu doktorluk ya da avukatlık mesleklerini icra etme hakkından yoksun kalacak ve kamu hizmetlerinde çalışamayacaklardır. Böylesi kişiler ancak istisnai durumda pasaport alabileceklerdir.

Bu kişilerin suçlandığı ya da hüküm giydiği faaliyetler Batı Avrupa ülkelerinde anlaşıldığı gibi şiddet ya da diğer kriminal faaliyetler değil, politik görüşlerin ya da dini inançların ifade edilmesi ya da böylesi görüş ve inançlar doğrultusunda çalışacak örgütlerin kurulmasıdır. Böylesi faaliyetlerin suçlanması Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 19. maddesi ile Avrupa İnsan Hak ve Özgürlükleri Sözleşmesi'nin 10. maddesini ihlal etmektedir. Bu nedenle ülkede demokratik yaşamı normalleştirme için bu kişilerin *en azından* affedilmesi gerekmektedir. Bunların çoğu ise beraat ettirilmelerini ve çektikleri haksızlıkların tazmin edilmesini talep edeceklerdir.

Ceza Usulüne İlişkin Görüşler

Türk Ceza Usulü Yasası Alman "Strafprozessordnung" model alınarak hazırlanmasına rağmen pratikte oldukça farklı işlemektedir. Anayasa'nın 19. maddesine göre tutuklanan ya da gözaltına alınan kişilerin 48 saat içinde ya da toplu suçlar durumunda 15 gün içinde mahkeme önüne çıkarılması gerekmektedir. Bu süre olağanüstü hal, sıkıyönetim ya da savaş dönemlerinde uzatılabilir.

İstanbul bölgesi olağanüstü hal durumunda bulunduğundan ve politik suçlar normal olarak "toplu suç" sayıldığından, böylesi durumlarda tutukluların mahkeme önüne ancak 30 gün sonra çıkarılmaları normaldir. Bu süre içinde gerek yakınlarının gerekse savunma avukatlarının tutukluları ziyaret etmelerine izin verilmemekte ve genellikle tutuklu yakınlarına tutuklama konusunda bilgi verilmemektedir.

Tutuklunun polisin elinde olduğu dönem hukuki yardıma en çok gereksinimi olan dönemdir. Türk avukatlarının ceza usulü yasasının 136. maddesinin, suçlanan kişilere hukuki yardım hakkı tanıdığını iddia etmelerine karşın, polis, avukatların polis sorgulaması sırasında hazır bulunma hakkını sürekli reddetmiştir. Savcı resmi bir suçlamada bulununcaya kadar sanıkların hukuki yardım alma olanakları bulunmamaktadır.

Sağlam belgelere dayanan birçok rapora göre karakollarda özellikle polis sorgulaması sırasında yaygın ve sistematik işkence yapılmaktadır. Bu nedenle tutukluların polis tarafından gözaltında bulunduruldukları sürede ve özellikle polis sorgusu sırasında hukuki yardım alabilmeleri azami önem taşımaktadır. Bu koşullarda tutuklunun hukuki yardım hakkının reddedilmesi Avrupa Sözleşmesi'nin 6. maddesinin ihlalini teşkil etmektedir.

Gerçekte işkence uygulaması Türk mahkemelerince de desteklenmektedir. Türk yüksek mahkemeleri, başka kanıtlarla desteklendikleri takdirde işkenceyle alınan ifade ve itirafların kabul edilebilir kanıt olduğu yolunda kararlar vermişlerdir.

Türkiye'nin kısa süre önce işkenceye ilişkin Avrupa Konvansiyonunu onaylaması ve Birleşmiş Milletlerin işkenceye ilişkin Konvansiyonunu imzalamasının Türk karakollarında işkencenin sona ermesini sağlayacağı umulur.

Ancak Türk hükümeti işkenceye karşı en etkin yöntemi, yani polis tarafından gözaltına alınan herkese özellikle polis sorgulaması sırasında kendi seçeceği hukuki yardım hakkının tanınması önlemini uygulamamıştır.

Vatandaşlıktan Çıkarılma

13 Şubat 1981 tarihinde, beş generalden oluşan milli güvenlik konseyi 2382 sayılı kararnamayı yayınladı. Buna göre yurtdışından Türkiye Cumhuriyetinin güvenliğini tehdit eden ya da Türkiye'yi terk ederek böylesi cezalardan kaçan kişiler yurttaşlık haklarından yoksun bırakılabiliyorlardı.

Türk vatandaşlık yasasında yapılan 21 Mart 1981 tarihli değişiklik, Türkiye Cumhuriyetinin güvenliğine karşı suçların ceza yasasının 54-62. ve 125-163. maddeleri ile askeri ceza yasasının bazı maddeleri olduğu hükmünü getirdi.

Bu rapordan görüleceği üzere askeri mahkemelerde suç mahiyetinde politik faaliyetler olarak yorumlanan bu maddeler, hiçbir şekilde şiddet ya da diğer kendi başına yasadışı yolları içermeyen ifade ve düşüncelerle ilgili faaliyetleri kapsamaktadırlar.

Birçok Türkiyeli mülteci, ülkeye dönerek baskıya maruz kalmayı reddettikleri için yurttaşlık haklarından yoksun bırakılmışlardır. İnsan hakları sözleşmelerine aykırı haksız hüküm giymekten korkan ya da döndüklerinde işkence ve aşağılayıcı cezalarla karşılaşmayı bekleyenlerin dönmeyi reddetmek için geçerli gerekçeleri bulunmaktadır. Bu kişileri Türk vatandaşlığından çıkarmak Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin 15/2. maddesini çiğnemek demektir.

İfade Özgürlüğü

Son zamanlarda Türk basını büyük bir açıksözlülükle hareket etmektedir. Cumhuriyet gibi bir gazeteyi ya da "Nokta", "Yeni Gündem", "İkibin'e Doğru" gibi haftalık dergileri okumak oldukça geniş bir ifade özgürlüğü izlenimi verebilir. Ancak bu yasaların liberalliğinden kaynaklanan bir durum değildir. Tersine basın yasaları ve ceza yasasındaki çeşitli maddeler yöneticilere, hem gazeteci ve yazı işleri müdürlüklerini cezalandırarak hem de yayınları engelleyerek basını kontrol altında tutma yetkisi sağlamaktadır. Basında özleyebildiğimiz oldukça geniş özgürlüğün kaynağı, yazar ve yazı işleri müdürlerinin çok büyük cesaretleridir. Ceza yasası sürekli bir tehdit oluşturmaktadır. Birkaç örnek gazetecilerin hangi koşullarda çalıştıklarını kanıtlayacaktır.

"İkibin'e Doğru"nun 3. sayısında, Cumhurbaşkanı Evren'in kızlarının 2 milyon TL. gibi gülünç derecede düşük bir fiyata satın aldıkları iki lüks daireye ilişkin bir yazı bulunmaktaydı. Dairelerin o tarihteki tahmini değerleri 400-600 milyon arasındaydı. Katlar kızların adına kayıtlıydı. Yazıda cumhurbaşkanının adı geçmiyordu.

Derginin sorumlu yazı işleri müdürü ceza yasasının aşağıda belirtilen 158. maddesinin 2. ve 3. fıkraları uyarınca cumhurbaşkanına hakaretten hüküm giyerek 1 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırıldı:

"Giyabında Türkiye Cumhurbaşkanı aleyhinde saidırgan bir dil kullananlar bir ile üç yıl arası hapisle cezalandırılır. Saldırı Türkiye Cumhurbaşkanının adı kullanılmadan ima yoluyla ya da zımnen yapıldığı takdirde, saldırının Türkiye Cumhurbaşkanının kişiliğine yöneltildiğine dair şüpheye mahal bırakmayacak zımni kanıt olması durumunda, saldırı doğrudan Cumhurbaşkanına yapılmış sayılacaktır."

Gerçek politik güce sahip demokratik olarak seçilmiş bir cumhurbaşkanının nesnel eleştiriden muaf olması kabul edilemeyecek bir durumdur.

Aynı derginin 8. sayısı, Kemal Atatürk'ün daha sonra 1930 yılında yayınlanan yeni bir Türk tarih kitabına el yazısıyla yaptığı yorumlardan alıntılar içermekteydi. Alıntılar Atatürk'ün agnostik görüşlerini yansıtmaktaydı. Alıntılarının doğruluğu tartışılmadığı halde, sorumlu yazı işleri müdürü, savcıya göre ceza yasasının 142/3. maddesi uyarınca cezayı mucip görülen "halkın dini duygularını zayıflatmak" iddiasıyla kovuşturmaya uğradı.

Alıntılara ilişkin olarak yazdığı bir başyazıda Doğu Perinçek Kemal Atatürk'ten Türkiye yöneticileri için hem bir put hem de yük olarak söz etti. Perinçek de "halkın gözünde Kemal Atatürk'ün değerini düşürmek" iddiasıyla 142/3.'den kovuşturmaya uğradı. Savcı ayrıca 5816 sayılı "Atatürk'ü koruma yasası"nın 1/1 ve 2/1 maddelerinin de ihlal edildiğini iddia etti.

Derginin 35. sayısı hiçbir yorum yapmadan 1923 tarihli bir protokol yayınladı. Burada Kemal Atatürk'ün sekreteri, Atatürk'ün güneydoğu bölgesindeki Kürtlere otonomi verme planlarını açıkladığı konuşmasını anlatıyordu.

Bu sayıya basımında el konularak yazı işleri müdürü hakkında kovuşturma başlatıldı.

1983 yılında yapılan değişikliklerle basın yasası savcılığa basılı malzemelerin dağıtımını engelleme yetkisi vermektedir. "İkibin'e Doğru", doğrudan basımından el konulan ilk yayın olma onuruna erişiyordu.

Güvenlik Soruşturması

Türk makamlarının yürüttüğü "beyin kontrolü"nun bir diğer örneği de güvenlik soruşturması talebidir.

Kamu sektöründe çalışabilmek için (hakimler, devlet memurları, öğretmenler, temizlikçiler, vb.) MİT'in güvenlik soruşturmasından geçmek zorunludur. Hükümet özel şirketlere kendi çalışanlarına da bu biçimde kontrol talebi getirmelerini önermektedir. Bu nedenle birçok banka ve sanayi şirketi de ancak güvenlik soruşturmasından geçmiş kişileri çalıştıracaklardır. Binden fazla insan

"ideolojik şüpheli" oldukları gerekçesiyle güvenlik soruşturmasından geçememişlerdir.

Af

1982 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Türkiye aleyhinde başvuruda bulunan beş ülke, Fransa, Norveç, Danimarka, İsveç ve Hollanda, 1985'in Aralık ayında bir anlaşmaya vardılar. Buna göre Türk hükümeti şunu deklare ediyordu:

"Af sorununa gelince:

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türkiye hükümeti af sorunuyla ilgilenmektedir. Türk hükümeti, Türkiye anayasası çerçevesinde, af ya da benzeri hafifletici önlemlerin alınması amacıyla çalışmalarına başlamıştır. Önümüzdeki aylarda Türkiye anayasasının 88. maddesi temelindeki girişimler konusunun parlamentoda tartışılması beklenmektedir. Türk hükümeti Komisyonu bu konudaki gelişmelerden bilgilendirecektir."

Şu ana kadar Türk hükümeti, 1982 anayasasının 14. maddede sözü edilen suçların affına izin vermediğini ileri sürerek, şiddete dayanmayan politik faaliyetlerden mahkum olanların affı ya da bağışlanması doğrultusunda hiçbir adım atmamıştır. Türk hükümetinin beş müracaatçı ülkeye yukarıdaki açıklamasıyla yanlış bir izlenim verdiği görülmektedir.

1982 Anayasası'nın, 12 Eylül 1980'deki askeri darbeden sonra mahkemelerce sertleştirilmiş yorumunun geriye dönük uygulanmasıyla doğan adaletsizlikler, kısmen, söz konusu maddelerin iptaliyle ya da bu maddelerin 1980'deki darbeye kadar geçerli olan yorumuna uyacak biçimde değiştirilmesiyle telafi edilebilir. Ayrıca bu adaletsizliklerin kurbanlarının maddi ve manevi acıları için tazmin edilmeleri de gerekir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hak ve Özgürlükleri Sözleşmesine aykırı olarak hüküm giyen insanların sayısı binlere ulaşmaktadır.

Kapsamlı bir af zorunludur.

Sonuç

Uluslararası Helsinki İnsan Hakları Federasyonu adına yazar, Türk halkının ve Türk devletinin tüm kesimlerine bir uzlaşma çağrısı yapmaktadır.

Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki önlemleri ana ve gerekli adımlar olarak görüyoruz:

I. Helsinki Anlaşmaları, Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonunda ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde belirtildiği biçimde insan haklarına tam saygı gösterilmesi.

II. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra meydana gelen ve Türkiye nüfusunun büyük bir kesimini yabancılaştıran adaletsizliklerin düzeltilmesi.

Aşağıdaki noktaları özellikle vurgulamak istiyoruz:

1. Türkiye Ceza Yasasının bazı maddeleri, Avrupa Konvansiyonunun 9, 10 ve 11. ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 18, 19 ve 20. maddelerinde belirtildiği biçimiyle, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade

özgürlüğü hakkı ve barışçı toplantı özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü haklarına ters düşmektedir. Bu özellikle Türk Ceza Yasasının 140, 141, 142, 143, 158, 159 ve 163. maddeleri için geçerlidir. Bu maddeler düzeltilmeli ya da iptal edilmelidir.

2. Çok sayıda aktif ve yaratıcı kişi faaliyetleri nedeniyle, bu faaliyetler gerçekleştirildikleri tarihteki ceza maddeleri yorumuna göre cezayı mucip olmadıkları halde, askeri mahkemelerce ceza yasasının yukarıdaki maddeleri uyarınca hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Avrupa Konvansiyonunun 7. ve Evrensel Beyannamenin 11/2. maddelerini ihlal eden bu kararlar, haksızlığa uğrayanları rehabilite ederek ve onlara tam yurttaşlık haklarını geri vererek telafi edilmelidir.

3. 1980 Eylül darbesinden bu yana askeri mahkemeler birçok kişiyi, özellikle de gençleri, politik nedenlerle uzun hapis cezalarına çarptırmışlardır. Bunların çoğu duvarlara politik sloganlar yazmak gibi küçük suçlardır. Bazı diğer durumlarda ceza usulünün temel ilkeleri ihlal edilmiştir. Zanlı ve suçlanan kişiler birçok durumda hukuki yardım alma hakkından yoksun bırakılmışlardır. Kararlar, işkenceyle alınmış ifade ve itiraflara dayandırılmıştır. Sanıkların, tanıkları sorgulama hakkı reddedilmiştir. Bu haksızlıklara maruz kalanlar arasında adli sisteme yeniden güven yaratabilmek için politik suçlardan hüküm giyen herkese af çıkarılması zorunludur.

4. Sıkıyönetim yasası (13 Mayıs 1971 tarihli, daha sonra tadil edilen 1402 sayılı yasa) uyarınca, Türk kamu sektöründe çalışan çok sayıda insan sıkıyönetim komutanlarının emriyle, gizlice, gerekli prosedüre uyulmadan ve genel olarak bir gerekçe gösterilmeden işten çıkarılmışlardır. Sıkıyönetimin sona ermesinden sonra bile bu kişiler kamu sektöründe çalıştırılmamaktadırlar. Bu işten çıkarmaların sonuçları, bir hüküm, temyiz olanağı ve sıkıyönetim yasası dışında hiçbir yasal yetki olmadan cezalandırılmakla eşittir. İşten çıkarmaların ve bunun sonuçlarının sıkıyönetimin bitmesinden sonra da sürmesi haksızlıktır. Bu işten çıkarmalar telafi edilmeli ve haksızlığa uğrayanlar tazmin edilmelidir.

5. Türk vatandaşlarının ülkelerinden çıkma ve dönme haklarının sınırlandırılması İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13/2. maddesini ihlal etmektedir. Pasaport yasası ve Türkiye Anayasası'nın 23. maddesi değiştirilmelidir.

6. Politik nedenlerle ya da baskıya uğramaktan kurtulmak için Türkiye'yi terk ettikleri için vatandaşlıktan çıkarılan çok sayıda Türk'e vatandaşlık haklarını yeniden elde etme hakkı verilmelidir.

7. Türk basınının son birkaç yıldır oldukça geniş özgürlüklere sahip olmasına rağmen, Türkiye yasaları yetkililere ifade özgürlüğünü, Avrupa Konvansiyonunun 10. ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 19. maddesiyle uyuşmayacak derecede sınırlama yetkisi vermektedir. Bu yasalar basının eleştirilerine sürekli bir tehdit işlevi görmektedir ve değiştirilmelidir.

8. Azınlıkların dillerine getirilen yasaklar kaldırılmalıdır. ■

Tribünlerden Sahaya İnmek

Hüseyin TOPRAK

Türkiye, enflasyon oranı bakımından yeniden 1980'nin başlarına dönmüş bulunuyor. Ekim ayında yıllık fiyat artışı, yüzde 85'i aştı. Yıl sonuna kadar bunun yüzde yüzü bulacağına ise kesin gözüyle bakılıyor.

Buna karşılık Özal hükümeti, 1980'den bu yana uygulanan yöntemleri bir kez daha yenileyerek, daha doğrusu "önlemler" zincirine yeni bir halka ekleyerek işin üstesinden gelmeye çalışıyor. Bunu yaparken de artık iyicene kitlelerin sabrını taşırama noktasına gelmiş olan kuru vaatler yine peş peşe sıralanıyor, halktan sabır göstermesi isteniyor.

Diğer taraftan her ne kadar günlük dilde, basın-yayın organlarında enflasyona öncelikli bir yer veriliyorsa da, Türk ekonomisinin önem bakımından ondan hiç de geri kalmayan bir dizi sorunu daha var. Örneğin, dış borçlardaki hızlı artış devam ediyor. Türkiye ana para ve faiz olarak bu borçlarını ödeyebilmek için her yıl ulusal gelirinin daha büyük bir bölümünü ayırmak zorunda kalıyor. Bütçe açığı bu yıl, hükümetçe öngörülenden yüzde 100 fazlaya ulaştı. İç borçların miktarı 4.1 trilyon liraya çıkarak rekor kırdı. Yüksek faiz karşılığında alınan borçların, ekonominin yükünü kat kat ağırlaştıracağı ise bilinen bir gerçektir. Kaldı ki KİT'ler başta olmak üzere kamu kuruluşlarının finansman açıkları habire büyüyor. Bu da yeniden borçlanmayı teşvik eden bir etken durumundadır. Türk lirasının hızlı değer kaybı sürüyor. Ekim ayı başlarında Türkiye, parasının Amerikan Doları karşısında değer yitirme hızı bakımından 201 ülke içerisinde 12. sırada yer alıyordu. Gelir dağılımındaki dengesizlik, işsizlik giderek artış gösteriyor.

Bahsettiğimiz tüm bu göstergelerin, derin bir ekonomik bunalımın habercileri olduğu açıktır. Gerçekten de Türk ekonomisi bugün ciddi bir kriz içerisinde debelenip duruyor.

Son Önlemlerin Başarı Şansı Nedir?

Hükümetin enflasyonu düşürmek amacıyla sarıldığı silah yine sıkı para politikasıdır. Bu amaçla en başta faizler serbest bırakıldı ve mevduat faizleri bir çırpıda yüzde 85'lere kadar tırmandırıldı. Böylece elinde bir miktar parası olanların, bu paraları tüketime yönlentmeleri engellenmeye ve bankalara yatırımları sağlanmaya çalışılıyor. Tabi bununla güdülen amaç, sadece "tüketici tüketim" denilen, günlük yaşamdaki harcamanın daraltılması değil. Bu uygulama aynı zamanda krediyi

pahalılaştırmak suretiyle yatırım miktarını düşürmeye, "üretici tüketimi" daraltmaya hizmet ediyor. Faizleri yükseltmenin yanı sıra, zamlar, başvuru olan diğer bir "önlem"dir. Gerçekten de son zamanlarda öylesine çok mala, öylesine sıkça zam yapılıyor ki, geniş yığınların bütçelerini yeni duruma ayarlamak için çabalamaları bir yana, ne olup bittiğini anlamaya bile fırsatları pek olmuyor.

Bu arada hükümet, her ne kadar askeri harcamalarda kısıntı yapmayı göze alamadıysa da, kamu kuruluşlarının finansman ihtiyaçlarını kısmakta hayli kararlı gözüküyor. Hazırlanmakta olan 1989 yılı bütçesinde yer alan yatırım ödeneklerinde, YPK ve DPT tarafından yüzde 90'lara varan indirimler yapılıyor. Örneğin, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı talep ettiği 2.7 trilyon liralık yatırım ödeneğinin ancak yüzde 17.5'ini, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ise aynı amaçla istediği 530 milyar liralık ödeneğin sadece yüzde 9,5'ini alabiliyor.

Maaş ve ücretlerde net artışa gidilmemesi, emekçilerin satınalma güçlerinin düşürülmesi de bugüne kadar olduğu gibi yine siyasal iktidarın hedefleri arasında bulunuyor.

Ne var ki bütün bunlara rağmen alınan önlemlerin başarıya ulaşması ve enflasyonu düşürmesi beklenemez. Üstelik bir süre sonra enflasyonda belli bir azalma ortaya çıksa bile, bu önlemler öylesine yeni ekonomik sorunlara neden olacak netliğe sahipler ki, bir bütün olarak sistemin çıkmazının azalması şöyle dursun, artış göstereceğini söylemek kehanet olmaz.

Her şeyden önce her ne kadar orfaya çıktıktan sonra ekonomi üzerinde olumsuz rol oynuyor ve bunalımın derinleşmesine neden oluyorsa da, enflasyonun kendisi ekonomik krizin nedeni değil, onun bir sonucu, göstergesidir. Bu sorunu çözüme kavuşturmanın yolu da elbet bu gerçeğe göre çaba harcanmasına bağlıdır. Oysa alınan önlemlerin bu nitelikte olmadığı apaçık ortadadır.

Örneğin, son dönemin en etkin önlemi olarak üzerinde durulan yüksek faiz politikasına biraz daha yakından bakalım. En başta Bankaların yüzde 80'i aşan faiz ödemesinde bulunarak topladığı parayı, harcayacak yer bulmaları hayli güç gözüküyor. Bu nedenle de bir süre sonra banka iflaslarının gündeme gelmesi ihtimal dışı değil. Yine yüzde 140'ı bulan yüksek faizle kredi alarak yatırım yapmak bu işle uğraşanlar bakımından tümüyle değilse bile büyük ölçüde olanaksız gözüküyor. Bu da doğal olarak üretim düzeyinin düşmesini, işsizliğin yükselmesini birlikte getirecektir -ki zaten hükümetin hedefleri arasında bu var-. Öte yandan pahalı kredi, maliyetleri artıracak, gerek özel ve gerekse kamu sektöründe

üretile mallara sürekli zam yapmanın koşullarını yaratacaktır. Bu da enflasyonun tırmanmasından başka bir anlama gelmez.

Ayrıca Türkiye gibi ülkelerde, yüksek faizle toplanan mevduatın üretici alanlardan çok spekülâtif amaçlı harcamalara yöneldiği de biliniyor. Böyle bir uygulamanın ise piyasadaki para miktarını yeniden artırıcı ve sonuçta enflasyonu yükseltici rol oynayacağı açıktır. Kaldı ki Türkiye'de kamu borçları oldukça yüksek bir düzeyde seyrediyor. Hükümet ne ölçüde çabalarsa çabalsın, günümüz koşullarında kamu açıklarını kolay kolay kapatamaz. Bu da ister istemez, piyasaya yeniden para akıtılmasına, fiyat artışlarının hızlandırılmasına neden olacak. Yüksek faiz karşılığı borçlanmak ise aslında geçici bir önlemdir ve uzun vadede sorunları daha da ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramaz. İç piyasadan toplanan borçlar devlet tarafından gaspedilemeyeceğine göre bir süre sonra geri verilmeleri gerekecek; hem de faizleriyle birlikte. Ve işte belki de asil enflasyon fırtınası o zaman kopacaktır.

Yük Klmin Sirtında?

Son faiz operasyonundan sonra sermaye çevrelerinin bir bölümü, özellikle aralarında Sabancı'nın da bulunduğu sanayiciler, hükümeti eleştirerek izlenen politikanın kendilerini güç durumda bırakacağını dile getirip dert yandılar. Doğrusu bunda tümüyle haksız da sayılmazlar. Sanayicilerin hiç değilse bir kesiminin son kararlardan hayli olumsuz etkilenecekleri açık. Ancak bu, bir bütün olarak burjuvazinin bu politikadan zarar göreceği anlamına gelmez. Onlar arasındaki tartışma ve çekişmeler, sınıf olarak kayıplarından ileri gelmiyor. Onlarınkisi, pastadan fazla pay alma, bölüşüm kavgasıdır.

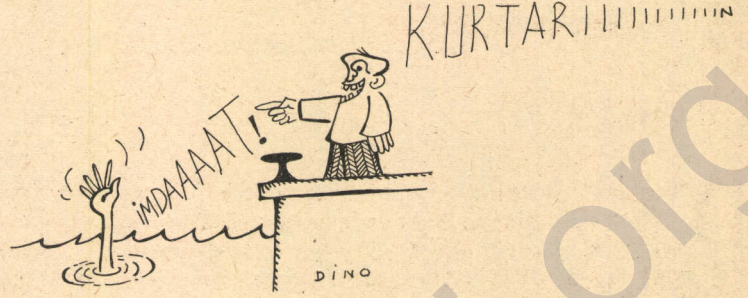
Son kararların getireceği yükü asıl çekecek olanlar ise elbet şimdiye kadar olduğu gibi yine işçi sınıfı, geniş köylü yığınlar, memurlar, öğretmenler ve öteki çalışanlar olacak.

Ancak burada bir başka noktanın altını da çizmek gerekiyor. Sömürü çevreleri bugüne kadar izlenen politikadan maddi bakımdan kazançlı çıktılar, ama onların bir de kayıpları var. Bu kayıp maddi alanda değil, ideolojik propaganda planındadır.

Hatırlanacağı gibi 12 Eylül askeri darbesinden önce burjuva çevreleri ağızbirliği halinde, enflasyona neden olarak "yüksek ücretleri" gösteriyorlardı. Bu nedenledir ki "ekonomiyi düze çıkarmak" ve "anarşiyi, bölücülüğü önlemek" amacıyla işbaşına getirilen 12 Eylül yönetimi bu anlamda okun sivri ucunu emekçi yığınlaraya yöneltti. Demokratik hak ve özgürlüklerin rafa kaldırdığı bir ortamda işçilerin, köylülerin, memurların, esnafın satınalma gücü giderek düşürüldü. Dünya Bankası bile 1980'den bu yana gerçek ücretlerin en az yarı yarıya azaldığını dile getirmek zorunda kalıyor.

Bundan on yıl önce, yani 1978 yılında ücretli ve maaşlıların yaratılan her yüz liralık ulusal gelirden aldıkları pay 35 liraydı. 1988'de bu miktar 13 liraya düşmüş

bulunuyor. Yine 1978 yılında tarımla uğraşanların her yüz liralık ulusal gelirden aldıkları 24 liralık pay, 1988'de 16 liraya inmiş durumdadır. Oysa sermaye kesiminin payında (rant, faiz ve kârların payı) o tarihten bu yana sürekli artış kaydedilmiş ve bu kesimler 1978'de her yüz liralık ulusal

gelirin 34 lirasını alırlarken, 1988 yılında bunu 71 liraya çıkarmışlar.

Demek oluyor ki 12 Eylül'den önce çokça söylendiği gibi, yüksek enflasyon ücret artışlarından kaynaklanmıyormuş. Ve işte bugün çürütülemez bir biçimde kanıtlanan bu gerçekle birlikte, burjuvazi önemli bir silahından yoksun kalmış oluyor. Bu, düşünce planında en azından onlar bakımından bir yenilgi, emekçi halk kitlelerinin 12 Eylül'den bu yana sorumlu tutulamayacakları nedenlerden ötürü cezalandırıldığının göstergesidir. Tekeller, son sekiz yılda her zamankinden daha çok kendileri tarafından yaratılan sorunların suçunu tek taraflı ve haksız bir şekilde kitlelere yükleyerek, baskı ve terör altında onları açlığa, yoksulluğa mahkûm ettiler. Aynı durum bugün de devam ediyor.

Öte yandan bu olumsuz durumdan kurtulmanın bir çıkış yolu yok mu? Var kuşkusuz. Türkiye'de geniş halk kitleleri, yani ezici çoğunluk politik planda bugüne kadar çoğunlukla tribünlerde kaldı. Sahada top koşturma işi ise hep çoğunluğa karşı olan ve onları baskı altında tutmak isteyenlere düştü. İşte sorunun düğüm noktası buradadır. Mevcut güçlüklerin üstesinden gelebilmek için ezici çoğunluğun tribünlerden sahaya inmeleri gerekiyor. Bu iniş sırasında egemen çevrelerin yine "vatan yıkıcılığı", "anarşi ve terör", "bölücülük" türünden yaygalarla bir kaşık suda fırtına koparmaya kalkışacakları açıktır. Bu noktada kararlı olmak, böylesi oyunlara pabuç bırakmamak başarının asgari koşullarından biridir. Sömürücü azınlığın hiçbir sorunun çözümünde, çoğunluktan daha önde olması söz konusu olamaz. Bu, maddeten olanaksızdır. Ekonomik ve demokratik mücadeleyi bir bütünlük içerisinde ele alan ve onun siyasal mücadele ile bağlantısını sağlıklı bir biçimde tesbit eden örgütlü yığın hareketi olmadan, herhangi bir alanda kalıcı başarılar sağlanamaz. Hak, egemen güçlerin "iyi niyetleri"nin sonucu olarak elde edilen bir şey değil. Bunun için mücadele edilmeli ve ne gerekiyorsa o yapılmalıdır. Sonuca ulaşmanın başka bir yolu yoktur. ■

Halkevleri Yeniden Kurulurken

Mehmet BAYRAK

Demokratik Kitle Örgütlerinin Toplum Yaşamındaki Yeri ve Önemi

Demokratik kitle örgütleri çağdaş toplumların, bu toplumların içinde bulunduğu hızlı gelişim ve değişimin yarattığı örgütlerdir. Günümüzde emekçi halk yığınları, işçiler, aydınlar, öğrenciler, köy emekçileri yoğun bir örgütlenme özlemi ve eğilimi içindedirler. Çünkü onların bu alandaki örgütleri cunta tarafından tek tek kapatıldı. Bütün budanmışlığına rağmen sendikalarda ve meslek örgütlerinde örgütlü yüzbinlerce insan anti-demokratik uygulamalara ve ağır yaşam koşullarına karşı harekete geçmeye hazırlanıyorlar. Bu örgütler, uluslararası düzeydeki dev birliklerinin de katkısıyla cuntanın kurduğu setleri aşmaya başlıyorlar.

İşte, bu örgütlenmelerden biri de kökleri 1932 yılına dayanan Halkevleridir. Halkevleri, Kemalist ideolojiyi halk katmanlarına yaymak amacıyla devlet tarafından örgütlendirilmiş kuruluşlardır. Bugün birçok devlet kuruluşu tarafından yürütülen nice iş, o dönemlerde Halkevlerine yüklenmiştir.

Halkevleri, temelde resmi ideoloji üzerine kurulduğu için başka halkların kültürlerini inkâr ve red politikası izlemişse de, ilk kez ezilen sınıf kültürüne yöneldiği ve bu kültürü belli ölçülerde günışığına çıkardığı için olumlu bir işlev yüklediği de söylenmelidir. Başka bir söyleyişle, genç Türk burjuvazisi, kimi yerde doğrudan Türk halk kültürüne yaslanarak, kimi yerde de başka halkların kültürüne ipotek koyarak, egemen Osmanlı kültürüne bir alternatif kültür yaratmaya çalışmıştır bu kuruluşlar aracılığıyla. Söz konusu kuruluşlar tek parti yönetimiyle özdeşleştiği, bu arada kimi "halkçı" çalışmalar da yaptığı için önce Demokrat Parti yönetimince kapatılıyor (Önceki dönemlerde derlenen emekçi kültür ürünlerinden bir bölümünün DP döneminde 'eşkiya türküleri' olarak nitele-nip yasaklanması bu açıdan ilginçtir). Aynı kuruluşlar 1960 ihtilâlinde sonra yeniden açılıyor, 12 Mart cuntasıyla yeniden etkisizleştiriliyor. Bir süre sonra daha ileri bir çizgide yeniden örgütlenen Halkevleri, bu kez 12 Eylül cuntası tarafından tüm öteki demokratik kitle örgütleriyle birlikte yeniden kapatılıyor. Ve sekiz yıllık bir aradan sonra yargı kararıyla Halkevleri yeniden gündemde... Kuşkusuz toplumsal gelişme yasaları, yakın bir gelecekte kapatılan öteki kitle örgütleriyle sendikaları da toplum yaşamına katacaktır.

Demokratik kitle örgütleri, bir başlarına ele alındıklarında, kendilerine özgü bazı amaç ve hedeflere sahiptirler. Örneğin belli meslekten kişileri örgütleyen türden bir örgüt, öncelikle üyelerinin mesleki çıkarlarını

gözetmek, onlara daha ileri ekonomik olanaklar ve çalışma koşulları kazandırmak, meslek mensupları arasında dayanışmayı güçlendirmekle yükümlüdür. Ama demokratik kitle örgütleri bir başlarına da ele alınamazlar. Çoğu zaman, ekonomik hakların gerçekleştirilmesi de dahil olmak üzere, ileri düzeyde demokratik haklar kazanılması, bu hakların korunarak geliştirilmesi; daha da önemlisi özgür, ileri, barışçı bir toplumun kurulması demokratik güçlerin tümünün özlemidir. Onların bu uğurdaki mücadelesi birbirini ilgilendirir, birbirine bağlıdır. Bu nitelikleriyle *demokratik kitle örgütleri toplumsal yaşamda ilerici, değişimden yana, başka bir deyimle emekçi halk kitlelerinden yana bir rol oynarlar*. Onlar temelde, sınıf mücadelesinin önemli unsurlarıdır. Zaten böyle olduğu içindir ki değişime, gelişime karşı olan tutucu ve gerici güçler de onları rahat bırakmıyor. Örneğin Türkiye'de, cunta tarafından doğrudan demokratik kitle örgütlerine savaş açılması bunun en açık kanıtı değil mi?

Bir Demokratik Kitle Örgütü Olarak Halkevlerinin Sanat ve Edebiyatın Yaygınlaşması Açısından İşlevi

Kuşkusuz, salt edebi ya da sanatsal amaçlara yönelik olarak kurulmuş dernekleri saymazsak, demokratik kitle örgütlerinin doğrudan amacı sanat ve edebiyatın yaygınlaşması değildir. Halkevlerinin geçmiş örgütlenmesinde sanat, edebiyat, tiyatro, spor ve köycülük faaliyetleri çok önemli bir yer tutuyordu. Ancak bugün bu faaliyetleri yürüten, kimi doğrudan devlete bağlı, kimi bağımsız, yığınla kuruluş bulunuyor. Üstelik bunların birçoğu devletten ya da çeşitli kuruluşlardan destek alırken, kamu yararına bir dernek olmasına rağmen Halkevlerinin böyle bir olanağı da yok. Onlar doğrudan halkın desteğine dayanmak zorundalar.

Tüm bu olumsuz koşullara rağmen, öteki dalların yanında sanat ve edebiyat, bir demokratik kitle örgütü olarak Halkevlerini doğrudan ilgilendirmektedir. Bu ve yeniden hayata geçmesi kaçınılmaz olan öteki örgütler, *demokratik ve ileri amaçlarına uygun olarak, daha güzel bir yarın mücadelesinde, çok çeşitli araçlar gibi sanat ve edebiyattan da yararlanabilirler, yararlanmalıdırlar*. Sanat, geniş kitleleri etkilemek bakımından büyük olanaklar sağlar. *İlerici sanat ürünleri, halkta özgür, barışçı bir gelecektekine yana bilinç ve mücadele ruhu doğmasına büyük hizmetler yapabilir*. Sanat ürünlerinin bu amaçla kullanılması, aynı zamanda onların yaygınlaşmasına ve sanatın gelişimine de hizmet eder.

Ancak bu yapılırken, seçilecek ürün ve örneklerin ilerici nitelikte olmasına özen gösterilmelidir. Sınıflı bir

toplumda kültürün ikili yapısı; yani onda egemen sınıfların tutucu, gerici kültürünün yanı sıra, emekçi sınıfların ilerici kültür unsurlarının varlığı unutulmamalıdır.

Seçilecek edebiyat ve sanat ürünleri kuşkusuz oldukça çeşitlilik gösterecektir. Demokratik kitle örgütleri yayın düzeyinde, kitlelere açık toplantılarda, gösterilerde şiir ve diğer edebiyat türlerine, müziğe, tiyatroya, fotoğraf, karikatür gibi sanat ürünlerine başvuracaklardır..

Bir demokratik kitle örgütü olarak halkevlerinin sanat ve edebiyat ürünlerinden yararlanması ve dolayısıyla onların gelişimine, yaygınlaşmasına hizmet etmesi, kuşkusuz öncelikle ekonomik olanaklara bağlıdır. Bunun için de örgütlenmeyi yaygınlaştırmak, bağış kampanyaları açmak, şenlikler düzenlemek suretiyle belli ölçüde ekonomik olanak yaratmak durumundadır. Ancak *herşeyden önce, demokratik kitle örgütlerinin, kitlelerle bağ kurmakta sanatın önemini, etkinliğini kavraması ve bu alanda sistematik çabalara yönelmesi önemlidir.*

Demokratik kitle örgütlerinin geçmişte bu konuda fazla şey yaptıkları kuşkusuz söylenemez. Sanat ve edebiyatın geniş halk yığınlarına maledilmesi, zaten ancak halk kitlelerinden yana sömürsüz, özgür, barışçı bir

toplumda; geniş emekçi yığınların eğitim olanağı bulunduğu ve insanca yaşadığı bir toplumda başarılabilir. Ama demokratik kitle örgütleri, edebiyat ve sanat ürünlerinden ilerici amaçlarla yararlanmak, kitlelere bilinç ve coşku taşımak ve dolayısıyla sanatın gelişimine de hizmet bakımından belli bir çalışma içerisine girmek durumundadırlar. Kuşkusuz bu geçmişte yeterince yapılamadıysa ve günümüzde de yapılamıyorsa, bu en başta demokratik bir ortamın bulunmamasından kaynaklanıyor. Çünkü bizzat bu örgütlerin kendileri de hem bir varlık mücadelesi hem de demokrasi mücadelesi verediler. Demokratik ortamın olmadığı bir yerde, açıktır ki gündemin birinci maddesi yine 'demokrasi' olacaktır...

Ama bütün bunlara rağmen bugün yeniden hayata geçen Halkevleri ile yakın gelecekte toplumsal yaşama katılacak öteki demokratik kitle örgütleri, toplum için güzel ve özgür bir gelecek uğrunda verecekleri mücadelede sanatın öneminin de bilincinde olmalı ve bunu demokrasi mücadelesinin bir parçası haline getirmelidirler... Çünkü çoğu durumda sanat ürünleri, şiirler, türküler, tiyatrolar, halkoyunları, resimler ve karikatürler emekçi halkın sesi, haykırışı oluyor, özgürlük mücadelesiyle kaynaşiyor... ■

DÜNÜ VE BUGÜNÜ İLE "GERİ KALMIŞLIK" SORUNU

Mirzali ÇİMEN

Türkiye'de yıllardır tartışılan bir "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun geri kalmışlığı ve onu kalkındırma" sorunu var. Özellikle 1960'ların başından itibaren bu slogan Türkiye'nin politik literatüründen hiç çıkmadı. Burjuva partileri arasındaki söz düellosunun başlıca konularından birini daima o teşkil etti. Parti ve hükümet programları, beş yıllık kalkınma planları ve öteki pek çok resmi belge adeta onsuz hazırlanamaz oldu.

Aynı durum bugün de devam ediyor. Burjuva çevrelere bakılırsa hemen hemen tümü "Doğu ve Güneydoğu'yu kalkındırma"ya can atıyor, bunun için yürekleri titriyor. Ne var ki bütün bunlara karşın bahsedilen kalkınma yine de sağlanabilmiş değil. Giderileceği söylenen "Bölgelerarası dengesizlik" azalmak şöyle dursun giderek artıyor, uçurum derinleşiyor. Öyleyse neden? Daha eskileri bir kenara bırakalım; Osmanlı döneminin resmi belgelerinde, yerli ve yabancı gezgincilerin eserlerinde, günlük dilde ve cumhuriyetin ilanına kadar onun kurucuları dahil herkesin Kürdistan dediği, 1923'de Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra ise adı birdenbire "Doğu ve Güneydoğu Anadolu"ya çıkartılan topraklarda yaşayan insanların böylesine açlık ve yoksullukla yüzyüze gelmeleri hangi nedenlere dayanıyor? Dünyanın en eski uygarlıklarına beşiklik etmiş, hayvan evcilleştirmenin ve yerleşik tarıma geçişin ilk gerçekleştirdiği, yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynaklarıyla ünlü bölgelerden biri, 20. yüzyılın son çeyreğinde neden ekonomik ve sosyal yönden bu ölçüde geridir ve üzerinde yaşayanlar böylesine büyük acılara katlanmak zorundadırlar?

Kuşkusuz bunun nedenlerini herkes aynı şekilde açıklıyor, açıklayamaz da. Değişik sınıf ve tabakaların çıkarları, buna bağlı olarak soruna bakış açıları, yaklaşımları farklıdır. Böyle olunca da öteki konularda olduğu gibi "az gelişmişlik" sorununa da farklı gerekçelere dayalı açıklamalar getirilmesi kaçınılmaz hale geliyor. Bunların bazıları gerçeği dile getirmeye, açığa çıkarmaya yönelik iken, diğerleri onu örtbas etmeyi, gizlemeyi hedeflemektedir.

Burjuva çevrelerin öteden beri bu konuya ilişkin olarak kamuoyuna sundukları hazır bir reçete var. Bu reçeteye göre bu yörede arazi dağlık, iklim serttir. Bu da

oraların geri kalmasına neden olmaktadır. Böyle olduğu içindir ki özel teşebbüs bölgeye rağbet göstermiyor, oraya gidip yatırım yapmaya girişmiyor. Yine bazı istisnalar dışında Kürt ağaları ile aşiret reislerinin de yıllardır söyledikleri aynı şeylerdir. Hatta bunların içerisinde sorunu götürüp tanrıya dayandıranların sayısı da az değil. "Allah bizim buraları biraz dağlık yaratmış, kötü bir iklim vermiş. O yüzden de yoksulluk yakamızı bırakmıyor" türünden açıklamaları hepimiz zaman zaman duymuşuzdur.

Ancak bu açıklamanın sahipleri sadece egemen çevreler değil. Yıllar yılı, toplumu ilerici ve devrimci yönde değiştirme çabası içerisinde olan veya en azından bu iddia ile ortaya çıkmış bulunan çevrelerin büyük bir bölümü de yine bu türden görüşleri benimseyip savundular, hala da savunuyorlar. Üniversitelerin, buralara yuvalanmış nice "bilim adamı"nın, prof. ünvanlı kişinin görüşleri aynı doğrultudadır. Kısacası bu çevreler ırkçı-şoven görüşlerin etkisini, onların yarattığı şartlanmışlığı kıramayarak resmi devlet tezinin çizdiği çerçeveyi aşmayı başarabilmiş değiller.

O halde bahsi geçen bu gerikalmışlık sorunu üzerinde bir kez daha durmanın, değişik yönleriyle onu tartışmanın büyük önemi var. Kalkınma edebiyatını, sömürü ve baskıyı gizlemenin bir aracı, bir propaganda yöntemi olarak benimsemiş olanlara diyeceğimiz bir şey yok. Ama soruna gerçekçi çözümler arama peşinde olanların ve daha da önemlisi kitlelerin, olup biteni daha yakından görmeleri, tanımaları gerekir. Bir soruna çözüm bulabilmek için evvela onu ve onu ortaya çıkaran nedenleri sağlıklı biçimde saptamanın bir zorunluluk olduğu açıktır. Amacımız buna bir nebze olsun katkıda bulunmaktır.

Bunu yaparken de ülkemizin kalkınmışlık düzeyine ölçü teşkil eden bazı verileri irdelemek ve somut durumu saptamak gerekiyor. Aksi takdirde soyutta bir yerin kalkındığını veya geri olduğunu söylemenin fazla bir anlamı olmaz.

(*) Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Hakkari, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa ve Van illeri.

Sanayileşmede Durum

Bölgenin, sanayileşme yönünden belirgin bir geri kalmışlık içerisinde olduğu gizlenemez bir gerçektir. Bu durum, hem kamu ve hem de özel sektör sanayi yatırımları bakımından geçerlidir. Söz konusu yöreyi kapsayan 18 ilde* 1971 yılında mevcut bulunan kamu imalat sanayi işletmelerinin sayısı 38'dir. Bunların 10'u gıda maddeleri, üçü içki, altısı tütün mamülleri, dördü dokuma, biri kimya, biri petrol ve kömür madenleri, ikisi madeni eşya imali (taşıt araçları ve makinalar hariç) biri bakır ana sanayii, üçü çimento imali, biri petrol tasfiyehaneleri, üçü ziraat makinaları imal ve onarımı, üçü demiryolu vasıtaları imal ve tamiri dallarında faaliyet göstermektedirler.

Elbet zamanla bu işletmelerin sayısında artışlar meydana geldi. Ancak bu artış "Bölgelerarası Dengesizliği" giderici, durumu eskisine oranla iyileştirici bir rol oynayamadı. Ne sayısal olarak, ne de teknoloji, kapasite kullanımı ve benzeri açılardan Türkiye geneli içerisinde yörenin aldığı pay, artış kaydetmedi.

Örneğin, 1971 yılında 38 olan kamuya ait imalat sanayii işletmelerinin sayısı 1978'de 10 artışla 48'e, özel sektör imalat sanayii işletmelerinin sayısı ise 133'ten 186'ya çıkmış bulunuyor. 1982 yılında bu miktarlar sırasıyla 66 ve 264'tür. Oysa tamamiyle aynı dönemi kapsamasa bile bu yıllarda katma değer üretimi bakımından 18 ilin Türkiye toplamı içerisinde aldığı pay giderek düşme göstermektedir.

"... Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 18 ilin 1963 yılında imalat sanayi katma değerindeki payı yüzde 7.8 iken, bu oran 1974 yılında yüzde 4.0'a düşmüştür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaratılan imalat sanayi katma değerinin 1963 yılında yüzde 34.3'ünü, 1974 yılında ise 42.3'ünü Batman Rafinerisi tek başına üretmiştir. Öte yandan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi dışındaki bütün bölgeler gelirden nüfus oranlarına yakın pay alırlarken, hane halkı toplamının % 14.7'sine sahip Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin gelirin yüzde 9.9'unu aldıkları görülmektedir" (4. Beş Yıllık Kalkınma Planı s. 75).

1978 verileri esas alınarak yapılan bir hesaplama sonucu, yukarıda isimleri sayılan 18 il'e ek olarak Sivas ve Maraş'ın da içerisinde bulunduğu 20 ilin, sektörler itibariyle Türkiye'nin toplam Gayrisafi Yurtiçi Hasılası içerisinde aldığı pay şöyledir:

Sektörler	%
Tarım	23.8
Sanayi	5.7
İnşaat	17.2
Ticaret	8.5
Ulaştırma-Haberleşme	10.7
Devlet hizmetleri	15.0
Toplam Payı	7.6

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi'nin ilgili il bölümlerindeki verilerden yararlanılarak hazırlandı.

Görüldüğü gibi 20 ilin, Türkiye sanayi sektörü GSYİH'dan aldığı pay, yalnızca yüzde 5.7'dir. Bunların içerisinde sadece Elazığ ilinin payı yüzde 1'e ulaşıyor.

Geriye kalan illerin tümünün Türkiye sanayiinde yaratılan GSYİH'ye katkısı bu miktarın altında kalmaktadır.

20 ilde sektörler itibariyle yaratılan GSH'nın o illerdeki toplam GSH'ya oranı ise şöyle bir görünüm arz ediyor:

Tablo 2: 20 İlde Yaratılan GSH'nin Sektörler İtibariyle Karşılaştırılması

Sektör	%
Tarım	46.7
Sanayi	9.2
İnşaat	7.7
Ticaret	6.5
Ulaştırma-Haberleşme	6.6
Devlet hizmetleri	13.7
Diğerleri	10.2

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi'nin ilgili il verilerinden yararlanılarak hazırlandı.

1978 yılına ait olup aynı kaynaktan yer alan verilere göre imalat sanayiinde yaratılan Gayri Safi Hasıla (GSH) sıralamasında yüzde 28 ile Elazığ 20 il içerisinde birinci sırayı almaktadır. Elazığ aynı zamanda, sanayi sektöründe yaratılan GSH'nın öteki sektörleri geçtiği tek il durumdadır. Diğer 19 ilde tarım sektörü ilk sırayı alırken, Elazığ'da bu sektörün payı yüzde 25.9'a düşerek sanayiden sonra ikinciliği kapıyor. 20 ilin toplamı bakımından sanayi sektörü, tarım (yüzde 46.7), devlet hizmetleri (yüzde 13.7) ve "diğer" başlığı altında toplananlardan sonra olmak üzere 4. sırada yer alıyor (yüzde 9.2).

Tablo 3. 18 İlde Kamu ve Özel Sektör İmalat Sanayii Kuruluşlarına Ait Karşılaştırmalı Bazı Göstergeler

Gösterge Konuları	Kamu Sektörü		Özel Sektör	
	Miktar	18 İl/ Türk.	Miktar	18 İl/ Türk.
İşyeri Sayısı	66	15.2	264	2.8
Çalışanlar Ort. Yıl Tonunda Top.	24.918	9.2	12.389	2.1
Çevirici Güç (BG)	250.922	10.0	242.358	0.9
Tüketilen Elektrik (KWS)	358.814.115	6.3	119.388.159	1.6

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) İmalat Sanayii İstatistikleri Geçici Sonuçlar, A.T. A.Ş. Türkiye Kürdistanı Ekonomik ve Sosyal Yapı S. 160'tan naklen.

Görüldüğü gibi kamu imalat sanayii işyerlerinin yüzde 15.2'si 18 ilde iken buralarda çalışanların oranı yüzde 9.2'ye düşmektedir. Yine toplam çevirici güç ve tüketilen elektrikten alınan pay da işletme oranının çok altında kalıyor (sırasıyla yüzde 10.0 ve 6.3).

Özel sektöre gelince, kamu sektörü bakımından 18 ilin aleyhine mevcut olan dengesizlik, burada daha da derinleşiyor. Türkiye özel sektör imalat sanayi işyerlerinin sadece yüzde 2.8'i yörede bulunmaktadır. Bu işyerlerinde çalışanların oranı ise yüzde 2.1'dir. Yine özel sektör imalat sanayi işletmeleri, Türkiye'de bu tür işyerlerinde kullanılan

çevirici gücün binde 9'unu, tüketilen elektriğin ise yüzde 1.6'sını kullanıyorlar.

4 nolu tablodaki verilerin incelenmesi de daha öncekilerden farklı bir sonuç ortaya koymuyor. Buna göre 1982 yılında 17 ilin kamu imalat sanayi işletmelerinde elde edilen katma değer Türkiye genelinde aynı nitelikteki işletmelerde elde edilen katma değerın 7.1'ini, özel sektörde elde edilenin ise yüzde 1'ini bulabilmektedir.

18 ilde bulunan imalat sanayi işletmelerinin Türkiye'de bulunan aynı türden işletmelerden hem kapasite ve hem de verimlilik açısından daha geri düzeyde olduklarının başka göstergeleri de var. Örneğin, DİE'nin aynı araştırmasına göre Türkiye genelinde kamu imalat sanayii işletmelerinde ücretle çalışan her kişi başına elde edilen katma değer 3.135 bin, özel sektör işletmelerinde elde edilen ise 2.257 bin liradır. Buna karşılık aynı miktarlar 18 ilde bulunan işletmelerde sırasıyla 2.770 bin ve 1.110 bin liradır.

Yine işletme başına düşen ve mutlak rakamlarla ifade edilen ortalama katma değerın karşılaştırılması da başka bir sonuç ortaya koymuyor.

Aynı araştırmanın sonuçlarına göre, 1982 yılında Türkiye geneli itibariyle kamuya ait her imalat sanayii işletmesinde ortalama olarak 1.516.385 bin, özel sektör işletmesinde 111.219 bin liralık katma değer sağlanırken, 18 ilde bulunan aynı nitelikteki kamusal işletmelerde, işletme başına 715.655 bin, özel sektör kuruluşunda ise 41.599 bin lira katma değer elde edilmektedir. Başka bir deyişle Türkiye genelinde, her kamu imalat sanayii işletmesinde elde edilen ortalama katma değer 18 il'dekinin yaklaşık 2, özel sektör işletmesinde ise üç katı kadardır.

Sanayi İşletmelerine Ait Diğer Bazı Özellikler

Yörede mevcut bulunan sanayii işletmelerinin bazı özellikleri gözönüne alındığında, bunların büyük çoğunluğunun kapitalist nitelikte işletme tanımına girmedığı kolaylıkla ortaya çıkar.

Tablo 5: Çalışan İşçi Sayısına Göre İşyerleri (18 İlde*)

İşkolu	Toplam İşyeri Sayısı	1 Kişilik	2-9 Kişilik	10 ve Daha Çok Kişilik
Gıda, içki, tütün sanayii	2.794	497	1.902	395
Dokuma, giyim eşyası, deri sanayii	4.936	2.010	2.682	244
Orman Ürünleri ve Mobilya sanayii	3.279	1.085	2.158	36
Kağıt ve basın sanayi	233	68	145	20
Kimya sanayii	656	131	319	206
Taş ve Toprağa dayalı sanayii	387	40	298	49
Metal eşya ve makina imalat sanayii	6.764	1.771	4.813	180
Diğer	260	127	94	39
TOPLAM	19.309	5.729	12.411	1.169

(*) Adıyaman ve Ağrı dışında kalan ve daha önce isimleri verilen 20 ilin 18'ini kapsıyor.

Kaynak: DİE, 1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı (Geçici Sonuçlar) ile Yurt Ansiklopedisi İlgili İllere Ait Tablolardan yararlanılarak hazırlandı.

Tablo 4. 17 İl ve Türkiye İmalat Sanayiinin Girdi-Çıktı ve Katma Değer Bakımından Karşılaştırılması

İller	Kamu Sektörü (Değer 1000 TL)			Özel Sektör (Değer: 1000 TL)		
	Girdi (input)	Çıktı (output)	Katma Değer	Girdi (input)	Çıktı (output)	Katma Değer
ADİYAMAN	1.402.432	2.476.901	1.074.469	—	—	—
AĞRI	538.236	714.670	176.434	—	—	—
BİTLİS	740.787	2.227.143	1.486.356	—	—	—
DİYARBAKIR	2.127.504	3.477.192	1.349.688	405.386	620.369	214.983
ELAZIĞ	9.004.017	11.707.539	2.703.522	1.833.811	2.907.484	1.073.673
ERZİNCAN	3.809.853	6.712.170	2.902.317	1.475.962	1.846.558	370.596
ERZURUM	8.897.802	12.846.033	4.948.231	5.242.573	6.350.225	1.107.652
GAZİANTEP	4.955.854	8.406.822	3.450.968	18.208.825	24.942.591	6.733.766
HAKKARİ	9.788	10.183	395	—	—	—
KARS	2.142.375	2.580.741	438.366	447.664	74.690	522.354
MALATYA	1.649.406	17.439.314	5.789.908	2.164.564	2.811.400	646.836
MARAŞ	892.504	1.986.142	1.093.638	2.467.327	3.119.227	651.900
MARDİN	38.169	52.547	14.378	—	—	—
SİİRT	10.522.970	30.723.340	20.200.370	—	—	—
TUNCELİ	33.303	43.088	9.785	—	—	—
URFA	755.855	1.240.046	484.191	479.653	511.213	31.560
VAN	1.801.566	2.921.595	397.984	476.590	78.606	—
TOPLAM	58.579.120	102.848.355	47.233.260	32.654.136	43.075.798	10.982.262
17 İl/Türkiye %	4,5	5,2	7,1	1,6	1,4	1,0

Kaynak: DİE, 1982 Yılı İmalat Sanayi Anketi (Geçici Sonuçlar)

Görüldüğü gibi bu yazıda bahsi geçen 20 ilin Adıyaman ve Ağrı dışında kalan 18'inde sanayi işyerleri kapsamına giren toplam 19.309 işyeri mevcuttur. Bunların 5.729 tanesi tek kişinin, 12.411 tanesi 2 ile 9 arasında kişinin, 1,169 tanesi de 10 ve daha fazla kişinin çalıştığı yerlerdir. Başka bir deyişle bu kapsama giren işyerlerinin yüzde 29.6'sı tek kişi, yüzde 64.3'ü 2 ile 9 kişi, yüzde 6.1'i ise 10'dan fazla kişi çalıştırmaktadırlar. Türkiye'de kabul edilen ölçüye göre, 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri büyük işletme olarak kabul ediliyor. Bu duruma göre 18 ilde bulunan sanayi işyerlerinin yüzde 93.9'u küçük, yüzde 6.1'i ise büyük işletme niteliğindedir.

Küçük işletmelerin büyük bir kesimi, aile bireylerinin veya yakın akrabaların birlikte çalıştıkları işyerleri niteliğindedir. Ortaklık biçiminde örgütlenmiş işyerlerinin sayısı da bir haylidir. Bunların önemli bir özelliği, kapitalist üretimin temel kuralı olan üretim araçları sahipliği ile çalışmanın (işgücü sahipliği) henüz birbirlerinden kesin biçimde ayrılmamış olmasıdır. Yani bu gruba giren işletmelerin ezici çoğunluğunda, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran kişi veya kişiler de fiilen üretimde rol alıp çalışmaktadırlar. Başka bir deyişle, hem mülk sahibi ve hem de işgücü sarfeden durumundalar. Bunların içerisinde bir veya birden çok işçi çalıştırsalar bile aynı konumda olanların sayısı yine hayli kabarıktır. Üretim araçları sahipliği ile işgücü kullanmanın birbirinden ayrıldığı işletmeler, esas itibarıyla büyük işletme kategorisine girenlerdir. Dolayısıyla da kapitalist üretim ilişkileri, ona özgü sömürü biçimleri bu grup işletmelerde daha net olarak ortaya çıkıyor.

Yörede işyerlerinin en çok yoğunlaştığı sanayi dalı 6.764 adet ile Metal Eşya ve Malzeme İmal dalıdır ki bu miktar toplam işyerlerinin yüzde 35'ine tekabül ediyor. Bunu 5398 işyeri ile (yüzde 27.9) ile Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi, 3279 işyeri (yüzde 16.9) ile Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi, 2794 işyeri (yüzde 14.5) ile Gıda, İçki, Tütün Sanayi izliyor.

Tablo 6. Çalışan Kişi Sayısına Göre İşletmelerin Sektörler İtibarıyla Toplam İşletme İçerisindeki Oranı (%)

İşkolu	1 kişilik	2-9 kişilik	10 ve Daha Çok
Gıda, içki, tütün sanayi	17.8	68.1	14.1
Dokuma, giyim eşyası, deri sanayi	40.7	54.4	4.9
Orman ürünleri ve mobilya sanayi	33.1	65.8	1.1
Kağıt ve basın sanayi	29.1	62.2	8.6
Kimya sanayi	20.0	48.6	31.4
Taş vetoprağa bağlı sanayi	10.3	77.0	12.7
Metal eşya ve malzeme imal sanayi	26.1	71.2	2.7
Diğer	48.8	36.1	15.0
TOPLAM	29.7	64.3	6.0

Kaynak: Aynı

6 nolu tabloda da izleneceği gibi yukarıda bahsi geçen 18 ilde bulunan toplam sanayi işyerlerinin yüzde 29.7'si tek kişinin, yüzde 64.3'ü 2-9 arasında kişinin,

yüzde 6.0'ı ise 10'dan fazla kişinin çalıştığı işyerleri niteliğindedir.

Diğer kalemini saymazsak, tek kişilik işletmelerin en büyük paya sahip bulunduğu üç sektör sırasıyla yüzde 40.7 ile Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi, yüzde 3.1 ile Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi, yüzde 29.1 ile Kağıt ve Basın Sanayi'dir. 2 ile 9 arasında kişinin çalıştığı işyerlerinde bu durum doğal olarak farklılaşıyor. Bu grupta en büyük payı yüzde 77.0 ile Taş ve Toprağa Bağlı Sanayi alırken, onu yüzde 71.2 ile Metal Eşya ve Malzeme İmal Sanayi, yüzde 68.1 ile de Gıda, İçki ve Tütün Sanayi izlemektedir. Buna karşılık büyük işletme diye nitelendirilen ve 10 ve daha fazla kişinin çalıştığı işyerleri grubunda Kimya Sanayi yüzde 31.4 oranı ile öne geçiyor. Yüzde 14.1 ile Gıda, İçki ve Tütün Sanayi ikinci, yüzde 12.7 ile Taş ve Toprağa Bağlı Sanayi ise üçüncü sırayı almaktadır.

1975 yılı itibarıyla, 12 ve daha yukarı yaş sahiplerinin içerisinde yer aldığı faal nüfusun "işteki yerine göre" durumu şöyle bir görünüm arz ediyor. İmalat Sanayii sektöründe faal halde bulunanlar içerisinde ücretli olanların oranı yüzde 46.2 (20 ilde), işverenlerin oranı yüzde 2.0, kendi hesabına çalışanları 36.7, ücretsiz aile işçisi diye nitelendirilenlerinki 8.0 ve "bilinmeyen" kategorisine girenlerinki ise yüzde 1.2'dir. Aynı oranlar Türkiye geneli için sırasıyla 63.5, 3.2, 25.5, 7.4, 0.4'tür (Tablo 6.a).

Görüldüğü gibi 20 ilde imalat sanayinde çalışan ücretlilerin oranı, Türkiye genelinden hayli düşük bir düzeyde kalmaktadır (yüzde 63.5'e karşılık yüzde 46.2). Aynı sektörde işveren durumunda olanların oranı bakımından da 20 il yine Türkiye ortalamasının gerisinde kalmaktadır. Buna karşılık kendi hesabına çalışanlar bakımından 20 il, Türkiye ortalamasının daha üzerinde bir orana sahip bulunuyor. Ücretsiz aile işçisi -ki bunları bilimsel anlamda ücretli olarak kabul etmemek gerekir, bunlar aile mülkiyet sahipleri durumundadırlar- bakımından Türkiye'nin kalan kesimi ile 20 il hemen hemen aynı orana sahiptir.

İmalat sanayinin bu durumu, 20 ilde bulunan işletmelerin küçük oluşunun, aileye ait işletmeciliğin daha yaygın olmasının, buna karşılık ücretli işçilik bakımından da geri kalmışlığının bir göstergesi, onun bir sonucudur.

Türkiye'de 1955 yılında faal nüfusun yüzde 6.0'ı, 1965 yılında yüzde 7.1'i, 1975 yılında ise yüzde 7.6'sı imalat sanayinde çalışırken, Ağrı ve Adıyaman'a ait rakamların içerisinde yer almadığı 18 ilde 1955 yılında faal nüfusun yüzde 2.6'sı bu dalda istihdam ediliyor. Bu iki il'e ait verilerin dahil olduğu 20 ilde ise 1965 yılında bu oran yüzde 2.8, 1975 yılında yüzde 2.7'dir (7 nolu tablo).

İşçi Şirketleri Bakımından da Farklı Bir Durum Yok.

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin ülke dışına işgücü sevketmesinden sonra "işçi şirketleri" olayı da gündeme geldi. Özellikle 1965'ten sonra bu şirketlerle ilgili haberler günlük yaşamın içerisine adamakıllı girmeye başladı.

İşçi şirketlerinin ortaya çıkışının 2 ana nedeni olduğunu söylemek mümkün. Bu nedenlerden bir tanesi,

Tablo 6.a. Faal nüfusun işkollarına ve işteki yerine göre dağılımı (20 ilde)

İşkolları	Ücretli		İşveren		Kendi Hesabına		Ücretsiz		Bilinmeyen	
	Türkiye	20 İl	Türkiye	20 İl	Türkiye	20 İl	Türkiye	20 İl	Türkiye	20 İl
Tarım Ormancılık, Avcılık, Balıkçılık	3,1	5,0	0,1	0,1	28,1	25,8	68,6	68,1	0,1	0,5
Maden çıkarma	94,6	100	1,0	—	3,7	—	0,4	—	0,3	—
İmalat sanayii	63,5	46,2	3,2	2,0	25,5	36,7	7,4	8,0	0,4	1,2
İnşaat sanayii	83,6	96,0	1,2	—	14,6	—	—	—	0,6	—
Elektrik, Gaz, Su	84,3	83,0	2,8	1,4	11,8	7,2	0,9	0,6	0,2	0,5
Ticaret, otel, lokanta, mali kurumlar, sigorta vb. işleri	35,5	27,9	4,5	5,5	54,0	61,2	5,6	5,3	0,4	0,5
Ulaştırma, haberleşme, depolama	53,9	53,5	1,0	1,2	41,9	41,9	0,3	5,0	0,2	0,1
Toplum hizmetleri, kişisel hizmetler	84,9	83,7	1,7	1,3	12,6	13,9	0,6	1,3	0,2	0,1
İyi tanımlanmamış faaliyetler	91,1	90,7	0,7	1,0	6,9	4,4	1,6	0,4	0,1	0,2
TOPLAM	74,9	68,6	1,4	0,3	8,6	4,3	1,4	1,1	13,7	0,5

Kaynak: DIE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri ile İlgili İl Verileri, 1975.

Tablo 7. Türkiye ve 20 ilde Faal Nüfusun İşkollarına Dağılımı (%)

İşkolları	1955		1965		1975	
	Tür.	20 İl	Tür.	20 İl	Tür.	20 İl
Tarım, Ormancılık						
Balıkçılık, Avcılık	77.4	85.1	71.9	82.4	64.1	81.0
Maden Çıkarma	0.5	0.2	0.6	0.4	0.7	0.3
İmalat Sanayii	6.0	2.6	7.1	2.8	7.6	2.7
İnşaat Sanayii	1.6	1.3	2.6	1.6	2.7	2.6
Elektrik, Gaz, Su	0.1	0.5	0.2	1.6	6.1	2.7
Ticaret, Banka, Sigorta,						
Gayrimenkul Satışları	2.8	1.4	2.9	1.6	6.1	2.7
Ulaştırma, Haberleşme	1.5	0.8	2.1	1.2	3.1	1.7
Hizmetler	4.1	2.7	6.2	4.5	11.4	8.0
İyi Tanımlanamayan						
Etkinlikler	6.0	5.7	6.4	4.6	4.2	0.8

Kaynak: DIE, Genel Nüfus Sayımı İlgili Yıllar, DIE, İstatistik Yıllıkları

yurtdışında çalışan ve ellerinde bir miktar parası olan işçilerin, ülkede yatırım yapmaya ve böylece daha çok para kazanmaya yönelik hevesleridir. Diğeri ise, yurtdışındaki işçilerin paralarına göz diken, onları "döviz yumurtlayan tavuk" olarak gören devletin, özel sermaye şirketlerinin ve öteki bazı açığız kişilerin bu paraları kullanarak, onlardan yararlanarak kâr etme istemidir. Başka bir deyişle işçiyi sömürme, onların sırtından kazanç elde etme düşüncesi.

Yıllardan beri bu konuda yapılanların ve varılan sonuçların ayrıntıları üzerinde durmak bu yazının kapsamını aşar. Ancak konumuzla ilgili bir yönü vardır ki ona özellikle değinmek gerekiyor. Çünkü işçi şirketlerinin önemli bir bölümü imalat sanayi dalında faaliyet gösteriyorlar ve elbet bunların bir de bölgesel dağılım durumları vardır.

Kaldı ki 18 ilde bulunan imalat sanayii işletmeleri yalnız kapasite bakımından Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıyor, mevcut kapasitenin kullanılması yönünden de çok daha olumsuz bir seyir izliyorlar. Örneğin, 1981'de 18 il'de yem sanayii yüzde 25.5, süt

işletmeciliği yüzde 14.8 hayvan kesimi yüzde 21, et üretimi yüzde 10.6 ve gübre işletmeciliği ise yüzde 27.7 kapasite ile çalışıyordu.

Oysa aynı yıl Türkiye genelinde değişik sektörlerin kapasite kullanma oranları şöyleydi:

Gıda, İçki, Tütün	: 63.8
Dokuma, Giyim	: 68.5
Orman Ürünleri, Mobilya	: 52.1
Kağıt, Basım	: 77.6
Kimya	: 57.5
Taşa Toprağa Dayalı Sanayii	: 66.5
Ana Metaller	: 54.6
Metal Eşya	: 59.3
Otomotiv	: 47.6
Diğerleri	: 59.5
Toplam Ortalama	: 62.1

Kaynak: 1981, Sanayide Kapasite Kullanımı

Gerçi sektörlerin tasnifi aynı değil ama yine de yukarıdaki rakamlar 18 ilde kapasite kullanımının Türkiye ortalamasının gerisinde olduğunu rahatlıkla ortaya koyabilmektedir. 1981 yılında Türkiye'de en düşük kapasite ile çalışan otomotiv sanayiinde bile ortalama kapasite kullanma oranı yüzde 47.6'dır.

Tablodan da izleneceği gibi öteki alanlarda, Türkiye geneline göre 18 ilin aleyhine varolan dengesizlik burada da kendini gösteriyor. Şöyle ki; 322 "İşçi Şirketi" içerisinde yörede faaliyette olanların sayısı 45'tir. Bu açıdan 18 il, sadece Akdeniz Bölgesi'nin önüne geçebiliyor. Yine 345.062 olan toplam ortak sayısının yüzde 10.6'sı (36.694 ortak) 18 ildeki şirketlerde yer alıyor. Ancak, sıra yurtdışında bulunan ortak sayısının karşılaştırılmasına gelince, bu oran çok daha düşük bir düzeye inmektedir. Örneğin, Türkiye genelinde faaliyet gösteren "işçi şirketleri"ne yurtdışında bulunup da ortak olanların sadece 3.9'u 18 ildir. Yurtdışındaki ortakların toplam ortak sayısına oranı Türkiye için yüzde 44.9 iken (345.062 toplam ortağa karşılık 154.820 yurtdışı ortak), bu

Tablo 9. 1983'te İşçi Şirketleri ve Ortak Sayılarının Bölgesel Dağılımı*

	Gn. Top.	Tüketim Malları Üreten	Ara Malları Üreten	Yatırım Malları Üreten	Toplam Ortak Sayısı	Yurt Dışı Ortak Sayısı
İç Anadolu	80	32	34	8	83.098	49.360
Karadeniz	74	23	36	8	63.687	26.736
Marmara	57	24	23	7	58.148	25.373
Ege	48	18	21	7	90.180	45.222
D. Anadolu	30	14	11	1	21.380	5.934
Akdeniz	18	10	8	—	13.246	2.091
G. Dođ. An.	15	10	5	—	15.314	104
Toplam	322	131	138	31	345.062	154.820

(*) 1. sütun genel toplamı, 2, 3, ve 4. sütunlar ise imalat sanayiindeki 200 şirketin dökümünü vermektedir.

Kaynak: DESİYAB, Çokortaklı Şirketler Envanter Çalışması, 1983.

rakam 18 il için yüzde 16.5'e düşüyor. Diğer taraftan 18 ilde yer alan işçi şirketlerinden yalnızca 1 tanesi üretim malları üreten dalda faaliyet göstermektedir.

Yine burada dikkati çeken bir diğer nokta ise işçi şirketlerindeki yoğunlaşmanın nüfus hareketlerine (göçe) paralel bir seyir izlemesidir. Göç alan yerlerde şirket sayısı ve ortak adedi de artış kaydediyor.

*

Sonuç olarak yukarıda üzerinde durulan veriler, söz konusu 20 ilde sanayileşmenin Türkiye ortalamasının çok gerisinde kaldığını göz önüne seriyor. Başka bir deyişle, burjuvazi bölgede, gerek devlet ve gerekse özel sektör eliyle, mevcut olanaklara paralel seyir izleyen bir sanayileşmeyi gerçekleştirmiş değil. Bu elbet, ileride ayrıca üzerinde durulacağı gibi doğal olsun olmasın koşulların elverişsizliğinin bir sonucu değil, bilinçli bir politikanın, bir tercihin sonucudur.

Diğer taraftan sanayinin gelişmişlik derecesi, onun genel olarak ekonomide, öteki sektörlerle kıyasla kapsadığı payın büyüklüğü madalyonun bir yüzüdür. Öteki yüzü ise elbet bölüşüme ilişkin, yani sanayi yoluyla elde edilen gelirin ulusal, bölgesel ve sınıfsal açıdan nasıl dağıldığı, kimlere ne kazandırdığıdır. Değişik sınıf ve tabakalara göre bölüşmeyi ele almak, bu yazının sınırlarını aşar. Buna karşın, somut örneğimizde, yani 20 ilde var olduğu kadarıyla sanayi işletmelerinin gerçek işlevlerinin ne olduğunu irdelemekte de zorunluluk var. Mevcut sanayi, yörenin gelişmesine, kalkınmasına mı hizmet ediyor, yoksa şu veya bu ölçüde böyle bir rol oynasa bile onun esas olarak başka bir fonksiyonu mu var? Açığa kavuşturulması gereken konulardan biri budur.

Yukarıda bahsi geçen 20 ilin kapsadığı coğrafi alanın durumuna baktığımız zaman mevcut sanayi kuruluşlarının kalkınmaya değil, tersine kaynakların taşınıp götürülmesine hizmet ettiğini rahatlıkla görebiliriz. Bundan sanayinin bulunduğu yöreye, ora insanına hiçbir surette herhangi bir yarar getirmede anlamı çıkarılmamalı. Tersine dünyanın neresinde olursa olsun, feodal ve yarı-feodal bir toplumsal yapının bulunduğu herhangi bir

ülkede sanayileşmeye dönük olarak atılacak adımlar, bulunduğu yörenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı üzerinde olumlu birtakım etkiler yapar. Ancak öyle haller vardır ki sanayinin olumlu yöndeki bu katkısı, yaratılan kayıpların yanında tali planda kalır. Yani, sanayileşme çabalarının asıl rolü kaynak sömürüsüdür. İşte burada karşılaşılan da böylesine bir durumdur.

Her şeyden önce dikkat edilirse yörede mevcut sanayi kuruluşlarının yoğunlaştığı dallar gıda, madencilik, dokuma ve giyim dallarıdır. Kısmen daha ileri teknolojinin kullanıldığı, daha büyük ölçekli ve temel malların üretimine yönelik sanayi kuruluşlarına ise rastlanmıyor. Örneğin demir-çelik, petro-kimya, makina ve motor, ulaşım araçları üretimi, kağıt üretimi, dayanıklı tüketim vb. alanlarda faal halde sanayi kuruluşlarının varlığından bahsetmek mümkün değil.

Sanayinin bu niteliği, yani varolan sanayi kuruluşlarının yöreden dışarıya kaynak aktarmalarına ilişkin somut birkaç örnek vermek, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için gereklidir. Örneğin, yörede, madencilik alanında faaliyet gösteren kuruluşların durumu tamamen böyledir.

İlk kez 1850'de işletmeye açılan, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla ara verilen ve fakat 1939 yılında yeniden faaliyete geçirilen Elazığ yöresi bakır madenlerinin böyle bir özelliğe sahip olduğu öteden beri biliniyor. Yıllardır sökülüp götürülen bu madenin bulunduğu yörenin ekonomisine bir katkıda bulunduğunu söylemek olanaksız. Bakır, çıkarılıp belli işlemlerden geçirildikten sonra Türkiye'nin Batı bölgelerine naklediliyor ve sanayi başta olmak üzere ekonominin hizmetine orada sunuluyor. Yine aynı yörede çıkarılmakta olan krom ve kurşun için de söylenecek olan budur. Türkiye, buradan elde ettiği krom ile hem kendi ekonomisinin gereksinimlerini karşılıyor ve hem de bir ihraç ürünü olarak ondan yararlanıyor. Yıllardan beri Türkiye'nin krom ihracatında dünyada ilk sırayı veya ikinciliği aldığı bilinmektedir. Fosfat ve demirin durumu bunlardan farklı değil. Türkiye'nin en büyük demir yataklarının bulunduğu yörede bir tek demir-çelik fabrikası bile yok. Diyarbakır-Siirt yöresi petrolünün işlendiği Batman'daki Rafineri, yine tipik bir kaynak transfer aracı rolünü oynuyor. Esasında hayli modern tesislerin yer aldığı işletme alanının hemen çevresinde yoksulluğun diz-boyu seyretmesi, tarımda yarı-feodal üretim ilişkilerinin, güçlü aşiret yapısının varlığını sürdürmesi de bunun kanıtıdır.

Görülüyor ki burjuvazi kurduğu sanayi kuruluşları kanalıyla yoğun bir kaynak sömürüsünü gerçekleştirme olanağı elde ediyor. O, karşılığında herhangi bir bedel ödemeksizin yörenin madenlerini sökülüp götürüyor. Oysa eğer madenler ait oldukları yörelerde işletilse, onlar orada sanayinin hizmetine sunulsa ve sonuç itibarıyla sanayiden sağlanan birikim yine orada değerlendirilmiş olsa elbette ki bir bütün olarak ekonomi gelişir, toplumun maddi refahı artar.

Yeri geldikçe üzerinde ayrıca durulacağı gibi et kombinaları da yine aynı durumun bir örneğini teşkil etmektedir. ■

Devem Edecek

ALMAN EMPERYALİZMİNİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ VE ZİYA GÖKALP

Taki SİNEMİLİ

Ortadoğu'da Alman Koridoru

Alman emperyalizmi, tıpkı güçlü ve genç bir etobur hayvan gibi, sömürgelerin paylaşılmasında kendini atlatılmış, yoksun bırakılmış hissediyordu. (...) Alman emperyalizmi yitirdiği zamanı kazanmak çabasına girişti. İlk kurbanlarından biri Osmanlı İmparatorluğu oldu.

Osmanlı Devleti, Alman kapitalistlerinin önemli bir demiryolu yapmalarına izin vermişti. Daha sonra Bağdat Demiryolu adını alan bu hat, Küçük Asya ve Bağdat'tan geçerek İstanbul Boğazı'nı Basra Körfezi'ne bağlıyordu.

Berlin'i Basra Körfezi'ne bağlayan Bağdat Demiryolunun ekonomik ve politik bakımdan çok özel bir önemi vardı. Demiryolunun yapımı, büyük miktarda lokomotif, vagon ve ray siparişleri alan Alman sanayicilerine önemli kârlar sağlıyordu. Yapım girişimine yatırım yapmış olan Alman bankacılarına da büyük çıkarlar vadeliyordu. Bağdat Demiryolu, Alman emperyalistlerinin Doğu'da yapmayı düşündüklerini kolaylaştırıyordu. Osmanlı Devleti, bir süre sonra tamamen Alman etkisi altına girdi. (...) Alman sermayesinin Osmanlı topraklarına girmesi, Alman etkisinin Basra Körfezi'ne kadar uzanmasının Hindistan'daki İngiliz egemenliğini doğrudan tehdit ettiğini gören İngiltere'yi çok endişelendiriyordu" (1).

Yelizyeva'nın 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Almanya'nın dış politikasını yansıtan bu sözleri, yalnız Almanya'nın değil, öteki kapitalist-emperyalist Avrupa ülkelerinin Ortadoğu politikasını, başka bir deyişle Asya üzerindeki mücadelesini de son derece özlü biçimde veriyor.

Aslında, gerek konuya ilişkin resmi belgeler gerekse bu alandaki yarı-resmi yayınlar, söz konusu ülkelerin emperyalist amaçlarını yoruma yer vermeyecek ölçüde açıklıkla ortaya koyuyor.

Sözgelimi Alman Büyükelçisi Marschall von Bieberstein, Başbakan Hohenlohe Schillingsfürst'e gönderdiği 3.1.1899 tarihli raporda şunları söylüyor: "Ticaretimize yönelik yeni bir tehlike söz konusudur. Şimdiye kadar bizim ürünlerimizi satın alan çeşitli ülkeler, ekonomik yönden gelişmeleri sonucu bu ürünleri kendileri üretmeye başlamışlardır. Bu tehlikeye karşı alınacak bir önlem vardır, o da yeni pazar olanakları sağlayacak bölgelerin oluşturulmasıdır. (...) İşte bu amaç için demiryolu yapımı sadece en etkili değil, aynı zamanda en kazançlı araçtır. Demiryolu yapımıyla demiryolu inşaatında kullanılacak malzemenin Alman endüstrisinden sağlanması bir yana, demiryolunun geçtiği bölgelerin pazara bağlanması, önceliğin Alman ticaretine geçmesini sağlayacaktır" (2).

Aynı konuyu içeren ve bu mücadelede taraf olan -Rosa Luxemburg'un deyimiyile- "Alman emperyalizminin resmi sözcüsü Paul Rohrbach'ın "Hatt-ı Saltanat"ı da, hem doğrudan gözlemlere dayanması hem de Osmanlı İmparatorluğu'nda bir 'Alman Koridoru' açan Anadolu-Bağdat Demiryolu çevresinde sürdürülen emperyalist mücadeleyi önemli ölçüde açıklaması bakımından büyük önem taşıyor (3).

Hatt-ı Saltanat, Osmanlı Devleti ile Almanya'nın ilişkilerinin doruk noktasına vardığı bir dönemden önce Almanya'da, ardından da İstanbul'da yayımlanıyor (1915). Aslında Ebubekir Hazım Tepeyran'dan öğrendiğimize göre, bilinçli olarak çeviriliyor ve yayımlatılıyor. Buna şaşmamak da gerekiyor, çünkü Rohrbach, aynı zamanda Osmanlı'yı, Alman militarizminin kucağında savaşa sokan diplomasinin de öncülüğünü yapıyor. Aynı kişi, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında 1914'te yayımlanan "Savaş ve Alman Politikası" adlı kitabında da, Anadolu-Bağdat Demiryolu'nun ekonomik ve askeri açıdan yükleneyeceği rolü açıkça ortaya koyar. Bakın ne diyor Rohrbach:

"Her yandan haris komşularla çevrili olan Türkiye'nin, kendine dayanak olarak, Doğu'da toprak çıkarları olmayan bir devleti araması, eşyanın tabiatı gereğidir. Bu ülke Almanya'dır. Bize gelince, Türkiye'nin ortadan kalkmasından büyük zarar göreceğiz. Eğer Türkiye'nin mirasçıları İngiltere ve Rusya olursa, bu yolla her iki devletin gücünün önemli ölçüde genişlemesi kaçınılmazdır. Eğer Türkiye, bize önemli bir parça düşecek biçimde paylaşılsa bile, bu bizim açımızdan güçlüklerin sona ermesi anlamına gelmeyecektir. Çünkü Rusya, İngiltere ve bir anlamda Fransa ile İtalya bugünkü Türk topraklarına komşudurlar. Karadan ya da denizden veya her iki yoldan birden kendi paylarına düşen toprakları işgal edebilirler ve savunabilirler. Buna karşılık biz, Doğu ile doğrudan her türlü ilişkiden yoksunuz. Bir Alman Anadolusu'nun ya da bir Alman Mezopotamya'sının gerçekleşmesi, ancak en azından Rusya dolayısıyla Fransa bugünkü siyasal amaç ve düşüncelerinden vazgeçerse mümkün olacaktır, yani bu, önce Dünya Savaşının sonucu Alman çıkarlarına uygun bir biçimde belirlenirse gerçekleşebilecektir" (4).

19. yüzyılın özellikle ikinci yarısı ile 20. yüzyıl başları, Batılı emperyalist ülkelerin üleşim-paylaşım kav-galarının doruk noktasına vardığı, silahlı bir kapışmanın titreşimlerini taşıyan bir dönemdir. Bu üleşim-paylaşım mücadelesinin yoğunlaştığı yerlerden biri de, genelde tarihi İpek Yolu'nun toprakları üstünde bulunduğu Osmanlı Devleti; öelde, zengin petrol yataklarına ve verimli Mezopotamya topraklarına sahip Kürdistan'dır.

Bu aşamada tarihi deve kervanları yerini modern ulaşım araçlarına, trenlere bırakmaktadır. İngiltere ve Fransa ulaştırma ve madencilikte, daha önce önemli kazanımlar sağlamışlardır. Almanya, bu konuda kendisini geç kalmış saymakta ve öteki sömürgecilerin henüz ulaşamadıkları alanlarda Osmanlı ülkelerinin zenginliklerinden yararlanmak için yoğun bir kampanya başlatmaktadır. "Anadolu'nun ve özellikle Mezopotamya'nın zenginlikleri Alman yatırımcıların ilgisini çekmekteydi. Ancak buralara kadar uzanabilmek için temel bir yatırım yapılması gerekiyordu ve Bağdat-Basra'ya kadar uzanacak demiryolu projesi böylece tarih sahnesine çıktı.

İmparatorluk Almanyası sıcak denizlere, etkisi altına aldığı Osmanlı ülkelerinden geçireceği demiryoluyla inmeyi planlıyordu. Politikacılar, kitle kuruluşları, tabii bu kârlı işin hesabını tutmuş olan işadamları ve ordu, yüzyılın teknik harikası saydıkları bu demiryolunun Almanya'nın canda-marı olacağı düşüncesinde birleşiyorlardı" (5).

İşte, Alman emperyalizminin resmi sözcüsü konumundaki Rohrbach, bu mücadeleye düşünsel ve eylemsel planda doğrudan katılanlardan biridir. Yazar bu doğrultudaki Alman girişimlerine haklılık kazandırmak için, yeni yazıya henüz kazandırılmayan *Hatt-ı Saltanat* kitabının daha girişinde şöyle diyor: "Her ne sebepten olursa olsun Bağdat teşebbüsü aleyhinde bulunup da bunu çürütmeye azmetmiş olanlar ile teşebbüs-i mezkûr hakkında Osmanlılar nezdinde inşası ile Anadolu ve Irak kıtaatına Alman ehli-i müstamere (göçmenler) sevki meselesi arasında şiddetli irtibat mevcut olduğu yolundaki iddia gariptir" (6).

Bilindiği gibi Almanların yol güzergâhına Alman göçmenler -bir-söylentiye göre de Yahudiler- yerleştirme önerisi, II. Abdülhamit tarafından kabul edilmez (7).

Rohrbach, Anadolu-Bağdat Demiryolu düşüncesinin ilk kez nasıl oluştuğunu şöyle açıklıyor: "Anadolu'nun, Alman kavminin faaliyet-i isti'mâriye (imar etme, modernleştirme) ve temayulat-ı ittisa-cüyanesine (genişleme arayış ve eğilimlerine) vâsi ve müsait (geniş ve uygun) bir zemin teşkil edebileceği fikri ilk defa olarak bundan yarım asır evvel Hale Darülfünûnu muallimlerinden (Ludvig Ravs) nam zat tarafından Asya-yı Osmanî'ye icra ettiği bir seyahat-ı tettebbüye akabinde meydana konmuşur" (8).

Burada dikkati çeken iki nokta var. Birincisi, Almanya'nın bu alandaki yayılma tasarısının 19. yüzyılın ortalarına dayandığı; ikincisiyse yayılma amacını onarım ve modernleştirme sloganlarıyla perdeleme... Oysa, Rosa Luxemburg'un deyişiyle "Almanya'nın üstlendiği Osmanlı devletini 'yeniden canlandırma' işlevinin, bir cesedi ince bir işçilikle mumyalamaya çalışmaktan başka bir şey olmadığı" ve "Küçük Asya köylülüğünün 'barışçı' yoldan tümüyle harap edilmesini" getirdiği ortadadır (aynı yazı, s. 148, 152).

Alman yetkili, öteki ülkelerin Anadolu ve Yakın Doğu'dan çoktan beri yararlandıklarını, oysa Almanya'nın "Şark'da menafi-i ciddiye (ciddi yararlar) teminve peyda edeli" ancak birkaç sene olduğunu, adeta hayıflanarak vurguladıktan sonra sözlerini şöyle sürdürüyor: "Şark ahvali hakkında her ne vakit bir mübahese açılrsa mecra-yı kelâmı derhal *müstemlekât* (sömürgecilik) meselesine intikal ettirmekten kendilerini alamıyorlar." Rohrbach,

kendilerinin Osmanlı Devleti üzerinde büyük bir nüfuz kurdukları ve "*tesis-i müstemlekât nazariyesi*" izledikleri yolundaki görüşlere de karşı çıkmaya çalışıyor ve "Hükümet-i Osmaniye ile münasebat-ı dostane tesis etmekten başka emelleri bulunmadığını" öne sürüyor.

İngiltere'nin dış politikasında Şark-ı Karib'in (Yakın Doğu) en önemli yeri tuttuğunu belirten yazar, Almanya'nın ekonomik yaşamının kesintisiz ve zorunlu olarak giderek gelişip genişlemekte olduğunu açıklıkla vurguladıktan sonra, "bu hareketi durdurmak, hiç kimsenin yed-i iktidarında (elinde) değildir" diyor.

Güzergâh Halklarındaki Yansıması

Alman emperyalizminin resmi sözcüsü Rohrbach Ortadoğu üzerindeki emperyalist mücadeleyi birçok yönüyle -elinde olmadan- aydınlatırken; bu yöredeki halkların sosyal yaşayışları ve Demiryolu yapımı sırasında karşılaşılan kimi olaylar konusunda da ilginç bilgiler veriyor. Aslında Alman-Osmanlı işbirliğinin, Osmanlı'nın bütün ülkelerinde aynı ölçüde kabul görmeyeceğini her iki devletin yöneticileri de biliyor önceden. Nitekim Bismark Abdülhamid'den demiryolu imtiyazını alınca işi sürdürecektir Alman yatırımcıları şöyle uyarıyor: "Yatırım yapabilirsiniz, ama kanunun olmadığı Doğu ülkelerinde hiçbir güvenceniz yoktur. Bu güvenceyi de bizden beklemeyin, riski kendiniz göze alın."

Gerçi Alman İmparatorluğu'nun, temsilcilerini riske atması düşünülemezdi, nitekim kısa bir zaman sonra bütün gücüyle onlara destek oldu ve Birinci Dünya Savaşı'na girmekten de çekinmedi.

Almanların demiryolu aracılığıyla Doğu'ya açılma mücadelesi verdiği sırada en çekindiği gücün Kürtler olduğu anlaşılıyor. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898 yılındaki Doğu yolculuğu sırasında Kürtlere hoşgörünmek için Şam'da *Selahaddin Eyyubî'nin* mezarını ziyaret etmesi ve burada Osmanlı padişahının ve tüm müslümanların koruyucusu olacağına gösterişli bir biçimde yemin etmesi bu açıdan ilginçtir (9).

Bilindiği gibi, Osmanlıların Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılması ve bu savaşın "*Harb-ı Mukaddes: Kutsal Savaş*" ilan edilmesi, birçok aydın gibi -örneğin Tefrik Fikret- yol güzergâhındaki birçok halk tarafından da hoş karşılanmamıştı. Nitekim *Liman von Sanders, Bronzart ve Toveney* gibi Alman yetkililerin "Cihad, Osmanlı memleketinde ve hariçte ne gibi tesirler yapabilir?" sorusuna, Osmanlı yetkililerce şu cevap veriliyor: "Osmanlı *Türkleri* Cihad (kutsal din savaşı) ilan edilmiş veya edilmemiş hiçbir fedakârlıktan çekinmezler. Fakat henüz askeri inzibata alınmamış olan yerlerimizdeki *Kürtler ve Araplar'a* gelince, onlar da Cihad ilan edilmiş veya edilmemiş hiçbir fedakârlığa yanaşmazlar! Memleket haricine gelince, ya duymazlar ya anlamazlar veya harekete gelmezler!" (10).

Rohrbach'ın "Hatt-ı Saltanat"ı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Anadolu-Bağdat Demiryolu güzergâhında yaşayan halklar ve *Aşiret* (Hamidiye) *Süvari Alayları'nın* Almanlar'a karşı tutumları konusunda da -bilinen yaklaşımıyla- ilginç bilgiler sunuyor. Örneğin *Aşiret Süvari Alayları'nın* kuruluş nedenlerini şöyle açıklıyor: "*Kürtlerin*

askeri kabiliyetlerinden ve cengâverliklerinden istifade etmek hevesine düşen Abdülhamit, Rusya'da mevcut Kazak alaylarını andıran ve Hamidiye Alayları diye anılan Kürt efradından mürekkep birtakım askeri kıtalar vücade getirmişti" (11).

Alman resmi politikasının tipik bir temsilcisi olan Rohrbach'ın güzergâhtaki Kürtlerle ve Araplarla başı hoş değildir. O, hat güzergâhındaki Aşiret Reisi ve Süvari Alayı Komutanlarından *Viranşehirli İbrahim Paşa* (Millî aşiret reisi) ve *Cizreli Mustafa Paşa'yı* özellikle eleştirerek, bunların bölgedeki geri kalmışlığın başlıca nedeni olduğunu savunuyor. 1903'te Bağdat projesinin ilk bölümü sayılan ve yapımına başlanan Konya-Ereğli hattı için, Konya, Halep ve Urfa âşârına el konduğunu ve bu vergilerin tahsili için bölge halkına büyük eziyetler verildiğini unuttur görünen Alman yazar, kendileriyle zaman zaman çelişen aşiret ileri gelenlerini şiddetle suçluyor ve bu bölgeyi uygarlık çerçevesine almanın ancak bu gibi "haydutların sanat-ı mel'unesine" son vermekle mümkün olabileceğini söylüyor (s. 63). (Ebubekir Hazım Tepeyran anılarında, Rohrbach'ın bu konudaki görüşlerini aktarıırken, ondan da ileri giderek 'sanat' sözünü 'saltanat'a dönüştürüyor) (12).

Ziya Gökalp'ın Tutumu

Alman emperyalizminin yedeğinde "Turan" yaratma çabasına giren İttihat ve Terakki Fırkası'nın Diyarbakır'daki temsilcilerinden biri olan *Ziya Gökalp'ın* da Rohrbach'la aynı görüşü paylaştığı anlaşılıyor. Ziya Gökalp, daha 1908 yılında Millî Aşiret Reisi İbrahim Paşa'yı "şakî" olarak nitelendirir ve Diyarbakır'da kendisinin de içinde bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti adına şiddetli biçimde yerer. İlk kitabı *Şakî İbrahim Destanı* söz konusu Cemiyet tarafından yayımlanır (13). Estetik açıdan zayıf olan bu destanda, Aşiret Süvari Alayı Komutanlarından Millî Aşiret Reisi İbrahim Paşa özne alınarak; birinci bölümde bu alayların kuruluşu, ikinci bölümde İbrahim Paşa'nın Alay Komutanlığından önceki ve sonraki durumu, üçüncü bölümde kendisinin başlarında bulunduğu Diyarbakır eşrafının İbrahim Paşa'yı protesto etmek için Telgrafhaneyi basması (1907) (14), dördüncü bölümdeyse İbrahim Paşa'nın mücadelesi ve İttihat ve Terakkicilerce tasfiye edilmesi anlatılır.

Destanın tümünü aktarmaya yerimiz elvermediği için, İttihat ve Terakki örgütü ile kimi eşrafın bu olguya yaklaşımını yansıtmayı amacıyla birinci bölümden bir kesit vermekle yetiniyoruz:

*Şâkir Paşa Rusiya'da kalmıştı
Kazaklar'ı görüp ibret almıştı
Düşmüş idi Kürd-alayı fikrine*

*Kürd kavmini benzeterek Kırgız'a
Bu hulyâyı beğendirdi Yıldız'a
Buldu bir er, işi verdi erine*

*Zekî Paşa dört el ile sarıldı
Recep Paşa olmaz dedi darıldı
Yazmam dedi ben Kürtler'den bir atlı*

*Aşiretler Erzincan'a gittiler
Üçer-dörder alay teşkil ettiler
Haydutların oldu eli berât'lı*

*Berho Ağa iki alay yazarak
Padişah'tan aldı ferman ve bayrak
Hâin Kanco oldu ana sancakdâr*

*Azimet Bey olup akıl-hocası
İlerledi bu aşiret kocası
Yavaş yavaş oldu büyük bir serdar*

*Bu ülkeden emniyeti kaldırdı
Bir nâhiye bırakmadı saldırdı
Diyârbekr'in geri döndü tâli'i*

*Koydu Dirik, Siverek'de Çovan'da
Üç Osman'ın her üçünü husranda
Ancak biraz karşıdurdu Dirî'i*

*Barazî'yi, Aneze'yi dağıttı
Seler gibi Şammar (Şemir) kanı akıttı
Mızrak dikti Karakeçi yurduna*

Aşiret Süvari Alayları, Millî Aşiret Reisi İbrahim Paşa olayı ile Gökalp'ın Destanı başlıbaşına bir inceleme konusudur.

Sonuç

Özetle diyebiliriz ki, bilinenlerin ötesinde, Rohrbach'ın Hatt-ı Saltanat'ı, Alman çıkarlarını savunan bir bakış açısıyla da yazılmış olsa, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında emperyalist devletlerin 'Asya üzerindeki mücadelesi' ve Türkçülerin bunlara çanak tutması konusunda bize ilginç bilgiler sunuyor. Özellikle islâmcıların ve Türkçülerin, Alman emperyalizminin yedeğinde başka halkların ulusal-demokratik haklarını hiçe sayarak nasıl büyüme çabasına girdiklerini ibretle görüyor insan. Hele Mehmet Âkif gibi islâmcı bir şairin, Almanya gezisi sonrasında bir 'Alman propagandisti' olarak ortaya çıktığını gördükten sonra... Öte yandan 'Asya üzerindeki mücadele'nin özünü, sonradan başka halklar arasında paylaşılan petrol kaynaklarının oluşturduğunu da açık-seçik gözlemliyoruz... Yani bu anlamda değişen fazla bir şey yok... (16). ■

Kaynaklar

- (1) N.Y. Yeliseyeva: *Yakın Çağlar Tarihi*; Konuk yay. İst. 1975, s. 285.
- (2) Dr. Murat Özyüksel: *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*; İst. 1988 (kapak yazısı).
- (3) Paul Rohrbach: *Hatt-ı Saltanat: Bağdat Demiryolu*; İst. İtham Matb. 1331 (M. 1915).
- (4) Paul Rohrbach'ın "Der Krieg und die deutsche Politik" (Savaş ve Alman Politikası), Dresden-1914 adlı kitabından aktarılarak Rosa Luxemburg: "Alman Emperyalizminin Harekât Alanı: Türkiye" adlı yazısı. Bkz. Lothar Rathmann: *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*; Gözlem yay. İst. 1976.

- (5) İber Ortaylı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu; Kaynak yay. s. 151-152, İst. 1983, s. 87.
- (6) P. Rohrbach: Hatt-ı Saltanat
- (7) Tahsin Paşa: Abdülhamit - Yıldız Hatıraları, İst. 1931, s. 80, 86.
- (8) Hatt-ı Saltanat, s. 8.
- (9) Bu konuda bkz. Luxemburg, aynı yazı ve Cemal Kutay: Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi.
- (10) C. Kutay: aynı eser, cilt: 18, s. 10239.
- (11) Aşiret Süvari Alayları için ayrıca bkz.
a) Bayram Kodaman: "Hamidiye Hafif Süvari Alayları - II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri", İst. Ed. Fak. Tarih Dergisi, sayı: XXXII, Mart 1976.
b) Bayram Kodaman: Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası; İst 1983.
- (12) Ebubekir Hazım Tepeyran: Canlı Tarihler - Hatıralar-I; İst. 1944, s. 320.
- (13) Ziya Gökalp: Şâki İbrahim Destanı; Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Diyarbakir Merkezi Menfaatine Tabedilmiştir, Diyarbakir, 1324 (1908).
- (14) H. Zafer Kars: Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu; İst. 1984.
- (15) Fevziye Abdullah Tansel: Ziya Gökalp Külliyyatı-I, Şiirler ve Halk Masalları, TTK yayını, 2. bas. 1977, s. 299-311 (metin) ve 370-375 (notlar)
- (16) Bu konunun ilginç yayınlarından biri de Hans Rohde: Asya İçin Mücadele/Şark Meselesi, Ask. Matb. Yay. 1932.

Osmanlı padişahı II. Abdülhamid, 1898'deki Ortadoğu gezisi sırasında İstanbul'u ziyaret eden Alman İmparatoru II. Wilhelm'le kolkola.

Ölümlerinin 4. Yıldönümünde CİGERXWIN VE YILMAZ GÜNEY

CİGERXWIN YA DA "MAYIN TARLALARINI AŞAN ŞİİR"

Ferhad CAN

Kürt halkının ünlü çağdaş ozanı Cigerxwin dört yıl önce, 22 Ekim 1964'te yaşama gözlerini yumdu. Öldüğü zaman 81 yaşındaydı.

Bir ozan için ölüm besbelli bu değil. Okunuyorsa, şiirleri, kitapları dilden dile dolaşıyorsa, coşku, umut ve direnç veriyorsa insanlara, o yaşıyor demektir. Cigerxwin yaşayan bir ozan. Bir dizi ürün bıraktı o. Daha hayattayken, yedisi şiir kitabı (divan) olmak üzere, toplam 14 eseri basılmıştı. Ölümünden sonra da buna her yıl yenileri ekleniyor.

22-23 yaşlarımda iken Cigerxwin'in adını duymuştum. Bir dostumun ondan okuduğu bir dörtlük de aklımda kalmıştı. Hepsi o kadar. O zaman da, bugün olduğu gibi elbet Cigerxwin'in şiirlerini Türkiye'de bulmak, okumak olanaksızdı (Nazım'ınkiler gibi. Sonra Nazım'ın üstündeki yasak yıkılabildi, Cigerxwin'in sürüyor). Ama o yıllarda, bir tanıdığımı ziyaret için gittiğim Karakoçan'ın bir köyünde ilginç bir durumla karşılaştım. Köyün okula giden tüm çocukları Cigerxwin'den birçok şiirler ezberlemişlerdi. Bu şiirleri onlara öğretm köyün öğretmeni değil, mollasıydı. Sonradan tanık oldum ki ülkemizde böylesine pekçok uyanık ve yurtsever molla var. Onlar halkımızın kültürünü bir kuşaktan diğerine aktarıyor, yayıyor, böylece onur duyulacak bir iş yapıyorlar.

Cigerxwin de kendi dilini konuşan insanlar arasında, kendi yurdunda bugün hâlâ yasak olan bir ozandır. Dünyamızda, başka ülkelerde de hâlâ var mı artık böyle durumlar, bilemiyorum.

Baskı rejimlerinde kimi ozanın evi ve kitapları yakılır (Neruda gibi), kimi zindanlara atılır (ülkemizdeki birçok ozan gibi), kimi kurşuna dizilir (Lorca gibi), kimi yurdundan uzak düşer, gurbatte ölür, şiirleri kendi ülkesinde yasaklanır (Nazım gibi, Cigerxwin gibi). Kimi de düzenin adamıdır, böyle rejimlerde şiirleri kaymak kağıda basılır, devletin radyosunda televizyonunda okunur, ders kitaplarına konur. Ama ne yapılsa bunlar gerçek ozan olamazlar. Adları bilinmez, bilinse de çabuk unutulur. Gerçek ozanlar birincilerdir. Gerçek şiirler sınırları aşar, tel

örgülerden ve mayın tarlalarından geçer, Karakoçan'ın dağköyüne kadar uzanır, yoksul köylü çocuklarının eski-püşkü defterine, tazecik hafızalarına yerleşir.

Cigerxwin 1903 yılında, Mardin iline bağlı Hesar köyünde, yoksul bir köylü ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Adını Şehmûs koydular. Anne ve babasını daha çok küçükken yitirdi. Akrabalarının, ençok da büyük kardeşinin desteğiyle büyüdü. Daha pek küçük yaşta ağaların, zengin köylülerin yanında çeşitli işlerde çalıştı. Çocuk yaşta yaşam kavgasına katıldı, kitleler üzerindeki çifte sömürü ve baskıyı tanıdı. Bugünlerde görüp yaşadıkları ilerde onun düşünce dünyasının biçimlenmesinde etkili olacak, şiirlerine yansiyacaktı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yörede olup bitenler yüzünden kardeşleriyle birlikte o da göçmen durumuna düştü. Daha güneşe doğru indiler, Amud'a yerleştiler.

Savaş sonrası, emperyalist devletlerin çıkarına göre yeni sınırlar çizilince Amud da Suriye'de kaldı ve Cigerxwin ailesi doğduğu topraklara bir daha dönemedi.

Çocuk Şehmûs, o yörenin nerdeyse tüm çocukları, gençleri için doğal (!) olduğu üzere, çocukluğunda ve ilk gençliğinde okul yüzü görmedi. 18'inden sonra ise mollaların yanında din eğitimi başladı. Eğitimini tamamlamak için değişik yörelere gitti ve bu arada yurdunun birçok yerini dolaştı, onun doğasını ve insanlarını, halkın sıkıntı ve acılarını, zengin folklorunu yakından tanıdı. Medrese eğitimi sırasında aynı zamanda Kürt dili, edebiyatı ve tarihi konusunda bir hayli bilgiler edindi ve ünlü Kürt klasiklerini tanıdı. Onun üzerinde özellikle Ahmedê Xani ile Mela Ahmedê Ciziri'nin etkisi büyük oldu. İlk şiir denemelerine bu yıllarda başladı.

Suriye'de bir Kürt köyünde mollalığa başlayan Şehmûs uyanık, ilerici, yurtsever kişiliğiyle kısa zamanda belirdi. Ağaların, şeyhlerin sömürüsüne karşı yoksul köylülerin yanında yer aldı. Din perdesi altında kitlelere boyun eğmeyi, zulme ve sömürüye karşı çıkmamayı telkin edenlere, çağı geçmiş düşüncelere yiğitçe karşı koydu. Bu nedenle de kısa sürede söz konusu sömürücü ve bağnaz kesimlerin öfkesini çekti üzerine, onu dinsizlikle suçladılar.

1925 yılında Şeyh Sait ayaklanmasının yenilgisinin ardından bir hayli Kürt aydını Suriye'ye geçti. Onlar, 1927 yılında Hoybûn adlı bir örgüt kurdular. Cigerxwin bu örgüte katıldı ve Celadet Bedirhan'ın yönetiminde çıkarılan *Hawar* dergisine "Cigerxwin" mahlasıyla şiirler yazdı. Zulme ve sömürüye karşı yurtseverlik ve coşku dolu şiirleriyle kısa sürede ün yaptı.

İkinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllarda bölgede ve dünyada olup bitenlerden Cigerxwin büyük ölçüde etkilendi. Onun yurtsever ve ilerici kişiliği sosyalist bilinçle kaynaştı. Şiirlerinde de yurtseverlik ve enternasyonalizm içiçe geçti.

1950'li yıllarda Suriye Kürdistan'ında kurulan Kürt Demokrat Partisi'nin saflarına katıldı ve ölünceye kadar örgütsel bağını ve çalışmasını sürdürdü.

1960'lı yıllarda Irak Kürdistanı'nda yürütülen kurtuluş mücadelesini destekledi. Şiirlerinde devrimci kavgayı yüceltmekle kalmadı, Irak Kürdistanı'na da gitti ve kadroların eğitime katkıda bulundu. Bir ara, savaşın durduğu bir dönemde Bağdat'ta Kürt Akademisi'nde Kürt dili ve edebiyatı üzerine dersler verdi.

Cigerxwin'in şiirleri, kısa sürede sınırları aşmış, dörtbir yanda insanlarımızı ulaştırmış ve dilden dile dolaşır olmuştu. Gerek bu yüzden, gerekse doğrudan örgütlü çalışmaları nedeniyle, Suriye'de Kürtlere baskıların yoğunlaştığı dönemlerde Cigerxwin de başlıca hedeflerden biri oldu. Zaman zaman tutuklandı, ağır işkence ve hakaretler gördü, zaman zaman kaçak duruma düştü, köylerde saklandı, Beyrut'a geçerek baskı dalgasını öyle savuşturdu.

Cigerxwin 1970'li yıllarda nisbeten işkencesiz, zindansız bir dönem yaşadı. Ama bu yıllarda da eserlerini yazmak, özellikle de yayınlamak bakımından Suriye'de uygun bir ortam yoktu. Bu nedenle 1979 yılında İsveç'e geçti. Bir süre sonra eşini ve çocuklarını da getirterek Stokholm'e yerleşti.

Cigerxwin çalışmalarını yurt dışında sürdürdü. O, daha ilk gençlik yıllarından beri hep ülkesinin ve halkının baskı ve zulümden kurtulacağı, özgür olacağı günü düşünmüş, bu inançla kavga vermiş, nice çileye, yoksulluğa, baskıya katlanmıştı. Yaşı 80'e varmış ama özgürlük güneşi de hâlâ görünürde yoktu. Bu ona acı veriyordu. Ama yine de bir an bile inancı sarsılmadı, coşkusunu yitirmedi, çalışmasına ara vermedi.

Sözleriyle ve kalemiyle öldüğü güne kadar savaşın içinde oldu o. Bu, fiziğiyle de boylu boslu, ak saçlı, tatlı yüzlü ve canlı adama insanlarımız da büyük ilgi ve sevgi gösteriyordu. Evi ziyaretçilerle, hayranlarıyla dolup taşıyordu. Yurtsever güçlerin düzenlediği hemen hiçbir siyasi ve kültürel toplantıyı kaçırmıyordu. Birçok kez Federal Almanya'ya, Paris'e gitti. KOMKAR'ın düzenlediği Nevroz toplantılarına katıldı, konuşmalar yaptı. Prof. Qanatê Kurdo'nun daveti ile Leningrad'a gitti.

Cigerxwin 22 Ekim 1984 günü, geçirdiği bir kalp krizi sonucu Skokholm'de yaşama gözlerini yumdu. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden emekçi ve aydın insanlarımız Stokholm'e akın ettiler. Ailesi ve partili yoldaşları geniş bir salonda üç gün süreyle başsağlığı ziyaretlerini kabul ettiler. Bu sürede yapılan toplantılarda Cigerxwin'in yaşamı ve mücadelesi üstüne konuşmalar yapıldı ve şiirler okundu.

Cigerxwin'in na'ası 2 Kasım 1984 günü uçakla Suriye'ye gönderildi. Gönderildiği gün yapılan törene geniş bir yurtsever kitle katıldı.

Cigerxwin'in ölümü, uzun yıllarını aralarında geçirdiği, haşır-neşir olduğu Suriyeli Kürtler arasında büyük yankı yaptı. Cenazesi Şam'dan Kamışlı'ya giderken yol boylarında büyük kalabalıklarla karşılandı. Kürdistan'a varınca ise yollar tam bir ana-baba gününe döndü. Hesiçe-Kamışlı arasında bir konvoy oluştu. Kürtler Cizre yöresinden, Kürt Dağı'ndan, Halep'ten, Şam'dan, sevgili ozanlarına karşı son görevlerini yapmak için akın akın geldiler. Dostları, sevenleri arasında birçok da Arap, Ermeni, Süryani vardı; onlar da son görev için gelmişlerdi. 5 Kasım günü 100 bini aşkın bir kitlenin katıldığı törenle toprağa verildi. Kamışlı'daki küçük toprak evin bahçesine gömüldü. Bu onun yaşamı boyunca sahip olduğu başlıca "dünya malı" idi ve onu dostlarının yardımıyla yapmıştı.

Uzun yaşamı kavga ve şiirle örüldü Cigerxwin'in. Kavgası kötülere, haksızlara, zorbalara karşıydı. Özgür, güzel günler ve barış için savaştı o. Bir şiirinde şöyle der:

*İyi kişiyim ben
Ne yabani, ne saldırgan
Neyleyim ki düşman
Savaşız çekip gitmez.*

Cigerxwin medresede okudu, ama o gerçek bir yaşam okulunun öğrencisiydi. Bu nedenle de insanları şartlandırmaya yönelik içi geçmiş dogmaları öğretmeye çalışmadı. Gerçeği kavradı ve yüreklice anlattı. Halkına bir öğretmen oldu o. Bildiği ve gördüğü doğruları başkalarına da anlatmak, onları uyarmak, özgürlük kavgasına çekmek için son gününe kadar sabırla, yorulmadan, erinmeden çalıştı. Sekseninde de hayranlık uyandıracak derecede dinçti ve güçlü bir belleğe sahipti.

Çağı dolmuş sömürücü kurumların, feodal ilişkilerin Kürt toplumunun gelişiminin önünde ciddi bir ayakbağı olduğunun bilincindeydi. Bu nedenle şeyh-ağa gibi sömürücü unsurlara karşı yığınları bilinçlendirmek için yaşamı boyunca mücadele etti. Kürt köylülerini soyup soğana çeviren, ama sırası gelince de kendilerini onlardan bir parça gibi gösterip dost maskesi takınan böyleleri için bir şiirinde şöyle der:

*Ne farkı var be kanemici,
Ha sen yedin, ha düşman yedi!*

Cigerxwin Kürt toplumunda kadının gelişimini engelleyen baskılara ve tutucu ayakbağlarına da hep karşı çıktı. Bu durumun genel olarak toplumsal gelişimi ve özgürlük mücadelesini zayıflattığına işaret etti. Hem kadınları sosyal ve politik etkinliklere katılmak için teşvik etti, hem de bu konuda erkekleri sürekli olarak uyardı. "Zend-Avista" adını verdiği 5. divanında, kadını köleleş-tiren bu tür tutucu geleneklerle ilgili olarak şöyle der:

*Binlerce yılın kirini pasını
Bize mal eyleme, yol eyleme*

Cigerxwin'in şiirlerinde yurtseverlik fıskırır. O halkını boyunduruğa vuran, onu sömüren, ona zulmeden, kırımdan geçiren zorba güçlere karşı kin ve öfkeyle doludur. Ama o, zorba yönetimlerle halkları, egemen sınıflarla emekçileri birbirine karıştırmayacak kadar bilinçlidir. Cigerxwin ulusal ve uluslararası düzeyde dostu-düşmanı çok iyi ayıran biriydi. Dünyaya engin bir çerçeveden bakıyordu. Sesini, faşizme ve emperyalizme karşı savaşıyan tüm halklar için, Kuzey Amerika'da ırk ayrımına karşı direnen siyahlar için, kahraman Vietnam halkı için yükseltti. Onların mücadelesini yücelten coşku dolu şiirler yazdı. Onun şiirinde derin bir yurtseverlik ve engin bir enternasyonalizm kaynaştı.

Sanat ve politika bakımından da öyle. Cigerxwin yaşamıyla, mücadelesiyle, kültürle devrimci politik mücadeleyi birbirinden ayırmaya çalışan, ikisini adeta birbirine yabancı uğraşlar sayan ve aralarına Çin sedleri koymaya yeltenen kimi çevrelere de örnek bir ders verdi.

Bu ikisi birbirinden ayrılabilir mi? Kültür eğer insanın düşünce dünyasını ve kaçınılmaz olarak somut yaşamını etkiliyorsa, o nasıl politikadan kopuk olabilir. Sanatı ve politikayı birbirinden ayırma sözü boş bir sözdür. Politikayla en ilgisiz olduğunu söyleyen, kendini sanatın "fildişi dünyasında" sanan sanatçı bile, gerçekte belli bir düşünceye, eyleme ve sonuç olarak politikaya hizmet etmektedir. Sanatla politika etle kemik gibidir.

Cigerxwin, yalnızca şiirlerini ve öteki çalışmalarını doğrudan yurtsever ve devrimci bir içerikle donatmakla, böylece bir yazar olarak devrimci mücadeleye katılmakla kalmadı, aynı zamanda örgütlü mücadelede yer aldı ve bunu ölümüne kadar sürdürdü. Son dönemde kendini gösteren, kültürel çalışmaları gerekçe göstererek politik eylemden ve örgütsel çalışmadan uzak durma modasına ve kendisine yönelik bu türden telkinlere de aldırma bile. Böylelerine şu açık dizelerle cevap verdi:

*Parti ol, hem de partizan
Eğer onurlu yaşamak istiyorsan.*

Cigerxwin'in şimdiye kadar 8 divanı yayımlandı. Daha yayınlanmamış bir divanı var. Cigerxwin şiirin yanı sıra

hikayeler ve dil, tarih konularında da yazdı, folklor derlemeleri yaptı ve Kürt tarihi ile ilgili bazı eserleri Kürtçeye çevirdi. Şimdiye kadar basılan eserlerinin sayısı 18. Yaklaşık yirmi kadar çalışması ise henüz basılmamıştır ki bunlar arasında anıları da var.

Cigerxwin bir dizi seçkin niteliği kişiliğinde birleştirmiş devrimci bir ozan ve yazardı. O, soylu bir tohum gibi, kıraç toprakta ve nice fırtınanın, çetin koşulların içinde de gelişip serpilmeyi, ürün vermeyi başardı. Söz konusu güç koşullar, zorlu yaşam mücadelesi, baskılar, acılar, kara günler, bir bakıma bir kavga ve özgürlük şairi olarak onun ortaya çıkmasında rol oynadılar.

O Kürt halkının seçkin evlatlarından biri idi. Kürt halkı onunla gurur duyuyor. Cigerxwin bugün de coşku dolu şiirleriyle, örnek yaşamı ve mücadelesiyle halkı için seçkin bir örnek. Kısaca, Cigerxwin bugün yaşıyor, gelecekte de yaşayacak...

Cigerxwin'in şimdiye kadar yayınlanan eserleri:

1. Birinci Divan, Şam, 1945
2. Cim ve Gülperi, hikaye, 1947
3. Sewra Azadi, (2. Divanı), 1954
4. Reşoyê Darê, hikaye, 1956
5. Atasözleri, 1956
6. Kürt Dili Grameri, Bağdat, 1961
7. Kürtçe Sözlük, cilt 1, Bağdat, 1962
8. Kürtçe Sözlük, cilt 2, Bağdat, 1962
9. Kime Ez (3. Divanı) Beyrut, 1973
10. Midya ve Salar, hikaye, Beyrut, 1973
11. Ronak (4. Divanı), Roja Nu Yayınları, Stokholm, 1980
12. Zend-Avista (5. Divanı), Roja Nu Yayınları, Stokholm, 1981
13. Şefaq (6. Divanı), Roja Nu Yayınları, Stokholm, 1982
14. Hêvi (7. Divanı), Roja Nu Yayınları, Stokholm, 1983
15. Kürdistan Tarihi, 1. Cilt, Roja Nu Yayınları, Stokholm, 1985
16. Kürdistan Tarihi, 2. Cilt, Roja Nu Yayınları, Stokholm, 1987
17. Aştî (8. Divan), Stokholm, 1986
18. Kürt Folkloru, Roja Nu Yayınları, Stokholm, 1988

CİGERXWIN'DEN ŞİİRLER*

YURTSEVERLİK

Yurtseverlik
Onurlu ve yüce
Zayıflık, gevşeklik
Yüreksizlere göre

Bilge ve çalışkanım
Ama tutsaklık
Düşman boyunduruğu
Ne kadar zor!

Ellerimizi çırpıp
Çıkalım meydana
Eğer özgürlüğe
Varmak istiyorsak

Kalkın aslanca
Kürt yiğitleri
Atın üstünüzden
Uyuşukluğu

Başı dik yaşayın
Erdeşêr gibi
Özgürlük savaşı
Asla dinmemeli

Çalışmalıyız
Durup dinlenmeden
Dürüstçe, bilgece
Yol-yordamınca

Yurt nazlı bir gelindir
Başlığı kanımız
Koynuna almak için
Bedel ödemelisin

Adım adım çıkılır
Yüce dağlara
Yorulmak da var
Elbet bu yolda

Ülke ne güne dek
Bölünmüş kalsın
Bizler böyle ezik
Dağınık, sefil

Korkma Cigerxwin
Halk uyanmış, bak
Artık kemiğe
Dayandı bıçak

Ronak-1980

(*) Şiirler genellikle uzun olduğu için bazı bölümleri çevirmediğim.

BİLMEM Kİ NE DİYEYİM

Dost, ben bir kavalcıyım
Ozanın sazının sesi
Öfkeliyim öylesine

Bilmem ki ne diyeyim

Marks'ın kavalıyım ben
Mêkes'in mısraının sesi (1)
Umutlara gebeyim

Bilmem ki ne diyeyim

Hani'nin özlemiyim (2)
Mani'nin nakşı gibiyim (*)
Mısrada bir çeşmeyim

Bilmem ki ne diyeyim

Cıziri'nin yüreğindeki ateş (3)
Hariri'nin şiirindeki güneş (4)
Yaşlı da olsam yepyeniyim

Bilmem ki ne diyeyim

Ben halkım, ben insan
Şu uygar yirminci yüzyılda
Sizin için tohum serperim
Bilmem ki ne diyeyim

Ne hanım ne de Hani
Ne Zerdüş'tüm ne de Mani
Kendime bir yük edindim
Bilmem ki ne diyeyim

Tutsakların urnuduyum
Açların yüreğindeki acı
Evsizlerin bedeninde üşürüm
Bilmem ki ne diyeyim

(Ronak)

- (1) Bêkes (1905-1948) Süleymaniye doğumlu Kürt ozanı.
- (2) Hani (Ahmedê Xani) 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyılda yaşamış ünlü Kürt ozanı ve bilgesi.
- (3) Cıziri (Melayê Cıziri), 12. yüzyılda yaşamış ünlü Kürt ozanı.
- (4) Hariri (Eli Hariri, 1010-1078), bilinen en eski Kürt ozanı.
- (*) Mani: 3. yüzyılda yaşayan bilge. Zerdüş'tün ünlü eseri Avesta'yı yorumlayan yazıları Zend diye bilinir. Cigerxwin de "Zend-Avısta" adlı divanının adını buradan almıştır.

BİZE GEREKLİ OLAN

Kürtler de bedeviler gibi bölük pörçük
Bize bir çoban gerekli
Uykudan uyanmak için
Bize kavalcı gerekli

Sayılmayız bölük bölük
Ezilen, zavallı, başsız
Bu kördövüşü bitmeli
Bize bir öncü gerekli

Gün erişip çağrılınca
Düşman üstüne varmalı
Yıldırım gibi inmeli

Bize savaşçı gerekli

Düzen, yol-yasa olmalı
Dedikoduyu kovmalı
İkiyüzlülere yer yok
Bize koçyiğit gerekli

Bir yurdumuz olsun diye
Gündoğu'da ses verelim
Sazımız, sözümüz olsun
Bize bir önder gerekli

(Ronak)

UMUT VAR

Güzel dost, ey genç okur
Sayısız mısraı peşpeşe serdim

Umarım alınmazsın
Onları bir gül gibi sunuyorum

Hoş renkli ve kokulu olmasa da
Satılık değildir gonca gülüm

Hoşgör eğer zayıf bulursan
Ölçülü, vezinli, benzeştirler

Çoksa eksiği, fazlası içinde
Ne diyeyim, tümü de bizimdir

Görünüşte genç ve alımlı bulacağın
Özünde kara ve çürük olabilir

Sen taze tereyağını ye iki gözüm
Bayat yağı benim ekmeğe sür

Ne deyim, yaşlıyım, genç ve diri değil
Yaşlıların yüzlerce kusuru olur elbet

.....
Ne bir yazı ustasıyım, ne de ozan
Yalnızca kapı önlerinde bir bekçiyim

Gülseverlerin bahçesine düşsem
Uyuyup düşlere dalmak isterim

Eğer arı ve düzgün değilse mısralarım
Soğuk değilse su, testinin eksikliğinden

Ey okur, umarım eksiğimi hoş görürsün
Çölde büyüdüm, Valansiya'da değil

(Zend-Avista)

ÖZGÜRLÜK VE KÖLELİK

Özgür olunca yaşam ne güzel
Yalnızca sen ve ben değil, herkes

Özgürce konuş, özgürce gez
Özgürce iste, dolaş, bak

Özgürce eyle, özgürce ye
Ne istersen yap, kendini denetle de

Kimseye zararın dokunmamalı
İşin uğraşın Marksistçe olmalı

Sen emeğini herkese sun
İnsanoğlu tüm dost, kardeş değil mi

İşçi ve köylülerin öncüsü ol
Güneş gibi ışığını dünyaya sal

Bu geniş dünyada dargörüşlü olma
Sana uzak-görüşlülük yaraşır

Kendi toprağında özgür olmazsan
Işığını kendine de sunamazsın

Özgürlüğü kolay sanma sen
Hamuru kan ve gözyaşıyla yağrulmuştur

.....
(Zend-Avista)

ANADİL

Dilini yaşat ey okuyucu
Ne dilsiz kişi olur, ne ulus

Kentten köye şöyle bir in
Bak dilin ne hoş, ne zengin

Bak ne tatlı anadil
Ne değerli ve saygın

Sözcükleri nazik, sesleri hafif
Yabancı sözcük gırtlığa takılır

Dilini daha da durula, tatlandır
Kürtçe konuş, bağır-çağır

Hep yaz, kitaplar hazırla, dolsun
Kitaplıklar her yerde, ağzına kadar

.....
Yüzlerce, binlerce yıl dilimiz
Bizim gibi tutsak kaldı

Ne denli kahraman ve yiğit ki
Yenilmedi kılıca ve mızrağa

Korudu kendini, boyun eğmedi
Sözcükler yarattı yeni yeni

Eğer biraz toz ve pas da sinmişse
Onun suçu değil, biz geç davrandık

Masal, şiir ve folklorla dilimiz
Ün yapmış, gelişip zenginleşmiş

Mısrada yoksul sayma onu
Ünü için Hesari yeter (1)

Cıziri ve Hani, o yığittir o
Dicle, Zap ve Aras gibi o

Siyahpuş'a, Nali'ye, Bati'ye bir bak
Miksi'yi, Nuri'yi, Hacı'yi oku (2)

.....
Yakutu, elması, inciye mısralarla
Ördüler, bir güzel düzenlediler

Dil gelinine sundular onu
Güzel dilimizi geliştirdiler

(Zend-Avista)

- (1) *Hesari* ile Cigerxwin kendini kastediyor. Hesar onun doğduğu köydü.
(2) *Siyahpuş*, Kurmanci lehçesiyle yazan bir Kürt ozanı, yaşamı konusunda fazla bilgi yok.
Nali (1797-1855), Şarezur doğumlu Kürt ozanı.
Bati (Mele Ehmedê Batê, 1417-1491), Hakkari doğumlu Kürt ozanı.
Miksi (Feqiyê Teyran) 14. yüzyılda yaşamış Kürt ozanı.
Nuri (Ebdal Nuri, 1903-1944), Kürt ozanı.
Hacı (Hacı Qadiri Koyi, 1815-1898) Kürt ozanı.

Yılmaz Güney Dönemeci ve Bir Anma Toplantısının Düşündürdükleri

Mehmet BAYRAK

Yılmaz Pütün imzasıyla yazdıklarından başlayarak hikaye ve romanlarıyla toplumcu-gerçekçi sanatta önemli bir çizgiye ulaşan Yılmaz Güney, film hikayesi, film senaryosu, sinema oyunculuğu ve yönetmenliğinde hiç kuşku yok ki Türkiye sinemasında bir dönemektir, bir itmedir. Nazım Hikmet'in şiirde ulaştığı çizgiye o, sinemada varıyor. Bunun içindir ki, kim hangi yasaklamayı getirirse getirsin onun halkla bütünleşmesini önleyemiyor ve büyüklüğüne gölge düşüremiyor.

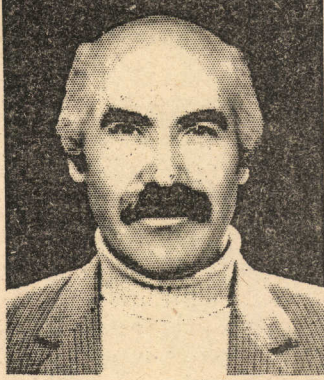
Bu gerçeği, ölümünün dördüncü yıldönümünde bu yıl Avrupa'da gerçekleştirilen anma toplantılarında bir kez daha gördüm ve duyumsadım. Birçok Avrupa şehrinde düzenlenen toplantılardan yalnızca birine, Heidelberg'de düzenlenene katılabildim. Hani şu burjuva basınının muhbirliğiyle "olay" haline getirilen toplantıya...

Herşeyden önce Almanya'nın dört-bir yanından ve komşu ülkelerden gelen Yılmaz Güney yandaşları ve hayranlarıyla altı bin kişilik salonun hıncahınç dolup taştığını gördüm ve onun anısı çevresinde bir sevgi-saygı yumağının içine düştüm. Dört-bir yandan gelen araç seli toplantının yapıldığı semti tika başa doldurmuştu. Beş bin kişinin koltuklara oturabildiği salonda, en az bin kişi yerlerde oturuyor bir o kadarı da salona giremeyerek dışardan izliyordu. Kısaca, Yılmaz Güney'in büyük ve saygın anısı önünde toplanan ve onu coşkuyla anan inançlı, duygulu bir insan seli vardı. Türkiye'den ve Avrupa'dan birçok sanatçının katıldığı toplantıda coşku, gecenin son sanatçısı Şıvan'la doruk noktasına varıyordu. Tek siyasi hareketin düzenleyiciliği üstlenmesi ve kimi küçük organizasyon bozuklukları eleştirilmedi değil, ancak yine de Yılmaz Güney'e duyulan büyük saygı ve sevgiden dolayı sol'un bütün türevlerinden insanlar katılmıştı toplantıya.

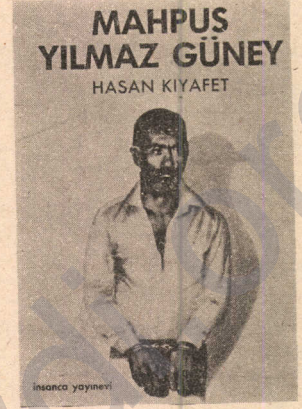
Baştan sona büyük bir coşku içinde geçen toplantı, hem Yılmaz Güney'in kişiliği ve geleceğe yönelik tasarıları hem de konunun güncelliği dolayısıyla ister istemez Kürt sorunu üzerinde yoğunlaşıyordu. Çünkü Yılmaz, hem Paris Kürt Enstitüsü'nün kuruculuğunu yapmış ve başlıca ilgi alanını oluşturan bu konuda kimi çalışmalara girişmiş hem de Irak'ın kimyasal katliamıyla sorun alabildiğine güncelleşmişti. İşte, anma toplantısının 'panel' bölümüne konuşmacı olarak katılan İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Eren, konuşmasının Saddam katliamıyla ilgili bölümünde, bütün mazlum halklar gibi Kürt halkının da günün birinde ulusal-demokratik ve insanî haklarına kavuşacağını vurguluyordu. Eren'in konuşması daha kimi konuşmaları gibi büyük bir coşkuyla karşılanıyordu. Ancak ertesi gün burjuva basınında gelişmesine tanık olmadığımız kimi düzmece, sapkın ve ihbarcı habere rastlıyorduk. Hürriyet Gazetesi'nin bir haberinde, Eren'in konuşması içeriği boşaltılarak, çarpıtılarak ve saptırılarak veriliyordu. Buna, "sosyallistiği" elden bırakmayan ve Yılmaz'ın arkadaşı olmakla övünmekten geri durmayan Demirtaş Ceyhun da çanak tutmuştu. Kim bilir, belki de Türkiye'ye dönüşünü güvenceye bağlamak ve bazı yerlere yaranmak için olacak, kulisteki bir sataşmasını tek yanlı olarak aynı gazeteye yansıtıyor ama her nedense bu eleştirisini kitlenin önünde yapma cesaretini gösteremiyordu.. Ancak bunca yaranma politikası bile, Ceyhun'un dönüştürme sorgulanmasını önleyemedi...

Hele Hürriyet Başyazarı'nın demokratik adına yaptığı ihbarlar ve tehditler gerçekten görülmeye değerdi... Eren'in, Hürriyet'i cevaplayan ve tekzip eden açıklamasının, "Eren: Sözlerim yanlış anlaşıldı" biçiminde yansıtılması ise ayrı bir gariplikti. Ancak bütün bunlar bile Yılmaz Güney'in "büyük yaşamı ve anısı" karşısında silik bir gölge olarak kalıyordu... Yılmaz ise her geçen gün biraz daha büyüyordu... ■

"MAHPUS YILMAZ GÜNEY" Dolayısıyla Hasan Kıyafet'le Konuşma

Hasan KIYAFET

Mahpus Yılmaz GÜNEY

Yılmaz Güney üstüne bugüne kadar birkaç kitap yayımlandı. Bunlar daha çok Yılmaz Güney'in sinemacı yönüyle ilgiliydi. Yazar Hasan Kıyafet ise bir başka sorumlulukla ve bir başka açıdan Yılmaz Güney'e ilişkin yeni bir kitap çıkardı. Kitap, Yılmaz Güney'in "mahpusluk hayatı" üzerinde yoğunlaşıyor. Doğrudan tanıklıklara dayanan kitap dolayısıyla Kıyafet'le yaptığımız kısa söyleşiyi sunuyoruz.

- NEDEN YILMAZ GÜNEY?

- Neden Yılmaz Güney olmasın, sorusunu sormak geçiyor içimden. Sayın İlhan Selçuk'un dediği gibi, Yılmaz bize çok şey verdi. Biz O'na ne verdik...? Nedense yerli yabancı ayırımı gözetmeden bazı insanlara karşı kendimi sürekli borçlu hissedirim. Örneğin bu Nazım olur, Mandela olur, Che Guvera olur, İlhan Erdost olur, tekerlekli sandalyeden kalkamayan Server Tanilli olur ya da YILMAZ olur.

1972'den sonra bir yıla yakın bir süre Yılmaz'la Selimiye cezaevinde birlikte bulunduk. Önceden sinema ve edebiyattan tanıdığım Yılmaz Güney'i burada daha yakından tanıdım. Kuşkusuz o zaman onu yazmak aklımdan geçmiyordu. Ama 12 Mart'ı, cezaevlerini yazmaksa aklımdan çıkmıyordu. 12 Mart'lara, 12 Eylül'lere onların dillere destan cezaevleri de eklenince, konu daha bir önem kazanmış oldu. Hele her iki dönemde de, buralarda yatanlardan birisi Yılmaz Güney olursa...

Zaman zaman yinelediğim gibi, yurdumuzun şiirinden nasıl Nazım geçtiyse, sinemasından da Yılmaz geçmiştir. Buraya, şunu da ekleyeceğim: BU YURDUN

CEZAEVLERİNDEN YILMAZ GÜNEY DE GEÇMİŞTİR. O, geçtiği cezaevlerinde iz bırakmıştır. Dört duvar arasını okullandırmıştır. Esrar, kumar ve pis kabadayılıkları kaldırmış, yerine düşüncenin egemenliğini koymuştur. Bunu ziyaretine gittiğim cezaevlerinde, birlikte yatmış mahkum arkadaşlarında, çok net gördüm.

Sözü toparlarsak, Yılmaz Güney'e dostluk, gönül borcum vardı bir. İki, Yılmaz'ı çarpıtmadan olduğu gibi, onun çok sevdiği halktan sorarak yeni kuşaklara aktarmaksa, ayrıca düşünsel bir görevdi (Yılmaz'ın uğruna hayatını verdiği işçi sınıfının ideolojisine hizmet anlamında bir görev). Üç, özellikle vurguluyorum: Yılmaz'ın dünyaya bakış açısının çarpıtılmasından korkuyordum. Çünkü ünlülerin dostu kadar düşmanları da olur. Sağlığında o, sol fraksiyonlar arasında paylaşılmadı. Bu bir bakıma doğaldı da. Çünkü her grup yanında güçlü adların bulunmasını ister. Bu doğal ama, bizim gibi solunun altyapısı henüz pekişmemiş ülkelerde, kırk parçaya bölünmek doğal değildir. Söz konusu iyi niyetli sol grupların, Yılmaz'ı kendi yanlarında görmek isterlerken yaptıkları bir yanlış vardı. Farkında olmadan Onu yalnızlaştırıyor, etki alanını daraltıyorlardı.

Bir de amaçlı olarak Yılmaz Güney'i bir yerlere çekmek isteyenler vardı. Onu Sovyetler'in düşmanı olarak göstermek istiyorlardı. Bu görüşün önünde hangi iyi niyet olursa olsun, gerisinde ABD'nin olduğu kesindi.

Bence Yılmaz fraksiyonlar üstüydü. İşçinin, emekçinin ezilen yanında, ezenin sermayenin, emperyalizmin karşısındaydı. Ötesi ayrıntıdır. Hangimizin hayatı cetvelle çizilmiş kadar düzgündür? Geçmişte bir sürü iniş çıkışlarımız, düşüp kalkmalarımız olmuştur. İhanetin

dışında her türlü yanlı kabulümüzdür. Yılmaz'ın geçmişte yaptığı sol çizgi değişimleri, kimi sol gruplara daha sempatik bakması, tüm bu anlamda değerlendirilmelidir.

Yılmaz öldükten sonra, onun cezaevi yaşamını yazmayı belki de ilk tasarlayanlardanım. Bu anlamda ilk ilanı da veren oldum. Çeşitli dergi ve gazetelerde onunla ilgili cezaevi anıları derlediğimi duyurdum. Sayın Selçuk'un "Yok mu bir yürekli sinemacı, Yılmaz'ın filmlerine konan yasağı delecek?" diye yazı yazdığından önceydi benim duyurular. Film değil ama onun hakkında kitap yasağını delme konusunda belki biraz katkı olmuştur.

Duyurulardan sonra, Güney'le ilgili üç dört kitap çıktı. Çeşitli nedenlerle ben geç kaldım. Yani, bu da bir neden olabilir Yılmaz'ı yazmak için!

Şimdi, neden Yılmaz Güney olmasın, neden Onu yazmayalım diyemez miyiz?

- GÜNEY'İN KİŞİLİĞİ, SANATÇILIĞI VE DÜŞÜNCE EVRENİ NASIL ÖZETLENEBİLİR?

- Gezip gördüğüm yerlerde şunu anladım: Hiçbir ünlü, hiçbir sanatçı halkı tarafından Yılmaz Güney kadar sevilmiş olamaz. Siverek'ten onun öldüğüne inananları tanıdım. Cezaevlerinde "Yılmaz Güney'in başı için..." diye başlayan yeminler duydum. Onunla cezaevinde çekilmiş fotoğraflarını, otobüslerde paso gibi göstererek bedava yolculuk edenleri tanıdım. Yılmaz'ı cezaevinden kaçırabilmek için gardiyanlık mesleğini seçen, Yılmaz başka yere nakledilince de oturup ağlayan gardiyanların varlığını öğrendim. Isparta'da herkesin onu kaçırma eylemine sahip çıktığını, Siverek'te de Siverekliilerin onunla akraba olmayı savunduğuna tanık oldum.

İster siyasi olsun, ister sosyal suçlu, Yılmaz'ı kabul etmeyene rastlamadım. Yoğun özverisi, insan yüreği onun çevresinde haklı bir sevgi ağı oluşturmuştu. Arkadaşlarına karşı ayrıcalık anlamı taşımasın diye,

perhiz yemeği yemeyip ülserden kıvrandığını çok gören olmuştur.

Bence Yılmaz'ın sanatçı kişiliği, siyasal kişiliğinden ayrı değildir. O, sürekli hangi sınıfın sanatçısı olduğu kaygısını ve sorumluluğunu taşımıştır. Gücü yeter yetmez kamerasını emekçi sınıfın hizmetine sunmuştur. Özün, biçime üstünlüğünü ta baştan kavramıştır. Söylendiği gibi, o sinemanın dâhilerinden biridir. Sinemaya âşıktır. Karısının yüzüne karşı, dünyada sevdiklerini sıralarken, sinema, karım Fatoş ve oğlum Yılmaz diye devam eder.

- YILMAZ'IN DÜŞÜNCE PLANINDA ULAŞTIĞI NOKTA VE TASARILARI KONUSUNDA NELER SÖYLEYEBİLİRSİN?

- "Kürtlüğümden ve yoksulluğumdan çok çektim" sözünü iyi anlamak gerekir. Bazılarının dediği gibi o hiçbir zaman bir kafatasçı değildi. Onun, Kürt burjuva ve feodallarının denetiminde ayrı bir Kürt hükümetini amaçlayacağını sanmaksızın, gerçekten Yılmaz'ı hiç mi hiç anlayamamak olur. "Türkiye'de yöneten dominant ulus, Türkler değil de Kürtler olsaydı, ben Türk'lerden yana olurum" sözü bizce çok anlamlıdır. Yılmaz herşeyi ile ezilenin yanında; ezenin, sömürenin karşısında bir sanatçıdır. Kürt kökenli oluşu değerini ne azaltır ne artırır.

Ulaştığı nokta, dar fraksiyon çekişmelerinden sıyrılıp disiplinli partili bir mücadele ile emekçi sınıfın iktidarına yürümek düşüncesidir. Tasarılarına gelince, söylenecek söz hem güç hem kolaydır. Güçtür yaşamıyor. Kolaydır, yaptıklarına bakmak ne yapacağını apaçık ortaya koyar. Daha çok çalışmak, daha çok üretmek. Hem yurduna, hem insanlığa yararlı olmak, özlemleri doluydu. Mahpusluk ona, kameradan uzak oluşuyla koyardı. Tüm "Birlikte çok güzel şeyler yapacağız. Bizi bekleyen görevler sorumluluklar var abi" derti. ■

ÖZGÜRLÜK (*)

sabahın seherinde
kurşuna dizilen kardeş
suretin çizilmiş duvara
sabahın seherinde
derisi yüzülen kardeş
ben terlerim yerine

sabahın seherinde
sehpada salınan kardeş
düşleri bölünen kardeş
kırık bir dal gibisin gönlümde
kanayan gül gibisin gönlümde
her gelene eğilmeyen

yüzyıllardır yahşi yaman yaşayan
gür bir isyan ışkıdır ışığınız
dünümüzden günümüze uzayan
insan ağacında

can ağacından
pir sultan'ca başı dik
bedreddin'ce alnı ak
nesimi'ce enel-hak
ve yunus'ca halk dostu
yine bir nefes esti
dağınızdan düzüümüze sevdalı
yaylanızdan yüzümüze sevdalı

Ozan Telli

(*) Ozan'ın "özgürlük" konulu uzun şiirinden bir bölüm

Ölümünün 7. Yıldönümünde Enver GÖKÇE'nin Acılı "Büyük" Yaşamı

Mehmet BAYRAK

Önce iki küçük anı:
Enver Gökçe'yi ilkin Yaşar Kemal'in evinde gördüm ve tanıdım.

1973 yılıydı. Ümit Kaftancıoğlu ile gitmiştik Yaşar Kemal'e. Yanımızda karı-koca iki doktor arkadaş vardı. İnce Memed'i Ermeniceye çevirmek ve romancıyla yapılmış bir konuşmayla yayımlamak istiyorlardı. Konuşma yapıldı ve sanıyorum yayımlandı.

Yaşar Kemal büyük bir coşkuyla karşılamıştı bizi. Ancak bu karşılama anında bir kişinin gölge gibi süzülüp hızla uzaklaştığını gördüm. Hiçbir anlam verememiştim bu sessiz ve tedirgin kaçısa... Yaşar Kemal'e, gidenin kim olduğunu sorduğumuzda, aldığımız yanıt, bizi daha da üzmüş ve düşündürmüştü... Enver Gökçe'ydi, insanlardan kaçan bu kişi... Yaşar Kemal'e dost olmuş ama hâlâ ürküyordu insanlardan... Tek parti döneminin baskıları, Demokrasi Partisi dönemindeki uzun tutukluluğun yol açtığı ezinç ve Çit köyündeki sıkıntılı yaşamı gücendirmiş, soğutmuş, ürkütmüş, insanlardan uzaklaştırmıştı onu... O sessiz ve tedirgin kaçış, tüm bunları çağırıştırmıştı birden...

İsteğimiz üzerine, Yaşar Kemal geri çağırdı Gökçe'yi. Hepimiz yeni tanışıyoruz kendisiyle. Görüşme süresince hiçbir şey konuşmadan oturdu. Bir şey sorulunca kısaca yanıtıyor, yeniden dalıyordu...

"Dost Dost İlle Kavga" (1973) daha yayımlanmamıştı görüştüğümüzde. Çok önceleri *Yurt ve Dünya* dergisinde

rastladığım "Köylülerime" şiirinin, ilk şiiri olduğunu orada öğrenmiştim.

Dostluğumuzun pekişmesi, kendisiyle Huzurevi'nde yaptığım konuşmadan sonra gerçekleşmişti.

★

Gökçe'yle ilgili ikinci anım daha da üzücü ve düşündürücüdür.

TRT'deki görevim sırasında, kaymakamlıktan gelme bir iş arkadaşım, Türkiye'de güncelliğini bir türlü yitirmeyen "ihbar mekanizması" üzerinde dururken, kaymakamlığı sırasında yaşadığı bir olayı anlatıyordu.

12 Mart 1971'den sonra, arkadaşım Eğin Kaymakamıyken, kendisine sürekli ihbarlar gelmekteymiş...

Çit köyünde kuşkuyla bir kişi oturmaktaymiş... Bu adam yüksek öğrenimli olduğu halde kente gitmez, köyde

kalmakta direnirmiş... Kimseyle de görüşmemiş bu adam... Yapayalnız kalırmış in gibi bir evde... Bazı ülkelere haber sızdırdığı kuşkusuna kapılmaktalarmış... Yoksa neden kente gitmeyip burada kalasıymış?... Mış, mış da mış, mış...

İhbarlar öylesine yoğunlaşmış ki, Kaymakam arkadaş bir jandarma birliğinin başında köye gitmiş ve kuşku adamın evine baskın düzenlemişler... Ev didik didik aranmış, ancak birkaç edebiyat kitabı dışında hiçbir şeye rastlanamamış...

Kaymakam arkadaş, olayı anlatırken, söz konusu kişinin o kötü koşullar içinde nasıl yaşayabildiğine hâlâ şaşmaktaydı. "O bir kovuğa, bir ine benzeyen evde hayvanlar bile yaşayamazdı" diyordu...

Eski kaymakam arkadaşım, sözünü ettiği kişinin büyük ozan Enver Gökçe olduğunu, yaklaşık 10 yıl sonra benden öğrenecek ve şaşakalacaktı...

★

Erzincan'ın Çit köyünde başlayıp, Seyranbağları Huzurevi'nde noktalanmış çileli, acılı, zor ama "büyük" bir yaşamı var Enver Gökçe'nin. Tıpkı "Meri Kekliğim"de anlatıldığı gibi emekçilerininkiyle özdeş bir yaşamdır bu.

*Bir/Elde/Çatal/Bir/Elde/Dehre/Dalar/Dikenlerin/
Kengerlerin/Peşinde/Kaderimmış/Söğërim/Oy/Meri/
Kekliğim/Yeter/Çektiğim*

*Dut/Kurusu/Süpürge/Tohumu/Yediğimiz/Ve/Bir/Godik/
Arpa/İçin/Sivas/Kapılarında/Geri/Çevrildiğimiz/Günleri/
Defledik/Meri Kekliğim/Yeter/Çektiğim*

*Yol/Parası/Veremedim/Diye/Şu/Dağları/Bana/Açtırdılar/
Şu/Yolları/Bana/Hacizlere/Gitti/Suna/Gibi/Keçim/İneğim/
Meri Kekliğim*

*Kore/Dağlarında/Tabakam/Kaldı/Mapus/Damlarında/
Özgürlüğüm/Hey/Meri/Kekliğim/Yeter/Çektiğim.*

A. Kadir, Rifat Ilgaz, Cahit Irgat, Ömer Faruk Toprak, H.İ. Dinamo, Mehmet Kemal, Sabri Soran ve Fethi Giray'larla 1940 toplumcu şiir hareketi içinde yer alan Enver Gökçe, Ahmed Arif'le birlikte, bu hareket içinde yer alan şairlerden bazı yönlerle ayrılıyor. Halk söyleşiyinden yararlanma ve folklor ögesi bu iki şairin şiirlerinde belirgin bir özellik olarak ortaya çıkıyor. Her iki şairin de daha ilk şiirlerinden bu yana değişmeyen bir özelliği bu. Ayrıca bu iki şairimiz, yüzyıllarca Osmanlılarla Safeviler arasında kalmış, istismar edilmiş bir halkın, macerası günümüzde de değişik boyutlarla devam eden insanlarımızın dramını yansıtıyorlar. Rastgele doğup, ezbere-ezbere büyüyen ve yanlışlıkla ölen insanlardır bunlar. Bir türkü gibidir bunların şiirleri. Memleketin ahvâlini öğrenmek, köyümüzü köylümüzü yeniden bellemek için okunması türküler... Mis gibi insan, mis gibi doğa kokar bu türkü-şiiirler...

Bu türkü-şiiirlerde, bir yandan insanımızdan görüntüler izlerken, bir yandan da binlerce yıllık tarihinde türküyü düşünüp, türküyü söyleşmeyi bir gelenek haline getirmiş insanlarımızın türkülerini buluruz.

Yüzlerce yıllık bir yaşam deneyiminin izlerini taşıyor bu insanlar... Ezilmiştir, horlanmıştır, sahip çıkılmamış geri bırakılmıştır... Bu yüzden kırıktır, dargındır, güceniktir,

mahzundur bu insanlar. Yaşamlarından kaynaklanan bir hüznün taşırlar içlerinde... Tarihe dargın, topluma güceniktirler... Bundandır mahzunlukları, bundandır çevreye güvensizlikleri... Dışardan köstek, doğadan destek buldukları için doğaya sığınmışlardır... Bir bakıma tüm acımasızlığına, tüm çetinliğine karşın yine de doğaya yaslanmakta bulmuşlardır çareyi... Doğanın saflığını ve içtenliğini taşırlar bu yüzden... Kimi zaman çocuklar gibi gülüp, kimi zaman mağaralar gibi inlemeleri bundandır. Bundandır bu türkü-şiiirlerin insan ve doğa kokması... Üzüntünün ve sevincin ve de insana dair ne varsa buram buram tütmesi bundandır bu türkü-şiiirlerde...

Her şeye, ama her şeye karşın yitirmedikleri bir şeyleri var bu insanların: İnsancıl özlere ile geleceğe umutla bakmaları... Enver Gökçe insanları da tüm insanlar gibi umutla bakıyor geleceğe... Tüm kırınlıklarına, tüm dargınlıklarına karşın özgür bir geleceğin özlemini taşıyor bu insanlar da içlerinde... Üstelik Gökçe'nin genç insanları, bu özlemi daha bir bilinçle taşıyıp götürüyorlar yarınlara...

Enver Gökçe, daha ilk şiirinde ne diyor bakın:

*Anamız birdir, aynı memeden emmişiz dostlar.
Kan kardeşiz, sizlere kanım kaynıyor.
Sizlerle beraber herketik toprağı,
Beraber yattık hapiste, beraber teskere aldık.
Ve maniler yaktık hasret için;
Gülemediyse de boş verdik beraber...
Halay mı çekmedik kol kola,
Horon çekmedik diz dize.
Çepken mi vermedik rüzgara?
Koyun koyuna yattık toprak duvarlarda
Sıtmayla, sığırla, davarlarla...
Daha da yatarız dostlarımız daha da...
Gün gelirse eğer
Halay çeker türkü söyler gibi yanyana
Mavzer mavzere verip de
Düşmana kurşun da atarız.
Sizlere kanım kaynıyor, yabancı değilsiniz bana...*

★

Evet, yukarıda da vurguladığım gibi, Enver Gökçe'yle dostluğumuzun pekişmesi, kendisiyle Seyranbağları Huzurevi'nde yaptığım konuşmadan sonra (bkz. Demokrat, 6 Ocak 1980) gerçekleşmişti. Bu, sanıyorum Enver Gökçe'yle en son yapılan konuşmalardan biriydi. Bu nedenle konuşmanın bazı kesitlerini, anısına duyduğum saygıyla burada yeniden aktarmak istiyorum:

● 1940'larda boy veren toplumcu-gerçekçi şiir hareketi içinde yer alıyorsunuz. Bu hareket içinde yer alan ozanlardan bazı yönlerle ayrılıyorsunuz. Halk söyleşiyinden yararlanma ve folklor ögesi sizin şiirinizde belirgin bir özellik olarak ortaya çıkıyor. Daha ilk şiirlerinizden bu yana değişmeyen bir özellik bu.

Bazıları, -sözgelimi Atilla İlhan- folklorun sanat ürününü ezdiği görüşünde. Dahası bu doğrultuda ürün veren sanatçıların folklorun ardına saklandıklarını öne sürüyor aynı kişiler.

Bu konuda neler söylemek istersiniz? Bu arada

kendi sanat anlayışınızı da aktarmanızı istiyorum.

○ Folklorun sanat eserini ezdiği doğru değildir. Sanat eseri, tam tersine halk türküleri ile zenginleşir, güzelleşir ve güç kazanır. Sonra, gerçek sanatçının folklor öğelerinin ardına saklanması söz konusu olamaz. Sanat, sosyal ve estetik yönden bütünlük içinde bir yaratmadır. Hasılı sanatçı ne körükörüne halk hayranlığına kapılmalı, ne de ona tepeden bakmalıdır. Halkın sınıflardan oluştuğu hiç hatırdan çıkmamalı, halka ışık tutacak bir yaratmanın devrimci sınıfları sömürü çarkından kurtaracak bilimsel öğretinin doğru kullanılmasından ve bu uğurda savaş verilmesinden geçtiği unutulmamalıdır.

● "Dost Dost İlle Kavga"daki şiirlerinizle "Panzerler Üstümüze Kalkar"daki şiirleriniz arasında kurgu bakımından bir fark var. Önceki şiirlerinizin çatısını çok sözcüklü dizeler, sonraki şiirlerinizininkiye tek sözcüklü dizeler oluşturuyor. Daha önce aktardığım "Meri Keklğim" şiiri ikinci türe giriyordu.

Bu söyleyiş biçiminiz seçmenizin nedenini öğrenmek istiyorum. Bu arada şiirinizin izlediği gelişim çizgisini anlatmanız yararlı olacaktır.

○ "Panzerler Üstümüze Kalkar", Keban yöresinin denemesidir. Ama bu şiir yönünden hiç dizeye dayanmamaktadır. Ve şiiri daha da basitleştirmek için kaleme alınmıştır. Yalnız şiirin vurgusunu ve seslerini iyi kavrayabilmek için dikkatlice okumak gerekmektedir. Bu yüzden Dost Dost İlle Kavga ile Panzerler Üstümüze Kalkar, yüzeysel yönden farklı gibi görünüyorsa da iki eser temelde bir noktada kesişmektedir.

● Genelde bir sosyalist-realist sanatçı gibi, sizin de gerçek yaşamdan kaynaklanan bir şiiriniz var. Kendi yaşamınız da doğal olarak kaynaklık ediyor bu şiire. Çocukluk yılları, okul yılları, mapusluk yılları ve 1960 sonrasını izlemek mümkün şiirlerinizde.

Şimdilerde Seyranbağları Huzurevi'nde nasıl geçiyor günleriniz? Neler yapıyor, neler yazıyorsunuz? Edebiyat çalışması olarak ne var elinizde? Bu dönemde ortaya çıkan şiiriniz varsa, bir örnek verebilir misiniz?

○ Halen Seyranbağları Huzurevi'nde kalmaktayım. Günlerim Pablo Neruda çevirileriyle geçiyor. Daha önce parçalar çevirdiğim "Uyansın Oduncu" ve "Kaçak" adlı büyük epösesinin tamamını çevirmek istiyorum. Ayrıca yine Pablo Neruda'dan şimdiye dek Türkçemizde bilinmeyen yeni şiirlerini de Türkçemize kazandırmak istiyorum.

Neruda'nın yeni ve bilinmeyen bir şiirini, Şillili devrimci RECABERREN adına yazdığı bir şiirini vermek istiyorum.

Recaberren, Şili'nin oğlu
Şili'nin babası, babamız,
Gelecek günlerin gücü
Senin yapıtımdan doğdu.
Senin acılar

Ve topraklar içindeki çizginden.
Halksın, pampasın, vatansın sen;
Kilsin, kumsun, evsin, okulsun,
Ayaklanmasın, saldırısın, yumruksun,
Geçit törenisin, akınsın, düzensin, buğdaysın,
Direncisin, büyüklüksün, kavgasın.

Senin bakışın altında
Vatanın kırıklarını sarmaya
Andolsun Recaberren!

Ve şerefsiz kumlar üzerinde
Çırlıçiplak çiçeğini
Özgürlüğün yücelteceğine
Andolsun!

Andolsun
Zafere kadar
Yolunda yürüyeceğimize.

● Enver ağabey, son sorum şu olacak: Türkiye'nin geleceği konusunda neler söylemek istersiniz?

○ Gerçi çözümlenmesi gereken birçok sorun var, birçok çelişkiler var. Yine sayısız güçlükler, darboğazlar var. Ama ülkemizin geleceğine ilişkin görüşlerim herşeye karşın olumludur. Ve tüm toplumlar gibi toplumumuzu da aydınlık ve güzel bir geleceğin beklediğine inanıyorum.

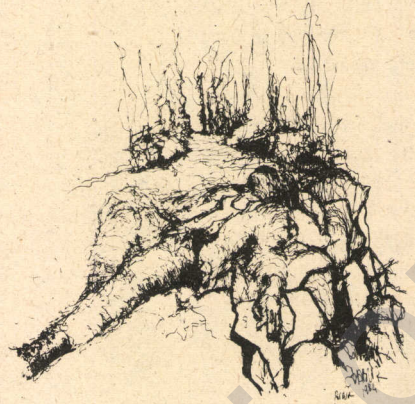
★

Sözlerimizi noktalarsak, şair Enver Gökçe, acılı 'büyük' bir yaşamın simgesi ve bir 'halk türkücüsü' olarak sonsuza dek yaşayacaktır... ■

ÖYKÜ

Yarış

Zeynel KURUCALI

Gitme anı yaklaştığında Memo istemiye istemiye yerinden doğruldu. Duvardaki çiviye asılı ve nerdeyse kendi gibi iki kişiyi alacak kadar bol ceketini giydi, ayağına yün çorabını, başına külahını geçirdi, bir yakınının hediyesi olan yün atkısını boynuna doladıktan sonra, kir pas içindeki torbayı omuzuna atarak kapıya yöneldi. Ama daha onu açmamıştı ki annesi hemen hemen her gün yaptığı gibi önüne dikiliverdi. Omuzlarından tutup sevecen bakışlarla süzdü kendisini. Kulaklarını, boynunu iyicene örtüp örtmediğini kontrol etti, parmaklarını başında doluşturdu. Ardından kapıyı açarak çıkmasını bekledi. Memo sokağa daldı, yapabildiği kadar hızlı adımlarla yola koyuldu. Ancak, henüz fazla uzaklaşmamıştı ki anne arkasından seslendi:

— Her taraf buz, dikkatli olasin kadasını aldığım. Bir yerlere takılıp kalma, eve erken dön, dedi.

Memo, hafifçe yan dönerek:

— Tamam ana, meraklanma sen. İşim biter bitmez evdeyim, bilesin, diye karşılık verdi. Sonra cadde boyunca yürümeye devam etti.

Yol buzlu, etraf karla kaplıydı. Memo, düşmemek için bir çukurdan ötekine özenle basıyor, fırsat buldukça yanbaşındaki evlerin duvarlarına tutunmayı ihmal etmiyordu. Ürkütücü bir soğuk vardı yine Ağrı'da. Öylesine soğuktu ki hava, Memo bir anda yüzünün çıplak kısımlarına onlarca iğne batırılıyor sandı. Çevreye şöyle bir göz attı, o.talık ıpsıssızdı. Bazan orda burda açılıp kapanan kapıların gıcirtısı, sokaktan geçen insanların ayak sesleri de olmasa koca mahalle bir mezarlık sanılırdı. Evler iyicene büzüşmüş, yere yapışmış gibiydiler. Bacalardan yükselen tezek ve kömür kokusu yüklü duman sütunları çok geçmeden dağılıyor, yoğun sise karışarak bir perde gibi kentin üstüne yayılıyordu.

Ara yolu bitirip de ana caddeye girdiğinde şehir biraz daha canlandı, ortalıkta daha fazla insan gözükür oldu. Kahve kapılarının önünden her geçişte şanata tırmalıyordu kulağını. Her birinin birer atın çektiği kızaklar, cadde boyunca ışığa benzer bir cızırtıyla kayıp uzaklaşıyorlardı. Sarıp sarmalanmış, bıyıkları buz bağlamış sürücüler ise, müşteri arama dışın'a, dünya ile bağlarını koparmışçasına donuk ve ilgisizdiler.

Bir süre o şekilde yol alan Memo, bu kez arkadaşı Mısto ile yüz yüze geldi. Bir sürpriz değildi bu. Sık sık günün o saatinde, o semtte karşılaşıyorlardı zaten. Ve ne o, ne de ötekisi nereye gidecekleri konusunda bir şey sormadılar birbirlerine. Yolları aynıydı, her ikisi de biliyordu bunu.

Konuşa konuşa yolun sonuna geldikleri zaman, karşılaştıkları manzara da yine her günkünden farksızdı. Orta yerde askeriyenin çöplüğü, onun tepesine çöreklenmiş bir grup köpek, çevresinde çocuklardan oluşan bir halka ve daha gerilerde beklemekte olan öteki köpekler... Çocukların da, köpeklerin de gözleri aynı noktadaydı. Yemek artıklarını getirecek askeri aracın yolunu izliyorlardı hep birlikte.

Zaman, inat etmişcesine ağır ilerliyordu. Saatler tembelleşmiş, uyuşmuştu adeta. Ve arabanın gelmesi geciktikçe soğuk daha bir etkili oluyor, ayak ve el parmaklarında başlayan üşüme giderek acıya, uyuşmaya dönüşüyordu. Çıplak durumda olan alın kısmı ile elmacık kemiklerinin durumu hakeza aynıydı. Ne var ki bütün bunların etkisini azaltmanın yöntemini de biliyordu çocuklar. Durmadan geziniyor, zıplıyor, kovalamaca oynuyorlardı. Daha da olmadı mı el ele vererek, ya da birbirlerinin omuzlarından tutarak, sesi en güzel olanın söylediği türkülerin eşliğinde govende duruyorlardı. Öyle ki çöplük çevresinin vazgeçilmez bir eylemi haline gelmişti bu iş.

"Geliyorlar!" diye bir ses duyulduğunda, en hareketli anlarından biri oynanmakta olan govend birden kesiliverdi. Tümünün bakışları aynı noktaya, yaklaşmakta olan askeri araca çevrildi. Az önceki neşeli, güleç çehreler bir anda kaybolmuş, yerini donuk ve endişeli yüzlere terk etmişti. Hava iyice gergindi artık. Yüreğindeki arkadaşlık duygusunun, yerini rekabetçi bir hırsa terkettiği çocuklar, buzdun birer heykelciktiler sanki.

Memo, o sıra yemek artıklarının bırakılacağı çöplüğü tekrar tekrar gözden geçirdi. İyi bir yer tuttuğuna inanıyordu. Bu kez rakiplerini izledi. Her biri en az kendisi kadar artıktan fazla pay koparmaya kararlı gözüküyordu. Yaydan boşalmaya hazır birer ok gibiydiler. Ama sağ ilerisindeki koca köpeğin durumu biraz daha farklı gözüküyordu. Onunla göz göze gelmek, birden korkuttu

kendisini. Hainceydi bakışları. Kanlı gözleri hiç mi hiç güven verici değildi.

Her nedense o an, oradan uzaklaşıp başka bir yer tutmak geçti içinden. Ama hemen bu düşünceyi terketti. Askeri araç çöplüğe ha ulaştı, ha ulaşacaktı. O aşamadan sonra yer değiştirmek, bir şey elde edememek demektir. Oysa buna hakkı yoktu. Ne olursa olsun eve boş dönmemeli, yiyecek birşeyler götürmeliydi. Neden acaba? Sırf kendisini düşündüğü için miydi böyle yapması? Değildi. Geride kardeşleri vardı ve o gün yine yiyecek bir şeycikleri yoktu. Bunları düşünürken de kardeşleri geldi gözünün önüne. Onları teker teker süzdü, bakıştı. Ba'ışlarıyla açıklarını dile getiriyorlardı adeta. İçi yandı, gözleri buğulandı Memo'nun.

Fakat o şekilde daha fazla kalmaya fırsatı olmadı. Askeri aracın artan gürültüsü kendine getirdi onu. Hemen toparlandı, gerisin geriye yol alıp çöplüğe yaklaşmakta olan arabaya baktı. Derken araba durdu, şoför mahallinin kapısı açıldı ve biri onbaşı olan üç er yere atladı. Üçü birden şöyle bir süzdü kendilerini. Ama beklenenin tersine o gün bir şey söylemediler. Ne var ki bakışları her zamanki gibi alaycı, davranışları can sıkıcıydı. Hele de onbaşı olanın pis bir sırtışı vardı ki, insanın yüreğine sokulan bir hançerden beterdi.

Sonra askerler bidonları teker teker başaşağı çevirerek yemek artıklarını döktüler. Ve onlar oradan uzaklaşırken de yarışın en can alıcı noktası yaşanıyordu. Köpekler, bir kemik ya da ekmek parçasını alıp hızlı hızlı kemirmeye veya yemeye çalışırken, çocukların ustalaşmış elleri bir makine gibi işliyordu. Memo ilk elde büyükçe bir ekmek parçasını ele geçirdi. Tam onu sevinçle torbasına atarken, gözüne yeni ve daha büyük bir parça ilişti. Kendisinin dahi önceden düşünmediği bir atıklıkla bu yeni parçaya uzandı. Fakat ona doğru atılan yalnızca kendisi değildi. Koskocaman gri köpek de yapmıştı aynı şeyi. Birinin eli, ötekisinin keskin dişleri aynı anda kavuşmuştu ekmeğe. O sıra bir kez daha gözleri buluştu. Bakışları deminkine göre daha düşmancaydı. Ve birden neye uğradığını şaşırıp Memo. Köpek ekmeği bir kenara bırakmış dişlerini eline geçirivermişti onun. Memo hem bağırıyor, hem de vücudunu olanca gücüyle geriye çekerek ondan kurtulmaya çabaladı. Ne var ki bu hareketi acısını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Korku ve acı içerisinde kalan Memo, bu sefer boşta kalan eliyle köpeğin kafasına bir yumruk indirdi. Köpek yine bırakmadı kendisini, üstelik daha büyük bir hırs ve kızgınlıkla sağa sola sallamaya, orasını burasını dişlemeye başladı. Her diş atışta Memo kasılıp büzülüyor, eti parçalanıyor, kaniyordu. Kanı görür görmez insana ürküntü veren korkunç hırıltuların eşliğinde öteki köpekler de üşüştiler Memo'nun başına.

Az sonra her şey bitmişti. Memo paramparça olmuş, kan ve pislik içerisinde bir cesetçikti sadece. Artık ne eve dönebilecek, ne de kardeşlerine yiyecek bir şeyler götürebilecekti. Bir parça yiyecek artığı uğruna yaşamı noktalanmıştı Memo'nun, Memo yarışı kaybetmişti. ■

NOT: Öykü yaşanmış gerçek bir olayı dile getiriyor.

GÜNEŞ GETİR GÜL GETİR

kuşatmış can kuşunu dört yandan
bu pranga bu bukağı bu zindan
bu örgüler bu sürgüler bu surlar
bu derinlik bu karanlık kapkara
bir de bakır yanığı bağrımda yara
ayrılığın senin
ayrılığı günün
isterim ki işlesin iliklerime

güneş getir gül getir
isterim ki mavileri gözlerime serilsin gökyüzünün denizin
yosunlardan duvak yapıp tel getir
çın çın çınlayan çan sesini çoban sesini yayla yelini
meneviş kokusunu kuş kanadını al getir kırlardan

al getir özlediği özgürlüğü özümün
al getir ateş aşkına
su aşkına al getir
susadık be pınar gözlü kardeşim
bul getir
bul getir

Ozan Telli (ŞAHİNCE, s. 52)

İKLİM KUŞU

bu şarkı bu ülkede söylenen
benim de sicilim "şüphelidir" iklim kuşu nereye
rüzgar toplamaz dökülen tüylerimizi
devşirdiğim bir demet hırçın sözcükler
eylül kıyımı söze gelmez
(ki padişahın yedi ayrı oğlu gibiydik
yedi ayrı yoldan gittik döküldü tüylerimiz)
dön sözle yağmur yağmaz ki
dön konuğum ol
"kaçak" tütün saralım
"kaçak" sözcüklerle söyleşelim
(ülkesinden ayrı düşen
kökü çürümüş ağaca benzer)
ey iklim kuşu ger kanadını taş çatladı
bu gök ve serçe bu ağaç ve su ve yıkılmış evler
bu her yanı gül kokan us
anladı baykuş sürüsü sürgün edilir ülkemde
ve zehirin kökü kurur

Ibrahim MALGAÇ

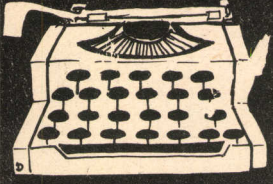
AĞLA SEVGİLİ YURDUM

geldiler atları hırçındı ve bitkin
şarapsız ve kadınsız geçirdiler geceyi
ürkek kanatlı kırlangıç konuğum olsun
rüzgar çekinir dağıtmaz tüylerini
he esmer yüreğim kanasın seni tanıyan dağlar
geldiler göz dikmedim belindeki silahlarına
bırakmadım otlaklarına girsin ineğim
ama kırdırdılar ilkönce beni kendime
sonra su verdiğim atları çiğnedi bedenimi
kül başıma
(ki serçe bile tanır yuvasını çubukla karıştırıranı
bilir önlem almadı mı kırılır kanadı)
geldiler atlarını çınar ağacıma bağlayıp
gitmediler...

Ibrahim MALGAÇ

Olaylar ve Görüşler

Haber-Yorum-Belge

TERİTORYAL SAVUNMA MI YOKSA "MİLİS KUVVETLER" Mİ?

Egemen güçler, hemen her dönemde kurdukları düzeni koruyabilmek için halk güçlerinden oluşan düzenli askeri birliklerin yanı sıra güdümlü yarı-resmi paralı, icazetli, arpalıklı, vaadli "milis" türü güçlere de başvurmuşlardır. Daha Osmanlı döneminde fethettikleri toprakların kullarımlarına verilmesi vaadiyle sınır boylarına gönderilen kitlelerle sonradan Uç Beyliklerinde görevlendirilen insanlar bu türdendir. Sonradan bunların, yerini başka güçlere bıraktığını, diriksiz kalan bu kadrolarınsa efe ve zeybek kimlikleriyle egemenlerin karşısına dikildiğini görüyoruz.

Bunların yerine ikame edilen devşirme kaynaklı Yeniçeriler de -paralı asker olmalarına rağmen- günün birinde yönetime başkaldırır ve tasfiyeye uğrarlar. Bu süreç devam eder. II. Abdülhamid döneminde ince bir politikayla bir taşla birkaç kuş vurmak amacıyla Aşiret (Kürt) Süvari Alayları kurulur. Bunlar da kuruluş amaçlarını aşarak zamanla ulusal birer güç haline dönüşürler. Daha sonra bunların bir bölümü ile kimi yurtsever güçlerin, Anadolu İhtilâli anti-emperyalist bir yöneliş alınca 'çeteler' halinde örgütlendiklerini görüyoruz. Antep savunmasında görev alan 16 çeten 12'sinin Kürt çetesi olması bu açıdan anlamlı olsa gerek. Bu gerçeği İsmet İnönü de "Hatıralar"ında şöyle dile getiriyor:

SÖZ CİZCİNİN

Turhan Selçuk

Milliyet: 4. 11. 1988

—TERİTORYALDEN ASKER Mİ OLURMUŞ BE?.. SEN BAL CİBİ BAŞİBOZUKSUN...

"Sevr Muahedesi ile Kürtler, Türkler gibi kendi vatanlarını tehlikeye maruz gördüler. Çünkü Sevr Muahedesi hükümlerine göre, Doğu Anadolu'da Ermenistan hududu bitişğinde bir Kürdistan devleti kurulacaktı. Kürtler, Türk vatanının kendileriyle beraber, bilhassa Doğu'da, Ermeni tehlikesine maruz kalacağını biliyorlardı. Milli mücadelenin devamınca canla başla beraberlik gösterdiler." (Bkz. H. Özdemir: Tarihimizde İnönü, Cum. 20.10.1988).

İsmet Paşa'nın, Lozan'daki savunmasını "Türklerin ve Kürtlerin her anlamda eşitliği" temeli üzerine kurduğunu, kendi deyimiyle iki halkın "milli davalarını 'biz Türkler ve Kürtler' diye savunduğunu", Mustafa Kemal'in de Ankara'dan Kürt milletvekillerine 'birliktelik' telgrafları çektiğini de biliyoruz. Hatta her anlamda eşitliğin yanı sıra "özerklik" önerisinde bulunduğunu da.

Ancak Lozan'dan sonra durum değişiyor; sözler, vaatler geride kalıyor. Bir inkâr ve red politikası izlenmeye başlanıyor. Buna karşı örgütlenen 1925 Hareketi kanla bastırılıyor. İşte bu noktada da düzenli askeri birliklerle yetinilmeyerek Takrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde "İzale-i Şekavet Kanunu" yani "başkaldırcılığı yoketme kanunu" diye bir kanun çıkarılıyor ve muhtemel ulusal başkaldırılara karşı bugünkü "köy korucuları"na benzer çapulcu, işbirlikçi milis kuvvetleri kuruluyor. Bunlar da zamanla yerini gönüllü işbirlikçi feodal güçlere bırakıyor.

Geliyoruz 1960'lı yıllara... Toplumdaki düşünsel açılım ve toplumsal örgütlenme, egemen güçleri yeniden harekete geçiriyor. Kimi demokratik taleplerle ortaya çıkan ilerici gençliğin ve işçi sınıfının taleplerini bastırmak için bu kez karşımıza devlet denetiminde komando kamplarında eğitilmiş çapulcu komando grupları çıkarılıyor. "Meşin ceketliler" ve "motosikletliler" olarak da bilinen bu faşist milislerin üniversitelerdeki anarşinin gerçek kaynakları olduğu da biliniyor. Kontrgerilla uygulamasını da burada yeniden hatırlatalım. Bugün "köy korucuları" adıyla Kürt köylerinin başına bela edilen paralı milisler de eski bir filmin yeni figüranlarından başka bir şey değil.

Bu kısa özetlemeden sonra "teritoryal birlik" in ne olup olmadığı daha iyi anlaşılıyor mu?!

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARININ BOYUTLARI

Türkiye'de kamuoyunun gündemindeki en önemli sorun kuşkusuz demokrasi ve insan haklarıdır. Bir yandan siyasal iktidar tarafından demokrasiye geçiş nağmeleri yakılır ve Avrupa ile yakınlaşmaya çalışılırken, bir yandan da hiçbir demokraside görülmeyen kurum ve uygulamalara tanık olunuyor. Bunun içindir ki, hemen her platformda, eksikliği yaşanan demokrasi ve insan hakları gündeme geliyor. Yazar Aziz Nesin, Bonn'da düzenlenen "Türkiye'de İnsan Hakları" konulu toplantıda, askeri cuntadan bugüne kalan rejimi "Türkiye'de yasalar üniformalı" sözleriyle özetliyor. Nesin, haklı olarak "Askerler yönetimden çekilmiştir. Onun yerine boyunbağlı insanlar gelmiştir. Yasaların kendisi askerleştirilmiştir. Anayasa başta olmak üzere bütün yasalar üniformalıdır. Yasalar üniformalı oldukça o ülkede sivil asker yönetim var demektir, demokrasiye geçilmiş demek değildir" diyor.

Aynı toplantıya katılan SHP Milletvekilleri Fehmi İşıklar ile Hüsnü Okçuoğlu da, Türkiye'de 12 Eylül askeri

rejiminin ideolojisinin ve kurumlarının devam ettiğini vurguluyorlar.

Geçen ay Türkiye'de insan haklarına dönük anlamlı bir girişim de Brüksel'de görüldü. Uluslararası Af Örgütü Belçika Şubesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 40. yılı nedeniyle, bütün ülkelerin hükümetlerine gönderilmek üzere 5 bin 270 metre uzunluğunda bir imza dilekçesi hazırlıyordu. "Özgürlük ve İnsan Onuru" adına hazırlanan dilekçede şöyle deniyordu:

"Özgürlük ve insan onuru için bir imza. Şili'dekiler, Gulag'dakiler, Diyarbakır'dakiler, Nijerya'dakiler, Vietnam'dakiler, Batı Şeria' dakiler, Mamak'takiler için bir imza. Kitap okudukları için içerde olanlar, kitap yazdıkları için kodeste olanlar, işkence görenler, falakaya yatırılanlar, hayaları burulanlar, manyetoya bağlananlar, aç susuz bırakılanlar, güneşe hasret bırakılanlar, zindanlarda, mahpuslarda ve zulümlerde bırakılanlar için bir imza. Özgürlük ve insanlık onuru için bir imza."

İşte İnsan Hakları Derneği'nin 2. Olağan Genel Kurulu böyle bir ortamda 23 Ekim 1988 tarihinde yapıldı. İnsan Hakları Derneği günümüzde gündemi en yüklü, işlevi en önemli derneklerin başında geliyor. Çünkü Türkiye'de geniş bir kesimin sahip olmadığı "insan hakları" nı savunmakla karşı karşıya... Genel Kurul boyunca, emekçi kitleler üzerindeki baskılar, Kürt halkının acılı yaşam gerçekleri, cezaevlerindeki kötü koşullar, faşist Saddam rejiminin jenosidinden kaçan Iraklı Kürtlerin içinde buldukları durum yoğun biçimde gündeme getirildi. Genel Kuruldan sonra yayımlanan bildiri de; ölüm cezasına karşı çıkılırken işkence, insan yaşamına ve onuruna karşı ağır bir 'insanlık suçu' olarak nitelendiriliyordu. Bildiride cezaevleri, genel af, 141 ve 142. maddeler, Kürtçenin yasaklanması sorunu, Kürt mülteciler, işçi hakları, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, sıkıyönetim mahkemeleri gibi konular ele alınıyordu. Bildiride şu görüşlere yer veriliyordu:

– İnsan haklarının başında gelen yaşam hakkını ortadan kaldıran, çekindirici bir niteliği bulunmayan insanlık ve çağdışı ölüm cezası anayasa ve yasalarımızdan çıkarılmalıdır.

– İnsan yaşamına ve onuruna karşı en ağır bir saldırı olan işkenceyi 'insanlık suçu' olarak lanetliyoruz. İşkence suçu, Ceza Yasası'nda ayrı bir yasa maddesi olarak yer almalı ve bu suçu işleyenler cezalandırılmalıdır.

– Cezaevlerindeki uygulamalar ve insanlık dışı koşullar hem cezaevlerinde yatan tutuklu ve hükümlüler hem de onların dışarıdaki yakınları için işkenceye dönüşmüştür.

– Ayrımsız bir genel af olağanüstü dönemin adil olmayan yargılamaları, verilen hükümlerin işkenceye dayandırılması ve verilen çifte standartlı kararların yarattığı aksaklıkların giderilmesi için gereklidir.

– Emekten yana düşüncelerin açıklanamadığı ve örgütlenemediği bir toplumda demokrasi, egemen sınıflar tarafından rafa kaldırılmaya mahkumdur. Bunun içindir ki 141 ve 142. maddeler kaldırılmalı ve emekten yana düşünceler serbestçe örgütlenebilmelidir.

– İnsan hakları gereği herkesin anadilini konuşma ve kültürünü geliştirme hakkı tanınmalıdır.

- 12 Eylül darbesiyle yabancı ülkelere sığınmak durumunda kalan politik göçmenler ülkelerine özgürce geri dönebilmeli ve ülkemize sığınan Iraklı Kürtler, uluslararası belgelerle sığınmacılara sağlanan tüm haklardan yararlanmalıdır.

- 12 Eylül'ün sendikalaşma, grev ve toplu sözleşme alanlarına getirdiği tüm kısıtlamalar ortadan kaldırılmalıdır.

- Yargının birliği, yargı bağımsızlığı ve doğal hakim ilkesine aykırı olan Sıkıyönetim Yasası'nın yargısını sürekli hale getiren siyasal nitelikli DGM'ler kaldırılmalıdır.

- Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen sıkıyönetim kaldırıldığı halde sıkıyönetim mahkemelerinin görevlerini sürdürmelerini sağlayan Sıkıyönetim Yasası'nın 23. maddesi kaldırılmalı ve bu mahkemelerin ellerindeki dava dosyaları genel mahkemelere gönderilmelidir."

SIĞINMACI KÜRTLERİN DRAMI

Batı'da Kürtler hakkında yazılan kitaplardan bazıları "Avukatsız Halk: Kürtler" ya da "Devletsiz Halk: Kürtler" gibi adlar taşıyor. Bu kitaplarda Kürtlerin "sahipsiz" olduğu özellikle vurgulanır.

Batılıların çok önceleri Kürtlere layık buldukları bu nitelermelerin doğruluğu son gelişmelerle bir kez daha kanıtlandı. Birleşik Amerika'nın 2. Dünya Savaşı koşullarında Hiroşima'ya attığı kimyasal silahların yol açtığı yaralar hâlâ kanar ve bunun tepkileri sürürken, öte yandan sosyalist ve kapitalist dünya nükleer silahların sınırlandırılması ve giderek ortadan kaldırılması için çaba harcarken, aynı dünya kamuoyunun gözleri önünde aynı silahlar faşist Saddam yönetimi tarafından mazlum Kürt halkının soy kımı için kullanılıyordu. 20. yüzyılın sonuna gelinirken insanlık suçu işleyen ırkçı Arap yönetimine karşı her çağdaş toplumun üzerine düşeni yapip yapmadığı, özellikle sosyalist ülkelerin gerekli görevlerini yerine getirip getirmedikleri öyle görünüyor ki uzun süre tartışılacaktır...

Üzerinde durulması gereken asıl konulardan biri hiç kuşkusuz sorunun doğrudan muhatabı Türk Hükümetinin tutumudur... Iraklı Kürtler, faşist Saddam rejiminin kimyasal silahlarla yürüttüğü kesin bir ölümden kaçarak yanbaşlarındaki sınırları aşip 'muhtemel bir ölüm'e koştular... Türk Hükümeti bu zorunlu durum karşısında 'zoraki misafirperverlik rolü' üstlenmek durumunda kaldı. Yönetim, bu zorunlu durumu bir yandan da yatırıma dönüştürmeye çalıştı. Bir yandan gösterilen "insanlık" konusunda Batı'ya ders (!) verilirken, bir yandan da parasal destek sağlanmaya çalışılıyordu. Yiyecek ve giyecek önerileri geri çevrilirken, Kürt sığınmacıların muhtemel maliyet hesapları çıkarılıyor ve bu maliyetin karşılanması isteniyordu... Kimyasal silahların etkilerini yerinde tesbit amacıyla yapılan başvurulara geri çevriliyordu.

Bu dayatmanın fayda vermeyeceği görülünce Kürtlerin sınıdıkları alanları terketmeleri ve başka ülkelere gitmeleri için her yola başvuruldu. Sığınmacılar, ya İran'a gitmeye, ya Irak'taki yurtlarına dönerek sonu belirsiz bir maceraya atılmaya ya da esir kampına dönüştürülen "çadırkent"lerde ağır koşullarda işkence çekmeye zorlanıyorlardı (Bu arada kötü koşulların yarattığı ölümlere ilişkin haberler zaman zaman basına da yansiyordu).

Nitekim İran'a gitmeye zorlanma, Türk ve İran hükümetleri arasında 'sorun' olmaya yüz tuttu. İran Başbakan Yardımcısı Muayyeri 15 Ekim 1988 tarihinde Ankara'ya gelerek yetkililerle görüşmeler yapıyordu. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü ise Kürtlerin İran'a 'kendi kendine' gittiklerini savunuyordu. İster zorla gönderilsinler, ister yaklaşan kış koşullarından kaçarak kendileri gitsinler Kürtlerin ezeli dramı devam ediyordu. Diyarbakır Milletvekili Fuat Atalay, Erzincan Milletvekili Mustafa Kul ve Çorum Milletvekili Ali Rıza İlman'dan oluşan SHP Heyeti'nin bu konuda hazırladığı raporda da, yerleşim yerleri "Çadır kent değil, esir kampı" olarak nitelendiriliyordu. Milletvekilleri, Kürt sığınmacıların olumsuz iklim koşulları altında yaşam savaşı verdiklerini belirtiyor ve şöyle diyorlardı:

"Yaptığımız incelemede bazı çadırlarda 15-17 kişinin yatırıldığını gördük. 4 kişiye bir battaniye veriliyor. Hükümet, bu insanları siyasi malzeme olarak kullanıyor. Kamplar mülteci kampı değil, sanki esir kampı gibi. Bu insanlara keyfi bir baskı yapılıyor. Özellikle Silopi kampında 36 doğum gerçekleşmiş ve kadınlar çocukları saracak bez bulmakta güçlük çekiyorlar. Çadır parçalarını keserek doğan bebekleri sarıyorlar" (Cum. 25.10.1988).

Alınan son haberler; önemli bir kesimin gittikleri yeni topraklarda, bir kesimin yerleştirildikleri yeni barınaklarda, bir kesimininse kar altındaki çadırlarında yaşama kavgalarını sürdürdükleri yolunda.

"İZİN VERİLEN VE VERİLMİYEN DÜŞÜNCELER"

Geçtiğimiz ayın en güncel ve en önemli değerlendirmelerinden birini basın hukuku uzmanı Prof. Dr. Çetin Özek yapıyordu. Özek, üstteki başlıkla yansıttığı görüşlerinin bir bölümünde şöyle diyor: "İzin verilen düşünce ile sınırlı bilgi edinme hakkı'nın uygulandığı ve düşünce açıklamasının suç sayıldığı ülkemizde, gün geçmiyor ki bir kitap toplatılmasın, bir gazete veya derginin dağıtımı engellenmesin, bir film yasaklanmasın. Tüm kitle iletişim araçları siyasal iktidarın ve yönetimin denetim ve sansürüne konu oluyor."

Prof. Dr. Faruk Erem de, bugün Türkiye'de 1- asıl sansür, 2- dolaylı sansür, 3- gizli sansür olmak üzere üç tür sansür uygulandığını oysa bunun demokrasinin kurallarıyla bağdaşmadığını vurguluyor (Cum. 11.11.1988).

Özek'in yazısından bir kesiti buraya alıyoruz:

Çağdaş demokrasiler, siyasal/ideolojik dönüşümlere açık, çoğulcu siyasal sistemlerdir. Demokratik siyasal yaşam, halkın gerçekleri öğrenip, düşünce çeşitlenmelerini bilerek, sağlıklı tercihler yapabilmesi temeline oturur. Bu nedenledir ki, çağdaş demokrasilerde, düşünce açıklamak ve dolayısıyla bilimsel/sanatsal yaratma hakkı sınırsızdır. "Halkın bilgi edinmek, öğrenmek" hakkına kavuşabilmesi ise, "özgür haber/bilgi dolaşımına" bağlıdır ve bu nedenle de "kitle iletişim araçlarının, gerçek bilgi ve haber dolaşımını" saptırıp, engelleyecek güçlere ve siyasal iktidara karşı bağımsız olması, denetlenmemesi gerekir.

Siyasal/ideolojik iktidar alternatiflerinin sınırlandırıldığı "sözde demokrasiler"de, siyasal iktidar düzeninin, ancak belirli siyasal/ideolojik düşüncelere dayanabileceği, sistemin değişmezliği, siyasal tercihlerin "aynılar arasında birisi için" yapılabileceği kabul edilmektedir. Böylece, "izin verilen/yasaklanan düşünce" alanları yaratılır ve "halkın bilgilendirilme/öğrenme hakkı", "izin verilen düşünce alanı" açısından geçerlidir. Bu nedenledir ki, "izin verilen düşünce alanını" aşan düşüncenin açıklanması, sanatsal/bilimsel üretim yapılması, hukuka aykırı sayılıp, suçlanarak, halkın "izin verilmeyen düşünce ve bilgiyi öğrenmesi" engellenmek isteniyor. "Kişilerin izin verilen alanda ve ölçüde öğrenmek ve düşünmek zorunda bırakıldığı siyasal düzenlerde, bu amaca ulaşmanın yöntemlerinden biri de kitle iletişim araçlarının siyasal iktidarcı denetlenip, sansür edilmesidir.

(...)

Saptanan bu durum, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik bir "hukuk devleti" olduğuna yönelik anayasanın 2. maddesinin ne de ece gerçeklerle çeliştiğini, "izin verilen düşünce" alanının, ne derece sınırlı olduğunu, halkın bilgi edinme hakkının nasıl geçersiz olduğunu kanıtlamaktadır.

FİLİSTİN ULUSAL HAREKETİNDE ÖNEMLİ DÖNEMEÇ

Evet, Filistin halkının acılı ulusal hareketi, geçtiğimiz ay "bağımsızlık ilanı" kararıyla önemli bir dönemece girdi. Başka bir deyişle Filistin halkı 'finiş'e yaklaşıyor. Bu noktaya gelmek, kuşkusuz başka mazlum halklar gibi Filistin halkı için de kolay olmadı. Mücadelenin

bundan sonraki aşamasının hasarsız olmaya çağı da ortada. Şair Tevfik Fikret boşuna dememiş "hasarsız zafer olmaz" diye... Filistin halkı da, belki biraz daha hasar verecek ama mutlaka zafere ulaşacak... Bu, kısa zamanda çok sayıda ulusun Filistin bağımsız devletini tanımamasından da açıkça belli... Haklı mücadelerin er-geç zaferle noktalanacağını gösteren o kadar çok örnek var ki insanlık tarihinde. Filistin halkının zaferi de, bu haklı mücadeler zincirine eklenen yeni bir halka olacaktır kuşkusuz. ■

YANIK BİR ÖZGÜRLÜK TÜRKÜSÜ: FİLİSTİN

Yağmur yüklü bulutlar gibi
Hüzün yüklü içim
Dökemiyorum içimdekileri
Kendiliğinden dökülmüyor sözcükler

Radyo haberleri, TV ekranları, basın ajansları
Acı ve isyan destanını anlatıyor Filistin'in
Toprağım, elim, yurdum gaspedilmiş
Sürülmüşüm ilimden, alınmış özgürlüğüm

Aniden
Bir ağıt yükselir içimden oyyy
Uzanır uzaklıklar boyunca
Ay le ay le ay le
Yakar bir yerlerimi kor bağlar

Oğul oğul bu nasıl ağıttır oğul
Oğul oğul bu nasıl türküdür
Nasıl dayanır bu türküye yüreğim...

21 Şubat 1988
Hüseyin ELÇİ

"ÖZGÜR GELECEK" İçin Öneriler

Özgür Gelecek'i çıkarmaya hazırlanırken aşağıdaki anket-mektupla, değişik kesimlerden insanların görüş ve önerilerini istedik. Sözlü veya yazılı olarak bizi yanıtlayan arkadaşlar, genellikle mektubumuzda dile getirdiğimiz görüşlere katıldıklarını belirtiyorlardı. Görüşlerimizi açılmayan mektubumuzu burada aktarırken, konuya değişik yaklaşımlar getiren birkaç yanıtı vermeye yetiniyoruz:

"Önümüzdeki günlerde "Özgür Gelecek" adında aylık bir siyasal ve kültürel dergi çıkaracağız.

İçinde bulunduğumuz dönemde yayın hayatının giderek canlandığı ve özellikle süreli yayınlarda bir yoğunlaşma olduğu açık. Hemen tümü iyi niyetli çabalara dayalı bu ürünlerin bir dergiden beklenen işlevi her zaman yerine getirip getiremedikleri ise ayrı bir konu. Esasen bunun gerçek bir demokratik ortama bağlı olduğu biliniyor. Ancak söz konusu demokratik ortamın, çeşitli alanların yanı sıra yazılı basın yoluyla verilecek mücadeleye bağlı olduğu da ortada. Hele günümüzde demokrasi güçlerinden biri olan yazılı basının bu alandaki önemli işlevini inkar etmek mümkün değil.

Öte yandan biz, bir toplumda verilecek demokrasi mücadelesini, o toplumun doğal ve özgül koşullarının belirlediğine inanıyoruz. Bu bağlamda ezilen sınıf, ezilen ulus ve ezilen inanç olguları gözetilmeden doğru bir demokrasi mücadelesi de, doğru bir sosyalist mücadele de verilemeyeceğine inanıyoruz. Amacımız, halkların kardeşliği ilkesinden yola çıkarak her anlamda ezilenlerin, hakkı yenenlerin yanında yer almak ve onların taleplerini demokrasi mücadelesinin omurgası haline getirmektir. Bu arada bilimsel ve toplumsal gerçeklikle ters düşen inkar ve red politikalarına karşı durmaktır. Başka bir deyişle, bu pencereden bakarak gelecekteki özgür toplumun ve sağlıklı çağdaş demokrasinin kurulmasına katkıda bulunmaktır.

Amacımızı özetle vurguladıktan sonra, sizin de, çıkarmayı öngördüğümüz dergiye ilişkin görüş ve önerilerinizi almak istiyoruz. Mevcut yayın organlarını göz önüne alarak, çıkaracağımız derginin hangi niteliklerle donatılmasını önerirsiniz. Gerek düşünce örgüsü gerekse estetik dokusu açısından görüş ve önerilerinizi belirtir misiniz?

İlginize şimdiden teşekkür ediyor, "Özgür Gelecek"e her aşamada katkılarınızı diliyoruz. Dostça selamlarımızla." ■

ÖZGÜR GELECEK adına
Sahibi ve Yayın Yönetmeni
MEHMET BAYRAK

İsmail BEŞİKÇİ (Araştırmacı-Yazar)

Özgür Gelecek, Kürt insanının kendi kimliğini sorgulayabilmesi için gerekli düşün ortamının hazırlanmasına katkıda bulunmalı.

Kürt insanı, Kürt toplumunun, Türkiye'deki, Orta-doğu'daki, Dünya'daki statüsünü öteki toplumlarla karşılaştırabilmeli... Örneğin, Arap toplumu, Fars toplumu ve Türk toplumuyla Kürt toplumunun ilişkilerini, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve askeri açılarından inceleyebilmeli. Bu karşılaştırmalar kaba da olsa yapılabilir... Kürt insanı, ülkesinin bölünmesi ve paylaşılması üzerinde düşünebilmeli.

Özgür Gelecek, Kürtlerde tarih bilincinin ve toplum bilincinin gelişmesine yardımcı olmalı. ■

Doğu PERİNÇEK (Gazeteci-Yazar)

Emekçi sınıflar için yayın yapacak bir dergiye önerim, 55 milyonluk Türkiye platformunda yer almasıdır. Sosyalist Sol'un yayın organlarına baktığımız zaman, kapalı devre yayınlarla karşılaşılıyor. Sosyalist dergiler, kendi küçük vadilerindedir ve Türkiye vadisinin dışında kalıyorlar. Bu nedenle genel sınıfsal cepheleşmelerin kenarında, küçük grup sorunlarıyla ilgilidirler. Sosyalist Sol, emekçi sınıfların ve ezilen milletlerin sorunlarını getirmek ve Türkiye gündeminde bir taraf olmak yerine, aşırı bir şekilde kendilerine dönüktürler. Dar grupsal tarihler ve törenler, ülke çapındaki sınıfsal sorunların önüne geçmiştir. Açıkçası, bugün sosyalist solun başlıca propaganda teması, kendisine yapılan haksızlıkları anlatmaktır. Oysa öncü tavır, emekçi halka yapılan haksızlıkları gündeme getirerek, geleceğin yolunu açacak emekçi birikimlerini yaratmaktır.

Bunlara bağlı olarak Sosyalist bir dergi, diğer sol dergileri rakip ve alternatif görmemeli, onların başarısından ve katkılarından sevinmelidir. ■

Ozan TELLİ (Şair)

Derginiz ülkemizde sendikal hakların, düşünce, örgütlenme ve vicdan özgürlüklerinin son derecede kısıtlı bulunduğu, işsizlik ve pahalılığın ileri boyutlara vardığı, enflasyonun yüzde yüzlere tırmandığı, onbinlerce ilerici ve yurtseverin zindanlarda tutulduğu ve yurt dışında politik göçmen olarak yaşamak zorunda bırakıldığı, işkence çarkının hâlâ gıcırdayarak döndüğü, ırkçı-şoven baskıların bütün hızıyla sürdüğü, üreticilerin gübre ve mazotunu alamaz hale geldiği, haksız kazançların, hayali

ihracatların arttığı, ahlaki çöküntü ve çevre sorunlarının yoğunlaştığı bir dönemde yayın yaşamına başlamaktadır.

Böylesi bir ortamda, yukarda açıklamış olduğunuz, "ezilen sınıf, ezilen ulus ve ezilen inanç olgularını gözetmek" doğrultusundaki amaç ve yayın politikanızın, işçilerin birliği ve halkların kardeşliğinin pekişmesine, ulusal kültürümüzün gelişmesine, 12 Eylül'ün artıklarının ayıklanmasına ve böylece demokratikleşmeye çok yararlı katkılarda bulunacağına inanıyorum.

Bu inançla, haydi hep birlikte özgür geleceğe diyor, yürekli atılımınıza alkış tutuyor, sizleri içtenlikle kutluyor, coşkuyla selamlıyorum. ■

Hasan KIYAFET (Romancı-Hikayeci)

İlk sayılarda olanaklar ölçüsünde adı duyulmuş, ünlü diyebileceğimiz adlara, imzalara yer verilmesi.

Çarpıcı başlıkların ve konuların bulunması.

Yaptığınız gibi canlı söyleşilere, röportajlara önem verilmesi.

Derginin şiire boğulmaması.

Halkın anlayacağı bir dilin kullanılması. En ağır ekonomik konuların bile sadeleştirerek verilmesi.

Her sayıda ayrı meslekten biriyle fotoğraflı söyleşi, örneğin: kapıcı, öğretmen, terzi, çiftçi, demiryolu işçisi vb...

NE NEDİR? köşesi yapılması. Örneğin: Uzay Mekiği nedir, Bilgisayar insan gibi düşünebilir mi? Dünyada ilk kez öküz nerede ne zaman koşulmuş vb..? 12 Eylül 1980'den sonra İstanbul'da vesikalı kadın sayısı neden bütün Türk tarihini yüz katlayacak kadar artmış? Genelevden bir kadınla söyleşi...

Fiyatının ucuz tutulması. ■

Musa EROĞLU (Müziyen, Halk Sanatçısı)

Dergiler, insanların zihinsel üretimlerini sergiledikleri platformlardır. Böyle olunca, insanların düşündüklerini ve ürettiklerini en özgür biçimde ifade etmesi ve sunması gerekir diye düşünüyorum. Dergiciliğin önündeki en önemli engellerden biri de bence pahalılıktır. Hele kağıt pahalılığı başlı başına bir sansür konusudur. Hani, şu dolaylı sansür türünden...

Öte yandan, sanatını özellikle deyiş geleneği üstüne kuran bir kişi olarak ben, insanların ve halkların horlanmasına karşıyım. Bütün halkların gerçek anlamda kardeşliğini savunuyorum; ayrıca kültürlerini özgürce icra etmelerini, zenginleştirmelerini; böylece kültürlerin insanlığın yükselmesine katkıda bulunmasını istiyorum. ■

TUTUP KANATLARINDAN DUYARLIĞIN

Yılmaz ODABAŞI

Gerçeğin kendisi değilse de
Avcısı olmak isterdim

Ve bir kaçakçı
Sözcüklerin
Şiirde
Ve "yasak" sevdaların yürekte kaçakçısı
Yürekle
olmak isterdim

Ses sesi deşerken
Yatağından merminin
Gürleyip çıkmak isterdim

Ve bir yangın olmak dağlarında ülkemin
Alevi al, yeşil ve sarı
Kabaran
Ve savuran

Bir dize olmak isterdim
Bir şiir kadar güçlü
Bir kitap kadar kalabalık

Bir yürüyüş olmak isterdim loooyy!..
Yüzbinlerce -tek- ayakla
Kir
Ve kan süpürülen caddelerimde

Bir ağıt olmak isterdim
Gün doğumlarında söylenen
Ve gün yiterken Karacadağ eteklerinden
Reşko'nun düze vuran sesini duya duya
(...)

Ve onlar altın dişlerinin ardından
Gülümserken dünyaya
Bir seher yeli olup
Çarpmak isterdim
Güneşten kızarmış avurtlarına

Ve bir ferman olmak isterdim
Zulmü ol bedene ölüm getiren
Namerde
Yalancıya

Sonra sesimi sesine yaslayıp ey yar
Anlatmak
Ve anlatmak isterdim

Bir kaçakçı, bir yangın, bir dize
Bir yürüyüş, bir ağıt ve bir ferman
olmak isterdim

Ve bir şiir: Tutup kanatlarından duyarlığın
Kendimi yazabilmenin şiiri
Ülkemin dilsizliğinde dil gibi
Dönmek isterdim

Eylül 1988

Çağdışı 1 Ağustos Genelgesi'yle ölümcül bir mücadeleye zorlanan cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin onurlu, haklı ve yaşamsal mücadelesini destekliyor; insanlık onurunun haksızlığı ve işkenceyi yeneceğine inanıyoruz.